

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

**НОВЕЛИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА:
ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

14 вересня 2020 року

Одеса
Фенікс
2020

УДК 347.94

Н 72

Укладачі:

Стоянова Т. А. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»;

Островська Л. А. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»;

Сатановська О. В. - старший лаборант кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

За загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої

Новели цивільного процесуального законодавства: докази та
Н⁷² **доказування** : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л.А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. - Одеса : Фенікс, 2020. - 185 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>

ISBN 978-966-928-568-3

УДК 347.94

ISBN 978-966-928-568-3

© Колектив авторів, 2020

ПЕРЕДМОВА

Черговий етап судової реформи в Україні, відповідно до якого були внесені зміни в усі процесуальні кодекси, що запрацювали з 2017 року, суттєво вплинув на інститут судового доказування. Електронні докази, електронний суд, спрощене провадження та малозначні справи і це не всі зміни, що з'явилися в цивільному процесі та безумовно мають вплив на доказування.

Слід зазначити, що для інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, трансформація інституту доказування є очікуваною та такою, що відповідає міжнародним реаліям. Саме тому, в умовах останньої віхи судової реформи, що й зумовлена інтеграційними процесами, які продовжують тривати в Україні, назріла необхідність наукового обговорення новел доказів та доказування.

Окремо слід підкреслити, що впровадження електронних доказів та електронного суду в 2020 стало більш активним, нажаль, у зв'язку із карантинними обмеженнями спричиненими Covid 2020. Неможливість в умовах карантину, проводити судові засідання, підготовчі судові засідання, спричинило активування подальшого запровадження електронного суду та використання електронних доказів, що має свої особливості, можливостей зловживання цивільними процесуальними правами тощо.

Кризовий 2020 рік, інтенсивність інтеграційних процесів, світова та економічна нестабільність мають свій прямий вплив на судовий захист, що в першу чергу залежить від ефективного судового доказування. Саме тому, обрана тема для наукового обговорювання є вкрай актуальною, назрілою та цікавою.

З програмою конференції можна ознайомитися за посиланням:

*Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет цивільної та господарської юстиції
Кафедра цивільного процесу*

Міжнародна науково-практична конференція

*Новели цивільного
процесуального законодавства:*

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ

14.09.2020, 13:00, online-засідання

Голубєва Неллі Юрїївна

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ

Дивно, але світова столиця юриспруденції – Лондон, не стала прикладом найкращих систем електронного судочинства. Великобританія мала декілька спроб «електронізації» судочинства, не завжди вдалих [1].

Money Claim Online. Ця система електронного подання документів функціонує в Англії й Уельсі та є доступною для громадян і адвокатів (працює з 2002 року). Спосіб ідентифікації заявника – обліковий запис користувача урядового міжмережевого інтерфейсу (процедура її отримання неважка). Взагалі, останнім часом система вдосконалюється, часто вносяться зміни у *Civil Procedure Rules* (Правила цивільного судочинства). З цими змінами можна ознайомитися за посиланням [2].

На базі деяких судів діє Програма електронного документообігу (*Electronic Working Pilot Scheme*) з 2009 року (Адміралтейського (морського), Торгового судів, Лондонського промислового і торгового суду при Королівському суді (*Commercial and London Mercantile Courts at the Royal Court of Justice (RCJ)*). Порядок її використання регламентується Правилами цивільного судочинства Англії (*Civil Procedure Rules, 1998*). Подальший документообіг також відбувається в електронному вигляді. Крім вебсайту суду можна користуватися електронними скриньками, надсилати документи в електронному вигляді. Проте електронна форма подання позову до суду не є обов'язковою [3]. Із правилами цього пілотного проекту можна ознайомитися за посиланням [4].

Державною Радою з цивільного судочинства (*Civil Justice Council*) презентовано проєкт створення єдиної системи **онлайн-судів** [5].

Основна думка розробників полягає в тому, що неперспективно використовувати інформаційні технології для підтримки існуючих процедур у судовій системі, тобто покращення того, що вже існує сьогодні. Це принципово не змінює основних процесів і процедур. Більш перспективним є використання нових способів відправлення правосуддя з підтримкою методів ODR. Йдеться не про власне ODR, а запозичення його ідей. Традиційний зал суду або кімната для засідання взагалі не має використовуватися, а використовується онлайн-сервіс.

Докладно про ідею *Online dispute resolution system* можна прочитати в презентації проєкту, яка була представлена у лютому 2015 року [6].

Крім названих спроб «електроніфікації» судочинства нещодавно з'явилась можливість у цивільних та сімейних справах **надсилати документи в суд за допомогою електронної пошти**. З керівництвом щодо цієї послуги можна ознайомитися за посиланням [7].

На сайті Верховного суду можна ознайомитись із «Загальними принципами для електронного подання» (*General guidelines for electronic bundles in The Supreme Court of the United Kingdom and Judicial Committee of the Privy Council* [8]) та правилами подання документів до Секретаріату Верховного Суду в електронному вигляді [9], – також за допомогою спеціальної електронної пошти.

В *The Chancery Division* Високого Суду (відділення Високого суду Великобританії, яке слухає в якості суду першої інстанції цивільні справи, пов'язані з управлінням майном, довірчою власністю тощо) діє **CE File** – це електронна система реєстрації та ведення справ, що працює з жовтня 2014 року, ТСС – з листопада 2014 року, в Адміралтейському і Комерційному суді – з липня 2015 року, і тепер вона також використовується для банкрутства компанії. Ця система дозволяє надсилати документи в суд в електронному вигляді та оплачувати судові збори онлайн [10].

З 25 лютого 2019 року електронне подання документів через *CE-File* поширено на комерційні та майнові суди за межами Лондона (*Business and*

Property Courts – B & PC). Сторони зможуть використовувати *CE-File* для подання документів до Електронної судової справи. З 30 квітня 2019 року професійні користувачі зобов'язані надавати всі нові матеріали в електронній формі через *CE-File* [11].

Наразі *CE-File* використовується також у *Senior Courts Costs Office* (суд із визначення судових витрат, є частиною Високого Суду), а також для розгляду претензій і апеляцій у Відділення королівської лави Високого суду.

Для юристів використання *CE-File* є обов'язковим у названих судах. Спроби подати документи поштою, факсом або електронною поштою не будуть задоволені [12].

Crown Court Digital Case System [13] – платформа цифрової системи діловодства у Королівському Суді (*Crown Court*). Вона використовується для доступу, підготовки та подання інформації у справі. За її допомогою можна передавати документи не тільки в суд, а й іншій стороні, а також спільно працювати над документами [14].

Основним способом електронного подання через названі платформи є подання електронною поштою. Керівництво по електронній пошті (Електронна пошта в цивільні і сімейні суди) [15] регламентує правила такого подання.

Якщо відправляється електронна копія документу, особа має зберегти документ, що містить вихідний підпис. Суд може вимагати від сторони пред'явити документ з оригінальним підписом (п. 5.2. Керівництва 5В «Зв'язок та подання документів електронною поштою») [16].

Сторона не повинна використовувати більше однієї адреси електронної пошти.

Як в цивільних, так і в сімейних справах, якщо має сплачуватися судові мито чи інші платежі, документи можуть бути подані електронною поштою за умов: це заява місцевого органу влади; і / або сторона, яка ініціює процес, вказує номер рахунку; або сторона бажає здійснити оплату кредитною/дебетовою картою.

Також можна зв'язатися з судом електронною поштою, задаючи загальні питання про хід розгляду справи або надаючи інформацію суду.

Якщо документ відправлений до суду електронною поштою, його не можна повторно відправляти по факсу або поштою.

Адреси електронної пошти судів містяться в Courtfinder [17]. Якщо справа розглядається в бізнес-центрі HM Courts & Tribunals Service Business Center, відповідні адреси електронної пошти зазначаються особі окремо в бізнес-центрі.

При відправці електронного листа в рядку теми листа необхідно вказати: номер справи, якщо він існує; найменування сторін; дату і час слухання, до якого відноситься електронний лист.

Документи можуть бути відправлені як у вигляді тексту, так і у вигляді вкладень (в тому числі і передбачені процесуальними правилами процесуальні форми). Форми суду можна завантажити з веб-сайту HMCTS за адресою: <http://hmctsformfinder.justice.gov.uk/HMCTS/FormFinder.do>. Вкладення повинні бути в одному з наступних форматів, а повний обсяг електронного листа (включаючи всі вкладення) не повинний перевищувати 25 МБ: .rtf, .txt, .htm, .doc, .pdf, .csv, .zip, .gz, .tgz, .tar, .jpg, .svg.

Всі ці документи відносять до електронних документів. В тому числі і фото.

Датою подачі зазвичай є дата отримання, а якщо відправлено після 16.00, датою подання є наступний день відкриття офісу суду.

У Правилах попереджається, електронна пошта не є безпечним засобом. Пропонується скористатися Службою безпечної електронної пошти CJS (CJSM), якщо особа є адвокатом. CJSM в даний час є безкоштовною для цивільних і сімейних адвокатів для реєстрації і використання, вона дозволяє користувачам безпечно відправляти і отримувати інформацію.

За цивільним процесуальним законодавством Англії та Уельсу **не виділяється такого окремого виду доказів як електронні докази** (як і в

інших європейських країнах). У Правилах цивільного судочинства йдеться тільки про процедури та правила подання електронних документів.

Згідно Практичного керівництва 31В «Електронний документ» означає будь-який документ, що зберігається в електронній формі: електронна пошта та інші електронні засоби зв'язку, такі як текстові повідомлення і голосова пошта, текстові документи і бази даних, а також документи, що зберігаються на портативних пристроях, таких як карти пам'яті і мобільні телефони. На додаток до документів, які легко доступні з комп'ютерних систем та інших електронних пристроїв і носіїв, включаються документи, які зберігаються на серверах і системах резервного копіювання, і документи, які були видалені. Він також включає метадані та інші вбудовані дані, які зазвичай не видно на екрані або на роздруківці. Розрізняються поняття «Електронне зображення» паперового документа та «Власне електронний документ» (Native Electronic Document) - електронний документ, що зберігається у вихідній формі, в якій він був створений за допомогою комп'ютерної програми [18].

При цьому законодавство Англії та Уельсу *не містить вимоги у цивільному судочинстві (в тому числі сімейному та комерційному) використовувати якість особливі шляхи отримання/вилучення електронних доказів* (у нотаріуса, судового пристава, експерта чи ін.), наприклад, якщо сторона хоче подати докази із загальнодоступних веб-сайтів в Інтернеті, на відміну від кримінального судочинства.

Згідно Практичного керівництва 31В (п.28) якщо копії розкритих документів надаються у власному форматі, деякі метадані будуть розкриті з кожним документом. Сторона, яка запитує розкриття додаткових метаданих або судових копій зображень розкритих документів (наприклад, у зв'язку із спорами, що стосуються автентичності), повинна продемонструвати, що актуальність і значущість запитаних метаданих виправдовують витрати і тягар створення цих метаданих. За винятком випадків, коли існує домовленість або замовлено інше, електронні копії розкритих документів повинні бути надані в їх власному форматі таким чином, щоб зберігалися

метадані, асоційовані з датою створення кожного документа (п. 33). Сторона повинна надати всі доступні для пошуку версії електронних документів з функцією OCR (функцією розпізнавання за допомогою комп'ютера) разом з оригіналом (п. 34).

Електронні докази презюмуються достовірними, якщо вони не оспорується. В Англії та Уельсі існує така презумпція, запроваджена Юридичною комісією, але це тема критики в професійних колах. Загалом існує два типи доказів: прямі та непрямі. Існування фізичного об'єкта є прямим доказом; непрямі докази охоплюють факти, які можна зробити з прямих доказів. Існує також юридичне визначення «real evidence», отриманих без втручання людини. Електронні докази підпадають під усі вищезазначені класифікації. Загальні правила щодо доказів полягають у тому, що суддя визнає майже будь-який доказ, і сторони повинні аргументувати вагу, яку він повинен надати йому [19].

Важливим правом сторони, яка не має доступу до електронних доказів є *можливість звернутися до суду з проханням отримати копію електронних даних, що зберігаються на комп'ютері іншої сторони.* Згідно Практичного керівництва 31В (п.15) якщо сторони вкажуть, що вони не змогли прийти до угоди щодо розкриття електронних документів і що досягнення угоди мало ймовірно, суд дасть письмові вказівки щодо розкриття інформації або призначить окреме слухання щодо розкриття інформації.

Також сторона *може звернутися до суду з проханням визначити користувача електронної послуги,* що надається приватною компанією, наприклад, користувача облікового запису електронної пошти, послуги доступу до Інтернету чи облікового запису VoIP.

Для збору доказів на відстані використовується в цивільному судочинстві *відеоконференцзв'язок (VCF) (заснований на протоколі Федерального суду Австралії)[20].*

Для використання VCF вимагається дозвіл суду, при цьому всі сторони мають право бути почутими про те, чи слід давати такий дозвіл і щодо його умов.

Таким чином, у Великій Британії окреме поняття електронних доказів не передбачено, їх подання прирівнюються до подання документів (передбачені правила щодо подання електронних документів).

Список використаних джерел:

1. Див. докладніше: Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. / Н. Ю. Голубева. – Одеса : Фенікс, 2020.
2. Civil Procedure Rules. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil>. Див. також практичну директиву: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part07/pd_part07e
3. Електронне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний вісник України* [Електр. газета]. URL: http://yurincom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=5533
4. Practice direction 51O – the electronic working pilot scheme. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part51/practice-direction-51o-the-electronic-working-pilot-scheme#3.1>
5. Докладніше див.: Голубева Н. Ю. «Електронний суд» в мире. URL: <http://yaizakon.com.ua/elektronnyj-sud-v-mire/>
6. Online dispute resolution for low value civil claims. *Online Dispute Resolution Advisory Group*. URL: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2015/02/Online-Dispute-Resolution-Final-Web-Version1.pdf>
7. Email guidance General guidelines for electronic bundles in The Supreme Court of the United Kingdom and Judicial Committee of the Privy Council. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/email-guidance#cannotfile>
8. General guidelines for electronic bundles in The Supreme Court of the United Kingdom and Judicial Committee of the Privy Council. URL: <https://www.supremecourt.uk/procedures/electronic-bundle-guidelines.html>
9. Practice direction. URL: <https://www.supremecourt.uk/procedures/practice-direction-14.html#footnotes>
10. E Filing. URL: <https://www.judiciary.uk/you-and-the-judiciary/going-to-court/high-court/the-rolls-building/e-filing/>
11. Electronic filing in the Business and Property Courts outside of London. URL: <https://www.judiciary.uk/announcements/electronic-filing-in-the-business-and-property-courts-outside-of-london/>
12. CE-File system information and support advice. URL: <https://www.gov.uk/guidance/ce-file-system-information-and-support-advice>
13. Вхід до платформи *Crown Court Digital Case System* знаходиться за адресою: URL: <https://crowncourtdcs.caselines.co.uk/>
14. Із керівництвом по використанню можна ознайомитися за посиланням: *Crown Court Digital Case System training guides and videos*. URL: <https://www.gov.uk/guidance/crown-court-digital-case-system-training-guides-and-videos>
15. Див. текст: Email guidance. Emailing the civil and family courts. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/email-guidance#canfile>; також див.: особливості подання електронною поштою в ході розглядів, до яких застосовуються правила цивільного судочинства. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/>

- rules/part05/pd_part05b; особливості подання в сімейних спорах. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/practice_directions/practice-direction-5b-communication-and-filing-of-documents-by-e-mail
16. PRACTICE DIRECTION 5B – COMMUNICATION AND FILING OF DOCUMENTS BY E-MAIL. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part05/pd_part05b
 17. Find the right court or tribunal. URL: <https://courtribunalfinder.service.gov.uk/search/>
 18. PRACTICE DIRECTION 31B – DISCLOSURE OF ELECTRONIC DOCUMENTS. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part31/pd_part31b
 19. THE USE OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE LAW PROCEEDINGS AND ITS EFFECT ON THE RULES OF EVIDENCE AND MODES OF PROOF. EUROPEAN COMMITTEE ON LEGAL CO-OPERATION (CDCJ), Strasbourg, 27 July 2016. A comparative study and analysis. URL: <https://rm.coe.int/1680700298>
 20. PRACTICE DIRECTION 32 – EVIDENCE. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part32/pd_part32 (додаток 3: «VIDEO CONFERENCING GUIDANCE»)

Андронов Ігор Володимирович

*Доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ЮРИДИЧНА СИЛА СУДОВИХ ДОКАЗІВ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Категорія «юридична сила» по відношенню до судових доказів у нормах цивільного процесуального законодавства України не використовується (на відміну, наприклад, від ч. 2 ст. 55 ЦПК РФ та ч. 3 ст. 178 ЦПК Республіки Білорусь). У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) лише закріплено положення про відсутність у судових доказів заздальгідь встановленої сили (ч. 2 ст. 89, ст. 110 ЦПК), при цьому не уточнюється, про яку саме силу йдеться: порівняльну силу [1, с. 108], юридичну силу [2, с. 142], доказову силу [3, с. 152] тощо.

У зв'язку з цим окремі науковці виділяють просто «силу доказів» як їх окрему самостійну властивість, що існує поряд з належністю, допустимістю, достовірністю і достатністю [4, с. 88-93].

Є.В. Васьковський використав поняття «порівняльна сила доказів» у сенсі визначення критеріїв, за допомогою яких суд міг би під час оцінки доказів визначати перевагу одних доказів над іншими. Тобто науковець,

фактично, вкладав у зміст даної категорії те саме, що інші науковці називають доказовою силою доказів.

Аналіз положень цивільного процесуального законодавства України дає можливість зробити висновок, що у ч. 2 ст. 89 ЦПК йдеться не про юридичну, а саме про доказову силу, або, як її ще називають в юридичній літературі – вагу доказів, як критерій здатності доказу підтримати правильний за законами логіки умовивід щодо існування певної обставини з певною вірогідністю [5, с. 95]. Тобто, іншими словами, доказова сила – це переконливість доказу. Адже для суду один доказ може видатись більш вагомим, переконливим ніж інший. Така оцінка може бути надана лише судом у конкретній справі без жодних обмежень чи вказівок з боку законодавця стосовно заздалегідь визначеної переваги одного виду доказів над іншими. На цьому й ґрунтується принцип вільної оцінки доказів судом, основний зміст якого відображений у ч. 2 ст. 89 ЦПК.

Перевага одних доказів над іншими залежить від характеристик інформації, яку містить той чи інший доказ. Аналізуючи інформацію, яку він отримав з судових доказів, суд у кожному конкретному випадку вирішує, яка саме інформація видалася йому більш повною та переконливою, а отже найбільшим чином, на думку суду, відповідає об'єктивній дійсності. Тобто доказова сила (вага) судового доказу є характеристикою змісту, а не процесуальної форми судового доказу.

На противагу доказовій силі, юридичну силу як характеристику судового доказу науковці традиційно відносять саме до процесуальної форми судового доказу – засобу доказування, та ставлять у залежність від дотримання законної процедури його отримання.

В.В. Молчанов називає юридичною силою доказів їх здатність слугувати засобом встановлення обставин справи та обґрунтування висновків суду про ці обставини [2, с. 145]. Вчений стверджує, що юридична сила не визначає фактичну спроможність доказу підтвердити чи спростувати наявність або відсутність обставин, які обґрунтовують вимоги та заперечення сторін та

інші обставини, що мають значення для справи. Юридична сила пов'язана з процесуальною формою доказу [2, с. 145].

Аналогічної точки зору дотримується й І.В. Решетнікова, зазначаючи, що відсутність юридичної сили судових доказів обумовлена порушенням процедури їх збирання [6, с. 21].

Даний підхід вже став традиційним у процесуальній науці, а тому його навряд чи варто піддавати сумніву.

Таким чином, юридична сила судового доказу нерозривно пов'язана з його властивістю допустимості, зміст якого сформульовано в ч. 1 ст. 78 ЦПК (загальне правило допустимості доказів). Незважаючи на те, що багато хто з процесуалістів наполягає на необхідності розмежовувати юридичну силу доказів та їх допустимість, визнаючи змістом допустимості доказу в цивільному процесі лише ті положення, які закріплені в ч. 2 ст. 78 ЦПК, все ж варто підтримати підхід законодавця, який уніфікував поняття допустимості доказів у цивільному та кримінальному процесах. У зв'язку з цим закріплене у ч. 1 ст. 78 ЦПК положення про те, що суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом, слід розглядати як загальне правило допустимості доказів, а отже цілком справедливим є твердження, що юридичну силу мають лише допустимі докази та, навпаки, недопустимі докази не мають юридичної сили. При цьому юридична сила напряду не впливає та не залежить від належності чи достовірності судових доказів як властивостей, що як і доказова сила (вага доказів) стосуються змісту, а не процесуальної форми доказів.

Список використаних джерел:

1. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса: учебник. М.: Издание братьев Башмаковых, 1914. 429 с.
2. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учебное пособие. М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. 360 с.
3. Треушников М. К. Судебные доказательства. М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. 272 с.
4. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. М.: Юристъ, 2009. 175 с.

5. Пільков К. Властивості доказів та критерії їх оцінювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 86-99. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.14>.
6. Решетникова И. В. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве. 6-е изд., доп. и перераб. М.: Юр. Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2017. 448 с.

Степанова Тетяна Валеріївна

*Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Автор даної доповіді вже давно наполягає на тому, що в сучасних умовах все більше розповсюдження та переваги отримує електронна форма інформації – більш економна, практична і доступна для обробки, ніж паперова [1, с.55].

Судове доказування є діяльністю, яка може здійснюватися лише за допомогою вказаних законом процесуальних засобів та способів. Тому слід визнати позитивним зрушенням те, що всі процесуальні кодекси в редакціях, які набрали чинності у 2017 р., виділяють окремий засіб встановлення фактичних даних – електронні докази. На даний час електронні докази використовуються практично в будь-якій категорії справ.

Слід зауважити, що використання електронних доказів в процесі доказування – лише одна з багатьох складових використання електронно-цифрових технологій в суді. Дійсно, на даний час впроваджуються окремі блоки ЄСІТС (зокрема, електронний суд); діє система автоматизованого розподілу справ у суді; засідання проводяться в режимі відеоконференцій (особливо це набуло актуальності та розповсюдження в період пандемії); у разі неможливості належного повідомлення осіб (відповідачів, свідків, якщо їх місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи невідоме), їх виклик оприлюднюється через оголошення на офіційному веб-

порталі судової влади України; та навіть обговорюється можливість вирішення справ штучним інтелектом.

Одночасно необхідно зазначити, що на сьогодні залишається певне коло проблем, пов'язаних з наданням суду, оглядом, а також забезпеченням схоронності електронного документа.

Основна проблема витікає з особливостей зовнішнього виразу та можливості спотворення доказу, який не може бути встановлений без спеціальних знань. З іншого боку, обов'язкове залучення до справ, що містять електронні докази, експертів теж не видається обґрунтованим.

По-перше, слід визначити, чи є електронним доказом сканований документ, наданий сторонами по справі, що сформована та передана до суду в електронному (сканованому) вигляді.

Вважаємо, що договір, акти звірки та листування між сторонами, що були реалізовані в письмовій формі, проте в подальшому відскановані для подачі до суду, не можна вважати електронними доказами, оскільки першоджерело цих даних – паперовий носій. Дійсно, електронним доказом в сенсі використання даного терміну процесуальними кодексами (зокрема, ст.76 ЦПК України, ст.73 ГПК України, ст.72 КАС України; а Кримінальний процесуальний кодекс України у ст.84 не виділяє окремо електронні докази, однак у ст. 99 відносить до документів «в тому числі електронні») слід вважати саме докази, першоджерелом яких є електронний носій. Вказане можна опосередковано підтвердити і тим, що законодавець використовує словосполучення «електронні копії доказів» (зокрема, ст.85 ЦПК України, ст.82 ГПК України, ст.81 КАС України), чим автоматично відмежовує їх від «електронних» доказів у власному розумінні цього слова.

Саме з природи утворення даного доказу з'являються особливості його огляду, оскільки кодування інформації в комп'ютері, іншому носії або в мережі Інтернет не є схожим із зовнішнім виглядом, який суд та інші учасники справи частіше за все спотерігають при огляді електронного доказу як висвітлення певної інформації, що має значення для справи. Іншими

словами, порядок формування та збереження файлу (інформації, сайту), що містить важливу для розгляду справи інформацію, частіше за все незрозумілий та досить складний для «пересічного» громадянина та навіть правознавця – в даному випадку необхідний фахівець, який зможе з певною ймовірністю відповісти на запитання про можливе спотворення або внесення змін до досліджуваного файлу (інформації, сайту). Тут не можуть бути використані звичайні криміналістичні засоби – виявлення підчисток, закреслень, неспівпадіння кольору чорнил ручки, якою, наприклад, зроблено підпис. Врешті-решт, ЕЦП також може бути незаконно скопійовано та використано з метою рейдерського захоплення (наприклад, розповсюдженим випадком останнім часом став злам та незаконне використання ЕЦП нотаріусів та виконання купи нотаріальних дій від їх імені) або засвідчення документів, які основний реципієнт не мав наміру підписувати (засвідчувати), оскільки вони суперечать цілям діяльності цього суб'єкта або є явно неприбутковими.

З іншого боку, на сьогоднішній день, на жаль, навіть спеціалісти з ІТ-технологій не завжди можуть зі 100-відсотковою впевненістю відповісти на запитання про можливі втручання сторонніх або зацікавлених осіб в електронні файли, що ускладнює роботу суду та не дає впевненості судді в прийнятому рішенні по справі.

У зв'язку з цим слід систематизувати певні складові дослідження електронних доказів, які сформувалися на даний час у судовій практиці.

Так, якщо першоджерелом є електронний носій, то навіть роздруківка інформації, засвідчена належним чином, не визнається та не повинна визнаватися письмовим доказом. Тому суд може витребувати електронний носій для огляду та дослідження, проведення додаткових досліджень із залученням спеціаліста або експерта, об'єктом якого стане саме електронний носій (першоджерело).

І у разі, якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії)

оригіналу, такий доказ за розповсюдженою судовою практикою не береться судом до уваги. З одного боку, вказане правило видається логічним. З іншого – на практиці почастишали випадки неподання/створення перешкод у своєчасному поданні до суду електронного доказу, що призводить до неприйняття судом до уваги такого доказу. Тому при прийнятті такого рішення суду слід брати до уваги поведінку сторін, спрямовану на отримання судом даного доказу. І якщо одна з сторін ухиляється від надання доказу, її поведінку слід тлумачити відповідним чином.

При дослідженні електронних доказів суддею важливою складовою формування питань до експерта є питання, чи внесені до доказу зміни створені людиною або інформаційною системою, оскільки визначення суб'єкта внесення змін має суттєве значення для встановлення вини та вирішення справи по суті.

Законодавцю необхідно приділити значну увагу формуванню спеціального сховища електронних даних.

Слід також враховувати важливу складову виявлення, огляду, дослідження та збереження електронних доказів – захист персональних даних, оскільки вказаний файл (інформація, сайт) може містити приватну інформацію про певну особу або спотворену чи перекручену інформацію щодо неї, причому негативні наслідки можуть наставати з обох цих ситуацій.

Враховуючи вищевказане та широке проникнення електронних комунікацій в усі сфери життєдіяльності людини, феномен електронних доказів має знайти своє глибоке дослідження та висвітлення найближчим часом в наукових колах, а вказані та деякі інші питання потребують негайного вирішення на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Степанова Т.В. Доказування та докази в господарському процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Одеса, 2002. 188 с.

Овчинников Александр

*Адвокат коллегии адвокатов г. Страсбург, адвокат,
член Национальной ассоциации адвокатов Украины*

ДВУХСТУПЕНЧАТАЯ ОЦЕНКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ ФРАНЦИИ

В настоящей статье анализируются некоторые аспекты гражданского процесса Франции касательно двухступенчатой системы оценки доказательств по делу. В частности, речь идет о роли специального судьи, осуществляющего подготовку дела к стадии собственно его разрешения, причем такое разрешение производится другим, отдельным, судьей, или коллегией судей. Как будет показано, такая система имеет значительные преимущества для сторон по делу. Одновременно будут обозначены потенциальные недостатки существующей системы.

Кто такой «подготовительный судья»?

Основные законодательные положения, посвященные «подготовительному судье», закреплены в статьях 780-807 Кодекса гражданского процесса Франции. В декабре 2019 года полномочия «подготовительного судьи» были значительно расширены.

Судья, наименование которого можно отразить на русском языке словосочетанием «подготовительный судья», или «судья, отвечающий за подготовку дела» («Juge de la mise en état»), является отдельным судьей каждого местного суда, а также апелляционного суда, роль которого состоит главным образом из двух наборов полномочий.

С одной стороны, такой судья следит за тем, чтобы обмен замечаниями сторон происходил в духе лояльности и без необоснованных задержек.

С другой стороны, «подготовительный судья» призван удостовериться, что по предмету спора стороны обменялись всеми доказательствами, и что такие доказательства достаточны для последующего рассмотрения спора по существу другим судьей.

Для реализации вышеуказанных полномочий «подготовительный судья» наделен широким комплексом прав и полномочий, включая:

- обязательные указания сторонам представить те или иные доказательства и/или пояснения к определенному сроку;
- способствование примирению сторон;
- констатация истечения процессуальных сроков, а также процессуальных преград для продолжения производства по делу;
- разрешение различных инцидентов во время данной подготовительной стадии процесса, и т.д.

Когда он считает, что дело готово к разрешению по существу, «подготовительный судья» выносит соответствующее определение о завершении подготовительной стадии и передаче дела на рассмотрение другому судье.

Все решения «подготовительного судьи», за небольшими исключениями, не подлежат никакому обжалованию на данном этапе (но они могут быть предметом обжалования наряду с основным решением по делу, например, в апелляции).

«Подготовительный судья» - первый оценщик доказательств по делу. Важно подчеркнуть, что роль «подготовительного судьи» не сводится к чисто административной подготовке дела к рассмотрению по существу.

В соответствии со статьей 782 ч. 1 Кодекса гражданского процесса Франции, «подготовительный судья» может требовать от сторон «ответить на те аргументы другой стороны, на которые они еще не ответили, а также предоставить фактические и юридические подтверждения своей позиции, если таковы необходимы для разрешения спора».

Кроме того, «подготовительный судья» вправе потребовать от сторон предоставить оригинал или копию того или иного документа; заслушать пояснения сторон; предложить сторонам привлечь к участию в процессе каких-либо иных лиц, чье участие им кажется необходимым; назначить медиатора для помощи сторонам в поиске взаимоприемлемого решения.

Очевидно, такие полномочия «подготовительного судьи» позволяют ему фактически производить предварительную, хоть и весьма завуалированную, оценку доказательств по делу.

Преимущества и недостатки существующей системы.

Бесспорным преимуществом французской системы является то, что она позволяет разделить стадию подготовки дела к рассмотрению по сути, и само такое рассмотрение.

В результате судья, который решает спор о праве, может сосредоточиться на сути представленной ему проблемы, не растрачивая «процессуальную энергию» на разрешение административных и организационных вопросов.

Потенциальным недостатком, однако, такой системы может быть то, что создается, по сути, двухуровневая система оценки доказательств по делу.

Ведь «подготовительный судья» неизбежно подвергает определенной оценке предоставляемые сторонами доказательства, констатируя, например, их недостаточность или не относимость к делу.

При этом он не обладает полномочиями напрямую разрешить вопросы права, составляющие предмет спора.

Третьяков Дмитро

Голова відділу фільтраційної секції Секретаріату Європейського суду з прав людини, несудовий доповідач по Україні

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Гарантії справедливого судового розгляду, що зазначені в статті 6 Європейської конвенції з прав людини, детально виписані щодо кримінального процесу, в той час як складові справедливого розгляду судом спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру слід шукати виключно в практиці Європейського суду з прав людини.

Серед процесуальних гарантій справедливого судового розгляду належне поводження з доказовою базою займає чільне місце разом із принципом змагальності та принципом рівності сторін. Ці принципи пов'язані один з одним і створюють загальну вимогу справедливого суду.

Водночас Європейський суд неодноразово зазначав, що оцінка доказів, це прерогатива національних судових органів, а його роль полягає в тому аби пересвідчитись що судовий розгляд в цілому був справедливий. В справі Мантованеллі проти Франції, яка стосувалася процесу щодо медичної недбалості, що призвела до смерті доньки заявників, Європейський суд зазначив, що одним з елементів справедливого судового розгляду справи за статтею 6 Конвенції є право на змагальність процесу, що передбачає серед іншого можливість для кожної із сторін не тільки надати свої докази у справі, але й знати про всю доказову базу, що може вплинути на рішення національного суду та мати можливість прокоментувати будь-який з таких доказів. Європейський суд, однак, нагадав, що Конвенція не містить жодних правил щодо поводження з доказами, і саме національні суди мають оцінювати отримані докази та дотичність будь-якого доказу, який одна з сторін хоче надати, хоча Суд залишає за собою права перевірити чи процедура в цілому була справедлива, включаючи те, яким чином розглядалися докази.

Змагальність процедури. Термін «змагальний процес» не повинен вводити в оману щодо ролі національних судів. Якщо в класичному розумінні змагального процесу суд, що розглядає справу, залишається переважно пасивним і залишає тягар доказування сторонам, в практиці Європейського суду таке поводження національних судів може викликати питання за статтею 6. В справі Бендерський проти України, заявник позивався до Медичного центру, в якому йому робили операцію. Після операції стан його здоров'я погіршився і йому довелося проходити повторну операцію в іншій лікарні під час якої в нього знайшли марлеву серветку. Заявник вважав, що це відбулося підчас попередньої операції в Медичному

центрі і вимагав компенсацію за шкоду здоров'ю. В позові було відмовлено через недоведеність вини саме Медичного центру, хоча національні суди визнали що потрапляння серветки до тіла заявника іншим шляхом було ще менш вірогідним. Європейський суд вирішив, що національні суди недостатньо дослідили аргументи заявника і опиралися на неповну медичну експертизу. Тобто суди мали проявити активність, а не обмежуватися визнанням недоведеності вини відповідача.

Змагальність в розумінні Конвенції це забезпечення того, аби жодна з сторін не була позбавлена можливості ефективно представляти свою справу в суді та має змогу нарівні із протилежною стороною користуватися правами, передбаченими принципом рівності сторін.

Четверта інстанція. Європейський суд неодноразово підкреслював у своїх рішеннях свою другорядну, допоміжну роль у захисті прав людини у порівнянні з національними судами.

Європейський суд не переглядає рішення національних судів, саме тому існує вислів про те, що Європейський суд не є судом четвертої інстанції. В справі Чуйкіна проти України, Європейський суд сформулював це наступним чином: «...завданням Суду не є перебирання на себе ролі суду апеляційної інстанції або, як іноді кажуть, суду четвертої інстанції щодо рішень, прийнятих національними судами. Саме останні повинні тлумачити та застосовувати відповідні норми національного процесуального та матеріального права. Більше того, національні суди мають кращі можливості для оцінки надійності свідків та відповідності доказів питанням справи».

Однак в деяких випадках, Європейський суд розглядає е, чи національні суди забезпечили справедливий розгляд справи, в тому числі при оцінці доказів. Причому, обов'язок національних судів в таких справах не обмежується статтею 6 Конвенції, а може тягнути за собою порушення інших статей, якщо через несправедливість судового розгляду таке право було порушено чи не було належним чином захищене. В якості прикладу можна навести справу Хант проти України, в якій заявник скаржився, що без його

участі було розглянуто справу щодо позбавлення його батьківських прав. Заявникові було заборонено в'їзд до України саме через намагання зустрітися з своєю дитиною під час її перебування закордоном, і національні суди при оцінці особи заявника повністю поклалися на докази та свідчення позивачки - колишньої дружини заявника. Європейський суд зазначив: «57. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що цивільне провадження у справі стосувалось сімейних відносин заявника та позбавлення його батьківських прав. Ці питання як за національним законодавством, так і у оскаржуваному провадженні мали ґрунтуватись на оцінці особистості заявника та його поведінці. На думку Суду, досить складно визначити, в якій мірі національні суди могли дати таку оцінку, не заслухавши заявника особисто, або принаймні з огляду на обставини справи, не отримавши інформації особисто від заявника щодо його бачення подій та відносин з сином та пані М., користуючись міжнародними угодами про правову допомогу. 58. Окрім того, національні суди не надали значення тому факту, що заявник намагався побачити сина в червні 2003 року. Суди не заслухали свідка, клопотання про виклик якого подавалось заявником, а відповідні суди вищих інстанцій не відреагували на скарги заявника щодо таких дій суду. До того ж факт оскарження заявником заяви пані М. про позбавлення його батьківських прав також міг свідчити про його інтерес до сина.» У справі Мала проти України оцінка доказів була ключовою скаргою заявниці у справі про стягнення заборгованості по аліментах. Національним судам, в якості доказів, було надано два суперечливих розрахунки, і вони ґрунтували своє рішення не на розрахунку, який надала заявниця, а на розрахунку, який був менш сприятливим для заявниці і який згодом був визнаний недійсним. Водночас, вищі суди повністю проігнорували скарги заявниці про те, що суд першої інстанції не пояснив чому її розрахунок не був прийнятий. Європейський суд підкреслив, що важливо аби органи влади наводили деталізовані та переконливі підстави своєї відмови приймати доказ,

запропонований заявником, особливо коли такий доказ має істотну важливість для результатів провадження у справі.

Це лише декілька прикладів того наскільки питання доказування в цивільному процесі є важливим для справедливого розгляду справи.

ILAN LEIBOVITCH

Member of the Israel Bar Association since 1998, the founder of the Israeli leadership development institute is the Leadership School of Sderot and a member of the Institutional Board of Directors, former member of the 16th Knesset, advocate

ELECTRONIC SIGNATURE IN ISRAELI LAW

Тези доповіді надані у формі презентації, з якою можна ознайомитися на офіційній сторінці кафедри цивільного процесу Національного Університету «Одеська юридична академія» за посиланням: <https://www.facebook.com/grprocessghuoua/>.

Апалькова Інна Сергіївна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТРОННЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДОКАЗ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Електронна пошта як засіб спілкування, а сьогодні ще як доказ, за допомогою якого передається значна інформація, давно стала доступною кожному.

Суди в Україні з недавнього часу використовують електронну пошту як доказ в усіх видах судочинства.

Багато дискусій викликає питання щодо необхідності Електронного цифрового підпису (далі-ЕЦП) у разі подання до суду доказів електронного

листування. Оскільки раніше суди не вважали поштові повідомлення електронними доказами та не вимагали засвідчувати їх за допомогою ЕЦП.

В Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 06.08.2014 р. у справі №6-6328св14 суд касаційної інстанції зазначив: «Електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Листування фізичних осіб, яке здійснюється шляхом використання електронної пошти, до таких документів не належить. Отже, немає потреби посвідчувати електронні листи ЕЦП».

Згодом позиція судів з цього приводу дещо змінилася. Згідно з Постановою Львівського апеляційного господарського суду від 10.09.2018 р. у справі №914/2505/17, суд встановив, що роздрукована з електронної скриньки не може вважатися належним доказом, оскільки неможливо ідентифікувати вміст електронного листа, незрозуміло, на яку електронну пошту було здійснено відправлення, а також неможливо визначити, чи був надісланий файл підписаним електронним цифровим підписом.

Однак у Постанові ВС від 27.11.2018 р. колегія суддів зробила протилежний висновок, зазначивши, що висновки судів щодо неналежності роздруковок електронного листування суперечать приписам ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», оскільки сила електронного документа як доказу не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму та додатково не підтверджується показами свідків (учасників листування).

Таким чином, станом на сьогодні суди не мають підстав ігнорувати електронні листи, не посвідченні ЕЦП. Водночас зацікавлена сторона може вжити додаткових заходів з метою переконання суду в належності та допустимості таких доказів.

Судами України застосовуються різні підходи до оцінки роздруковок електронних листів в якості доказів. Деякі суди задовольняються тим, що

сторона спору надає листування зі своїм опонентом, причому в такому об'ємі, щоб із суті листів було чітко зрозуміло, що листування йшло саме між сторонами суперечки, і розглядають такі роздруківки як докази в сукупності з іншими доказами. Наприклад: підрядник повідомив замовника електронним листом про те, що він не має можливості приступити до виконання робіт на об'єкті замовника у зв'язку з тим, що охорона об'єкту не пустила його працівників на об'єкт. Лист був оформлений у вигляді супровідного листа з текстом “Вих. №XXX від ХХ.ХХ.ХХХХ, а у додатку прикріплений офіційний лист на бланку, з вихідним номером, підписом і друком. Замовник отримав цей електронний лист підрядника, про що підрядникові прийшло повідомлення.

Інколи суди не задовольняються такими роздруківками і поясненнями представників сторін або свідків. У таких випадках є ще один спосіб довести наявність і зміст переписки: проведення комп'ютерно-технічної експертизи на предмет дослідження електронної пошти. Проведення такої експертизи регламентується законом України “Про судову експертизу”, Інструкцією про призначення і проведення судових експертиз і експертних досліджень з урахуванням Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки і призначення судових експертиз і експертних досліджень (інструкція і рекомендації затверджені наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.98, рег.№ МЮ 705/3145 від 03.11.98). Комп'ютерно-технічна експертиза відноситься до підвидів інженерно-технічної експертизи. Для проведення такої експертизи потрібний носій – жорсткий магнітний диск (вінчестер). Експертне дослідження допоможе виявити інформацію, що міститься на вінчестері, і відновити таку інформацію. Як зрозуміло, для надання експертові електронного носія необхідно мати уявлення про його місцезнаходження, яке допоможе встановити власник сервера, а також мати можливість надати його експертові, з дозволу суду.

Отже, можливість використання електронних доказів у суді можна назвати прогресивним нововведенням. Однак процедура оформлення,

подання і дослідження таких доказів наразі залишається неврегульованою та потребує удосконалення.

Бут Ілля Олександрович

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У НАЦІОНАЛЬНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Поступово стандарти доказування набувають відображення у вітчизняній судовій практиці. Однак через свою історичну непритаманність, не можна сказати, що посилення на стандарти доказування набуло широкого поширення. Тут слід зазначити, що дещо осторонь стоїть судова практика у адміністративних справах, пов'язаних з наданням іноземцям статусу біженця: українські суди застосовують у своїй практиці Пояснювальну записку про тягар та стандарт доказування в заявах про надання статусу біженця Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Пункт 10 Пояснювальної записки вказує, що шукачі притулку не зобов'язані надавати всі необхідні докази: неможливість надати документальне підтвердження на підтримку усних тверджень не повинна, таким чином, перешкоджати прийняттю заяви до розгляду в разі, якщо ці твердження відповідають широко відомим фактам і якщо загальний рівень достовірності заяви досить високий. Саме тому посилення на стандарти доказування бути сприйняті адміністративними судами значно раніше, ніж судами інших юрисдикцій.

Найбільш раннє рішення, наявне в Єдиному державному реєстрі судових рішень, в якому суд застосував стандарт доказування «баланс ймовірностей» - рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 2 листопада 2017 р. про встановлення факту проживання однією сім'єю. Суд вказав, що позивачем не був виконаний свій обов'язок по доведенню позовних вимог і на підставі наданих доказів неможливо зробити висновок, що факти, на які посилається позивач мали місце [2]. Зокрема, позивач

стверджував, що він проживав однією сім'єю з померлим, однак із наданих суду доказів вбачається, що померлий проживав в с. Стрільники Чернігівської області, а позивач був зареєстрований в м. Борзна Чернігівської області, де працює, одружений і має від шлюбу дитину, сім'я проживає за місцем його реєстрації.

Свідок (сусід позивача), який сам проживає в м. Борзна, а не в місцевості, де проживав померлий, підтвердив обставини про шлюбні відносини позивача, однак вказав, що, в той же час, він ночував у дядька і жив разом з ним, поховав його за власні кошти. Віддаленість місця роботи позивача від місця проживання померлого та існування у позивача сімейних відносин з іншими особами (ніж померлий), які проживають в іншій місцевості, не дозволили суду зробити висновок, що даний факт мав місце, що стало підставою для відмови в задоволенні позовних вимог.

В іншій справі баланс ймовірностей було застосовано у ситуації, коли показання свідків суперечать один одному [3]. Позивач стверджував, що сусід викосив та забрав сіно, що росло на його земельній ділянці, щодо якої існує спір. В матеріалах справи є докази, що відповідач як завжди почав косити траву, однак виявилось, що позивач вже приватизував спірну земельну ділянку і проти косіння трави заперечує.

Відповідно до акту обстеження комісією земельної ділянки позивача, встановлено, що трактористом на прохання відповідача було викошено траву на земельній ділянці, хоча свідок позивача (депутат сільської ради) перед судом вказав, що коли він прибув на ділянку, сіно було викошене, проте, хто і коли його викосив він не бачив, хоча і підписав відповідний акт обстеження. Інший свідок в судовому засіданні пояснив, що сторони по справі є його сусідами, а земельна ділянка весь час оброблялась відповідачем, який на ній і скошував сіно, проте, хто в 2017 році скошив сіно і обробляв її, свідок не знає. Наступний свідок пояснила, що вона виїхала на місце і особисто бачила, як тракторист скошує сіно, а відповідач був на городі разом з трактористом, проте тракторист, залучений у якості свідка,

вказав, що він сіно на земельній ділянці позивача не косив і не бачив, хто міг косити сіно.

Таким чином достовірних доказів, які б однозначно підтверджували, що сіно було скошене самим відповідачем, або на його замовлення, до суду надано не було. Однак саме завдяки встановленому балансу ймовірностей за даних обставин було встановлено, що вірогідність скошення трави відповідачем є вищою, аніж будь-якою іншою особою.

Одним з перших рішень суду касаційної інстанції, в якому суд вдався до балансування ймовірностей, є Постанова Касаційного господарського суду від 31 січня 2018 року у справі № 910/8763/17 (судді Міщенко І.С., Берднік І.С., Мачульський Г.М.) [4]. Суд зазначив, що при оцінці достатності доказів діють спеціальні правила - стандарти доказування, якими має керуватися суд при вирішенні справи. Стандарти доказування є важливим елементом змагальності процесу. Якщо сторона не подала достатньо доказів для підтвердження певної обставини, то суд робить висновок про її недоведеність. Однак яким чином стандарти доказування були застосовані у даній справі – суд не розкрив.

Пізніше, у Постанові від 11 квітня 2018 року по справі № 910/12827/17 Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (судді Суховий В.Г., Берднік І.С., Міщенко І.С.) вже не просто зроблено посилання на стандарт доказування, а вказано на підстави його застосування: доводи позивача, викладені ним у позовній заяві та касаційній скарзі є сумнівними, адже не випливають зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту, що не узгоджується зі стандартом доказування «поза розумним сумнівом». 14 серпня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в своїй Постанові по справі № 905/2382/17 зазначив, що принцип змагальності сторін у господарському судочинстві не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона, на яку покладено тягар

доказування, стверджує, а інша сторона не надала заперечень. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний [5].

В іншій справі, суд апеляційної інстанції, скасовуючи ухвалу про забезпечення позову, вказав, що позивачем не надано переконливих аргументів (доказів) на підтвердження того, що державне підприємство «Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України» обов'язково надасть висновок про безпечність, ефективність та якість лікарського засобу, що буде підставою для Міністерства охорони здоров'я України здійснити реєстрацію лікарського засобу. Однак суд Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказав, що суд апеляційної інстанції тим самим встановив для позивача надзвичайний та заздалегідь недосяжний стандарт доказування без урахування тієї мети, яку переслідує особа, звертаючись до Центру із заявою про державну реєстрацію лікарського засобу і наслідків досягнення такої мети. Фактично, апеляційний суд з метою забезпечення позову зажадав від позивача доведення не тільки потенційних ризиків подальшого невиконання судового рішення, а й того факту, що відповідач у справі обов'язково надасть висновок про безпечність, ефективність та якість лікарського засобу [6].

Співвідношенню стандартам «поза розумним сумнівом» перед стандартом «баланс ймовірностей» 08 жовтня 2019 року надала свою оцінку Велика Палата Верховного Суду, зазначивши, що обираючи стандарт доказування, який має використовуватися в дисциплінарних провадженнях, і беручи до уваги публічно-правову природу дисциплінарної відповідальності, слід віддати перевагу стандарту «поза розумним сумнівом» перед стандартом «баланс ймовірностей». Він означає, що в достовірності факту (винуватості особи) не повинно залишитися розумних сумнівів. Це не означає, що у його

достовірності взагалі немає сумнівів, але означає, що всі альтернативні можливості пояснення наданих доказів є надмірно малоймовірними [7].

Список використаних джерел:

1. Калхун Н., Плечко Д., Моркова О., Смокович М., Пилипець С., Шамрай О., Слободян Р. Практично-методичний посібник для кандидатів на посаду судді та суддів адміністративних судів «Особливості розгляду справ, пов'язаних із статусом біженця та додатковим захистом». К. «Гнозіс», 2014. 112 с.
2. Рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 2 листопада 2017 р у справі 728/1468/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69970484>.
3. Рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 5 червня 2018 р. у справі 728/1455/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74675135>.
4. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2018 р. у справа № 910/8763/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72042344>.
5. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2018 р. по справі № 905/2382/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76026164>.
6. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2018 р. у справі № 910/1915/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75896089>.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 жовтня 2019 р. у справі № 9901/855/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84900516>.

Волкова Наталія Василівна

*Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цивільне процесуальне законодавство не містить визначення поняття судового доказування, тому в теорії цивільного процесу питання щодо поняття доказування є досить дискусійним.

Аналізуючи різні точки зору щодо визначення поняття доказування у цивільному процесі, можна виділити декілька підходів до розуміння даного поняття. Так, одні автори вважають, що доказування у цивільному процесі – це «процесуальна діяльність сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, яка за своєю суттю зводиться до обґрунтування обставин цивільної справи та спрямована на встановлення цих обставин вирішення спору між сторонами

по суті» [1, с. 476]. Інші вважають, що доказування в цивільному процесі – це процесуальна діяльність тільки сторін.... яка має на меті переконати суд в істинності фактів ...»[2, с.25,27]. Кожне з вищезазначених визначень має свої зауваження, оскільки не повній мірі визначені суб'єкти доказування. Однак, є і інші визначення доказування науковців, які взагалі не акцентують увагу на суб'єктах доказування. Так, наприклад, М.А. Гурвич зазначав, що «...в цивільному процесі сама діяльність із встановлення фактичних обставин справи носить назву судового доказування»[3, с.131]. М.Й. Штефан навпаки визначав поняття доказування через «...пізнавальну і розумову діяльність суб'єктів доказування»[4, с. 268].

Отже, аналізуючи доктрини цивільного процесуального права, необхідно зазначити, що при визначенні поняття доказування у цивільному процесі науковці активно дискутують щодо складу суб'єктів доказування.

Так, наприклад, одні автори відносять суд, до суб'єктів доказування, інші вважають, що суд не можна відносити до суб'єктів доказування. З урахуванням зміни суті принципу змагальності (ст. 13 ЦПК), необхідно зазначити, що ЦПК розширив повноваження суду в доказовій діяльності та на підставі положень норм цивільного процесуального законодавства, а саме ч. 1 ст. 84 ЦПК, ч.2 ст. 13 ЦПК, ч. 7 ст.81 ЦПК, ч. 2 ст. 294 ЦПК тощо, можна прийти до висновку, що суд вчиняє певні дії щодо доказування.

С.С. Бичкова зазначає, що доказування – це процесуальна діяльність суду та інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, спрямована на встановлення істини в конкретній цивільній справі і вирішення спору між сторонами [5, с. 218]. Незважаючи на те, що автор у своєму визначенні справедливо зазначає, що доказування – «це процесуальна діяльність суду», і далі вказує, що це також діяльність «...інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин», з чим не можна погодитись, оскільки не всі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин є суб'єктами доказування. Та необхідно звернути увагу, що до складу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин відносяться і інші учасники судового процесу

(помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст), які не здійснюють дій щодо доказування, а є джерелом доказування.

Крім того, С.С. Бичкова в своєму визначенні формулює мету доказування як «...встановлення істини конкретній цивільній справі і вирішення спору між сторонами», що також в науці цивільного процесуального права активно дискутується. Звертає на себе увагу те, що авторка визначає поняття доказування, враховуючи тільки позовне провадження, що не відповідає дійсності. Оскільки в цивільному процесі відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК цивільне судочинство здійснюється у порядку не тільки в позовному провадженні, а також і в наказному провадженні та окремому провадженні, у яких хоч і відсутній спір про право, однак наявний інститут доказування. На визначення мети доказування «як встановлення істини у справі» вказували у своїх роботах також і інші вчені такі як К. С. Юдельсон [6, с. 33], В.В. Комаров [7, с. 184], А. С. Штефан [8, с. 66] та ін. З цього приводу зазначає О.О. Грабовська, що визначення «...об'єктивної істини як мети діяльності суду, в цілому було традиційним для доктрини цивільного процесуального права другої половини ХХ ст.» [9, с.23-24]. З цього приводу, Н.Б. Фартушок також вказує на те, що «...досягнення істини не може вважатися якою-небудь метою доказування у цивільному процесі», оскільки «... вже досить давно з процесуальних кодексів були виключені норми, які встановлюють обов'язок суду перевірити і встановити обставини справи в повному обсязі, незалежно від позиції сторін»[10, с.39-40].

Визначаючи поняття доказування у цивільному процесі необхідно звернути увагу на визначення змісту судового доказування. Щодо змісту судового доказування то в доктрині цивільного процесуального права точаться певні дискусії з цього приводу. Так, одні автори зазначають, що судове доказування – це «діяльність» не визначаючи яка саме [3, с.131]. Інші вважають, що доказування в цивільному процесі – це «процесуальна діяльність»[5, с.218]. Також в своїх роботах науковців вказується, що це

«розумова та процесуальна діяльність»[11, с. 194], «пізнавальна і розумова діяльність»[4, с.268], «логіко-правова діяльність»[12, с.30] тощо. Необхідно підтримати тих науковців, які до змісту судового доказування відносять «розумову та процесуальна діяльність»[13, с.136].

Визначаючи поняття судового доказування, також необхідно звернути увагу, що доказування в цивільному процесі складається з певних етапів, таких як: збирання, подання, дослідження та оцінки судових доказів.

В юридичній літературі науковці при визначенні поняття «судового доказування» зазначають, що доказування – це «...урегульований нормами цивільного процесуального права»[14, с.30]. З таким визначенням не погоджується О.О. Грабовська та зазначає, що «...у визначенні поняття «доказування» не можна вказувати лише на норми цивільного процесуального права як такі, що регламентують процес доказування». Авторка аргументує це тим, що «...саме матеріальне право дає відповідь на питання про коло суб'єктів доказування, а отже, й про розподіл обов'язків по доказуванню» [9, с.26]. Таке судження є вірним з погляду на те, що доказування у цивільному процесі регламентується як нормами цивільного процесуального права, так і нормами матеріального права.

З вищенаведеного необхідно зазначити, що судове доказування в цивільному процесі України становить розумову й процесуальну діяльність суб'єктів доказування (суд, учасники справи, представники), яка врегульована нормами процесуального та матеріального права та спрямована на встановлення обставин (фактів), що мають значення для вирішення справи, і яка складається зі збирання, подання, дослідження та оцінки судових доказів.

Список використаних джерел:

1. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, А.В. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Х. : Право, 2011.
2. Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке процессуального права. М., 1967.
3. Советский гражданский процесс. Учебник. Изд.2-е, испр. и доп. Под ред. М.А. Гурвича. М., «Высш. Школа», 1975.

4. Штефан М.Й. Цивільний процес. К.: Ін Юре, 2001.
5. Цивільне процесуальне право України : підручник / [С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. К. : Атіка, 2006.
6. Юдельсон К.С. Проблемы доказывания в советском гражданском процессе. М. : Гос. изд-во юрид. Лит., 1951.
7. Цивільне процесуальне право України / Під ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 1999.
8. Поняття судового доказування у цивільному процесі /А. С. Штефан // Часопис Академії адвокатури України. 2015. Т. 8, № 1.
9. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України : проблеми теорії та практики : монографія. Київ:Юрінком Інтер, 2017.
10. Фартушок Н.Б. Тягар докзування в цивільному судочинстві : порівняльно-правове дослідження : дис. кан...юрид.наук. : 12.00. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Н.Б. Фартушак. Київ, 2016.
11. Советский гражданский процесс: учебник / Под ред. К.И. Комиссарова, В.М.Семенова. 2е изд., перераб. и доп. М. : Юрид. лит., 1988.
12. Треушников М.К. Судебные доказательства. М.: Городец, 1997.
13. Цивільний процес України : Підручник / За ред. Ю.С. Червоного. К. : Істина, 2007.
14. Треушников М.К. Судебные доказательства. М. : ОАО «Издательски дом «Горець»., 2004.

Гонгало Регіна Францівна

*Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Основним способом пізнання фактичних обставин справи, що підтверджують вимоги та заперечення сторін, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, є встановлення їх за допомогою судових доказів, тобто судове доказування. Функція суду полягає в тому, щоб у процесі розгляду і прийняття рішення у справі досягти вірного знання про фактичні обставини, притаманні спірним правовідносинам, і точно застосувати до встановлених юридичних фактів норми матеріального права. Доказування — це розумова та процесуальна діяльність суду та інших учасників цивільного процесу (суб'єктів доказування), що спрямована на

встановлення фактів (обставин), що мають значення для справи, істини у конкретній цивільній справі та вирішення спору між сторонами.

Де які процесуалісти вважають, що «доказування структурно складається з таких елементів: суб'єкти, об'єкти та зміст діяльності. Суб'єктами доказування у цивільному процесі є суд, особи, які беруть участь у справі, та інші учасники процесу, які мають матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість у вирішенні справи і які відповідно до своїх процесуальних прав та обов'язків вчиняють дії, що мають значення для вирішення справи. Об'єктами доказування є обставини, що підлягають встановленню для вирішення справи або певної процесуальної дії»[1].

Суб'єкти доказування наділяються певними правами і обов'язками, що дозволяють їм брати активну участь в процесі доведення. Так, згідно з ч. 1 ст. 43 ЦПК особи, які беруть участь у справі, мають право: подавати докази і брати участь в їх дослідженні, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам і фахівцям; заявляти клопотання, в тому числі про витребування доказів; давати пояснення суду в усній і письмовій формі; наводити свої доводи по всіх виникаючих в ході судового розгляду питань, заперечувати щодо клопотань і доводів інших учасників у справі, та ін., - це все права, що стосуються безпосередньо до доведенню. У свою чергу учасники у справі повинні сумлінно користуватися усіма належними їм процесуальними правами. Вони несуть обов'язок щодо доказування, виступають в судових дебатах, де можуть аналізувати, оцінювати докази по справі і т.д.

Судове доказування як різновид пізнання в більшій своїй частині здійснюється опосередковано. До безпосереднього пізнання, як правило, відносять огляд на місці, огляд речових доказів у суді й інші види оглядів.

Об'єкт доказування у справі в цілому являє собою предмет доказування. Джерелами предмета доказування є відповідне положення норм права і підстави вимог і заперечень сторін, що конкретизують правові приписи. У науці неоднозначно вирішено питання про факти, що становлять предмет

доказування у справі. Нормативним джерелом визначення предмета доказування є норми матеріального права. Предмет доказування визначається судом. Учасники, виконуючи покладений на них обов'язок доказування, в сукупності доводять обставини, включені до предмету доказування. При невиконанні обов'язків по доведенню можуть наступити несприятливі процесуальні наслідки, наприклад, винесення рішення не на користь сторони, яка не виконала обов'язок щодо доказування. Аналогічним чином при недоведеності окремих юридичних фактів суд відмовляє у вчиненні процесуальних дій: не приймає заходи по забезпеченню позову, не призначає експертизу та ін.[2].

Наслідки невиконання предмета доказування відображаються в судовому рішенні, результати доведення окремих юридичних фактів, як правило, у визначенні.

Загальним для двох видів об'єктів є втручання владного органу - суду, що або вирішує цивільну справу, або приймає рішення про вчинення певних процесуальних дій.

Таким чином, об'єктами доказування є обставини, що підлягають встановленню для вирішення цивільної справи або для вчинення окремої процесуальної дії.

Зміст судового доказування складається з стадій, прав і обов'язків суб'єктів доказування.

При всьому різноманітті думок майже всі вчені єдині в тому, що докази треба зібрати, представити, досліджувати і оцінити. Але перш, ніж докази зібрати, треба визначити, які докази повинні бути зібрані, а для цього необхідно встановити предмет доказування.

З цієї причини збирання доказів включає в себе їх виявлення, отримання особисто суб'єктом доведення або за допомогою суду і подання до суду та підлягають дослідженню в суді. Представлені в суд докази після їх дослідження оцінюються з метою вирішення спору. Однак оцінка властива не всім стадіям доказування. Вона може розглядатися як остаточна (на основі

дослідження доказів у суді), так і проміжна в плані визначення, наприклад, належності та достовірності доказів на момент їх подання в суд. Те саме можна віднести і до збирання доказів, яке може здійснюватися паралельно з дослідженням доказів у суді. Та й визначення предмета доказування може бути піддано коригуванню в процесі розгляду справи, наприклад при зміні предмета вимог [3].

З цієї причини виділяються стадії доказування: 1) визначення предмета доказування у справі; 2) збирання доказів (виявлення доказів, їх збирання та подання до суду); 3) дослідження доказів у суді; 4) оцінка доказів.

На початку розгляду справи суд вирішує питання про прийняття заяви до провадження або про відмову в цьому. Одночасно позовну заяву (заяву) може бути залишено без руху, повернуто.

По-друге, доказування при підготовці справи. На даній стадії є визначення предмета доказування, виявлення, збирання доказів, їх подання до суду. Тут же постає питання про попередню оцінку доказів.

По-третє, дослідження доказів при розгляді справи. Одночасно можуть бути зібрані і відсутні докази, можлива зміна предмета доказування. Але при належній підготовці справи збирання доказів має концентруватися на підготовчій стадії. Дослідження доказів супроводжується їх оцінкою.

По-четверте, висновок, який відповідає стадії винесення рішення, але може мати місце і раніше. Висновок відрізняється взаємозв'язком з оцінкою доказів, підкреслює її завершальний характер і участь всіх суб'єктів доказування, а не тільки суду в оцінці доказів. З цієї причини висновок - це не тільки оцінка доказів для винесення рішення по справі, а й для відмови від позову, визнання позову, тобто для всіх способів вирішення існуючої справи.

Список використаних джерел:

1. Тертишніков Р. В. Доказування і докази в судочинстві України : [наук.-практ. посібник] / Тертишніков Р. В. – Харків : Вид-во «ФІНН», 2009. – С. 25.
2. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: [наук.-практ. посібник] / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К. : Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. – С. 10.

3. Пільков К. Властивості доказів та критерії їх оцінювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 86-99. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.14>.

Дрогозюк Кристина Борисівна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного Університету «Одеська юридична академія»*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ФРАНЦІЇ

Протягом історії технологічна революція в кожній країні ставить нові виклики для юридичної практики та юридичної теорії.

Термін «електронні докази» вже прийнятий у законодавстві та в судовій практиці багатьох країн. Відповідно до французького законодавства, термін «електронні докази» можна знайти у Кримінально-процесуальному Кодексі Франції, Цивільному Кодексі Франції, а також у інших нормативно-правових актах.

Перші спроби запровадити використання електронних доказів у французькому законодавстві були зроблені ще у 2000 році. Закон Франції «Про модифікацію порядку доведення з урахуванням інформаційних технологій і використання електронного підпису» від 13 березня 2000 року[5], вніс зміни до глави VI Цивільного кодексу, яка головним чином стосувалася форми та доказової сили договорів. Ці зміни були спрямовані на створення загальних правил, що дозволили зрівняти юридичну силу електронних документів та підписів з паперовими документами, що мають власноручний підпис у всіх сферах правовідносин. Отже, даний Закон запровадив у французьке право допустимість використання електронних документів в цивільному судочинстві для підтвердження угод.

Закон від 13 березня 2000 р. закріплює юридичне визначення електронних доказів, а саме змінює статтю 1316 ЦК Франції. Докази в письмовій формі тепер складаються з «серії букв, ієрогліфів, цифр або будь-яких інших знаків або символів з зрозумілим значенням, незалежно від їх

середовища та способів передачі». Викладений таким чином текст охоплює всі форми доказу, включаючи електронну.

У статті 1316-3 ЦК Франції зазначено, що «доказ в електронній формі має ту саму доказову силу, що і доказ в паперовій формі». Такий розвиток подій стає можливим завдяки юридичному визнанню електронного підпису у французькому законодавстві. Якщо підпис документу ідентифікує того, хто його здійснює, він виражає згоду сторін на зобов'язання, що виникають з цього документу.

Згідно зі статтею 1316-1 ЦК Франції письмовий документ в електронній формі допускається в якості доказу на тій же підставі, що й письмовий документ на паперовому носії, при умові, що може бути належним чином встановлена особа, від якої цей документ походить, та що він складений і зберігається в умовах, що забезпечують його цілісність.

Докази в електронній формі, в яких з достатньою часткою впевненості можна визначити особу, від якої виходять дані, і спосіб їх створення (ст. 1316-1), у разі розбіжностей з паперовими документами, підписаними власноручно, оцінюються судом, який визначає, які з них мають більшу доказову силу, ґрунтуючись на ретельному вивченні всіх обставин і на неупередженому ставленні до використовуваного носія (ст. 1316-2 ЦК Франції).

Отже, електронний доказ має таку саму цінність, що і письмовий доказ на папері, за умови дотримання певних умов (формалізація *ad probationem*):

1) особа, яка створила електронний документ, має бути належним чином ідентифікована (ст. 1316-1): електронний підпис повинен чітко ідентифікувати підписанта електронного документа;

2) електронний документ має створюватися в умовах, які забезпечують його цілісність (ст. 1316-1): процес підпису повинен бути надійним;

3) електронний документ повинен зберігатися в умовах, які гарантують його цілісність: електронний документ повинен зберігатися в електронному вигляді в належних умовах.

До реформи попередня редакція статті 1316-1 ЦК Франції вже визнавала обґрунтованість письмового доказу в електронній формі. Останній був визнаний доказом із тією ж силою, що і письмовий документ, доки особа, від якої він вийшов, була ідентифікована та гарантувалася цілісність документа. Однак ця еквівалентність у подвійній формі паперової та електронної форми була порушена великим недоліком: електронна копія документа була допустимою лише тоді, коли оригінал все ще існував і, ймовірно, був представлений у матеріалах справи[6].

Чинна редакція статті 1379 ЦК Франції встановлює, що копія, кваліфікована як «достовірна», матиме ту саму доказову силу, що й оригінал доказу, і це незалежно від того чи існує остання. Відтепер сторону вже не можна примушувати надавати паперові докази, коли вона попередньо сканувала даний документ та виготовила цю копію. Оцінка критерію надійності копії такого доказу залишається судді.

Відповідно до ЦК Франції копія доказу - є не тільки точним, але і довговічним його відтворенням. Довговічним вважається будь-яке не виправлене відтворення оригіналу, при створенні якого відбувається необоротна зміна носія інформації.

Таким чином, ситуація у Франції із застосуванням електронних доказів стала вирівнюватися після прийняття відповідного закону. Зміни спрямовані на адаптацію загальних правил, що дозволяють зрівняти юридичну силу електронних і письмових доказів у всіх сферах правовідносин. Умовою допустимості доказів у електронній формі є можливість з достатньою часткою впевненості визначити особу, від якої виходять дані, а також спосіб їх створення та зберігання має гарантувати їх цілісність. У разі виникнення розбіжностей між електронною і паперовою копією, суд визначає, яка з них має більшу доказову силу, ґрунтуючись на ретельному вивченні всіх обставин і на неупередженому ставленні до використовуваного носія.

Використання та обмін електронними документами знаходить все більше застосування в сучасній практиці ділових відносин. Ця тенденція знайшла відображення і в чинному законодавстві Франції.

Позиція Франції до регулювання електронного документообігу є достатньо ліберальною, оскільки вона надає електронним документам такий же рівень визнання їх юридичної сили як і паперові, підписані власноруч, без прив'язки до конкретних технологічних засобів. Сторони мають свободу вибору технології електронного документообігу при здійсненні підприємницької та інших видів діяльності - електронний документ та електронний підпис закріплені в нормах ЦК Франції.

Список використаних джерел:

1. Code civil (Version consolidée au 1 octobre 2017) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>
2. Code de commerce [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379>
3. Décret n° 2019-402 du 3 mai 2019 portant diverses mesures relatives à la communication électronique en matière civile et à la notification des actes à l'étranger [Електронний ресурс] // Legifrance. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000038437764&categorieLien=id>.
4. Loi no. 2000-230 du 13 mars 2000 portant adaption du droit de la preuve aux technologies de l'information et relative a la signature electronique. URL : http://www.legifrance.gouv.fr/citoyen/jorf_nor.ow?numjo=JUSX9900020L; <http://www.legifrance.gouv.fr>.
5. Pierre-Yves Ballez. Le régime de la copie électronique dans le nouveau code civil français [Електронний ресурс] / Pierre-Yves Ballez. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://droitdu.net/2016/10/le-regime-de-la-copie-electronique-dans-le-nouveau-code-civil-francais/>.

Гліюпол Інна Михайлівна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГРЕЦІЇ

Правова система Греції відноситься до романо-германської правової системи, яка поєднує правові системи всіх країн континентальної Європи. Греція вважається батьківщиною демократії та суду присяжних, який виник

задовго до нашої ери. Система правосуддя в Греції включає суди з цивільних та кримінальних справ. Верховним в системі цивільного і кримінального судочинства є Аріос Пагос, або Верховний Касаційний суд Греції, який займається розглядом цивільних (4 палати) і кримінальних справ (2 палати).

Цивільний процес у Греції регулюється Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) [Kodikas Politikis Dikonomias], який був введений в дію у 1968 році. З тих пір ЦПК зазнав різних змін, основні з яких почалися ще у 2001 році. ЦПК багато в чому покладається на принцип ініціативи сторін (тобто суди не здійснюють жодного діловодства, відомого загальноприйнятій юрисдикції, і всі процедурні кроки, як правило, повинні бути зроблені сторонами, а не судом), а також на принцип концентрації (тобто немає досудового провадження, всі вимоги та докази вперше подаються на стадії судового розгляду справи по суті).

Цивільний процесуальний кодекс Греції вимагає принципу повного переконання суду щодо доказування. Крім того, хоча, на думку деяких грецьких вчених-юристів, які вважають, що слід прийняти об'єктивні теорії щодо оцінки ймовірностей, що застосовуються математичними чи статистичними методами, така думка постійно відкидається через її несумісність із принципом вільної оцінки доказів (ст. 340 ЦПК).

У виняткових випадках, спеціально передбачених законом, необхідний нижчий рівень доказування фактів для підтвердження чієїсь вимоги – тобто ймовірності (ст. 347 ЦПК) (наприклад, стосовно судового рішення у сфері тимчасових засобів правового захисту або чисто процедурні питання). За цих обставин дозволено використання будь-яких відповідних засобів доказування судом, згідно гнучких правил процедури (вільних доказів).

Засоби доказування викладені у ст. 339 ЦПК, ними є: визнання, речові докази (особливо їх огляд), експертиза (експертні звіти), документальні докази, допит сторін та свідків, судові докази, письмові покази під присягою.

У контексті грецького законодавства визначення документів в основному стосується людських творів, які призначені для збереження пам'яті про минулі факти шляхом використання листів.

Частина 1 ст. 444 ЦПК закріплює положення щодо якого під приватними документами розуміються: книги, які ведуться торговцями і професіоналами відповідно до комерційного законодавства або інших положень; книги, що зберігаються у юристів, нотаріусів, судових приставів, лікарів, фармацевтів і акушерок відповідно до чинних положень; фотографії або відео (кінематографічні уявлення), звукозаписи і будь-які інші механічні ілюстрації.

Після внесення змін до ст. 444 Законом 3994/2011 механічне зображення в розумінні частини першої, зазначеної статті, також вважається будь-яким засобом, який використовується комп'ютером або периферійною пам'яттю комп'ютера, електронним, магнітним чи іншим способом для запису, збереження, виготовлення чи відтворення елементів, які не можуть бути передані безпосередньо, а також будь-який електронний, магнітний чи інший матеріал, на якому будь-яка інформація, зображення, символи чи звук записані окремо або у поєднанні, за умови, що ці засоби або матеріали призначені або підходять для доказування важливих фактів на законних підставах.

Відтак, оскарження справжності таких механічних репродукцій або звинувачення в їх хибності, дотримуючись процедури, що застосовується щодо приватних документів, також можливе у тому випадку, якщо будуть переконливі докази щодо фактів, які вони фіксують, та якщо вони не будуть переборені іншою формою зустрічного доказування (ст. 448 ЦПК).

Також прямо передбачено, що сфотографовані документи або ксерокопії мають такий же доказовий ефект, що і оригінали, якщо їх точність засвідчується особою, яка юридично компетентна видавати копії (ст. 449 ЦПК).

Щодо створення електронного підпису, грецьке законодавство адаптувалося до положень Директиви 1999/93/ ЄС Указом Президента 150/2001. Відповідно до ст. 3 зазначеної директиви: «Удосконалений електронний підпис має таку ж чинність, що і рукописний підпис в контексті матеріального та процесуального законодавства, за умови, що (а) він заснований на визнаному свідоцтві та (b) він був створений у захищеному форматі для створення підпису». В грецькій теорії переважає думка, що "простий" електронний підпис має таку ж чинність, що і "удосконалений" електронний підпис.

Отже, Цивільний процесуальний кодекс Греції не виділяє електронні докази, як окремий засіб доказування, а відносить їх до приватних документів. Однак законодавчі зміни, внесені до ст. 444 ЦПК уточнюють, що розуміється під механічними відображеннями.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс Греції (Kodikas Politikis Dikonomias) https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisikodikas-politikis-dikonomias.pdf

Корнілова Людмила Іванівна

Адвокат, аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», експерт Громадського центру правосуддя Одеської області - Грантового проекту ГО "Асоціація слідчих суддів України"

ОСНОВНІ ЗМІНИ ЩОДО ПЕРЕБІГУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В УМОВАХ COVID-19

Світ сколихнула звістка про поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої смертельно-небезпечним вірусом SARS-CoV-2, від якої за інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я починаючи з

кінця 2019 року заразилось понад 100 000 тис. людей. Заражені є у всіх країнах Європи і на всіх континентах, їх кількість щодня збільшується.

За даними [Всесвітньої організації охорони здоров'я \(ВООЗ\)](#), передача вірусу здійснюється від людини до людини [повітряно-крапельним шляхом](#) у межах сімей пацієнтів та може призводити до розвинення тяжкої форми пневмонії та навіть смерті.

Враховуючи швидке поширення світом коронавірусної хвороби, що супроводжується масштабними важкими респіраторними захворюваннями та численними смертями людей, Всесвітньою організацією здоров'я було оголошено надзвичайний стан міжнародного рівня, не винятком стала і Україна.

Так, 11 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову №211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» (зі змінами внесеними до неї Постановою Кабінету Міністрів України №215 від 16.03.2020 р. «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. №211»), згідно яких у період з 12 березня по 3 квітня 2020 р. на усій території України було оголошено карантин та встановлені відповідні заборони"[1].

На підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації» від 25.03.2020 № 338-р на всій території України введений режим надзвичайної ситуації до 24.04.2020 через поширення хвороби коронавірусу (COVID-19).

Дію карантину, встановленого Постановою № 211, продовжено на всій території України згідно з Постановами КМ № 392 від 20.05.2020, № 500 від 17.06.2020, № 641 від 22.07.2020 з урахуванням епідемічної ситуації в регіоні з 1 серпня до 31 жовтня 2020 року устанавлено карантин згідно з Постановами КМ № 392 від 20.05.2020, № 500 від 17.06.2020, № 641 від 22.07.2020, № 760 від 26.08.2020.

1 серпня 2020 року набув чинності постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року №641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». Відповідно до документа, адаптивний карантин в Україні продовжений до 31 серпня 2020 року. Залежно від епідеміологічної ситуації всі регіони буде поділено на декілька зон: зелену, жовту, помаранчеву і червону за рівнем епідемічної небезпеки поширення COVID-19 [2].

2 квітня 2020 року, набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» (№540-IX від 30 березня 2020 року) [3].

Згідно з цим Законом, зокрема Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський, Кримінальний та Цивільний процесуальні кодекси України були доповнені положеннями щодо особливостей розгляду справ в умовах запровадження карантинних заходів, які стосуються таких питань. Під час дії карантину учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів (КАС, ГПК, ЦПК). Підтвердження особи учасника справи здійснюється шляхом накладення електронного підпису. Якщо особа немає такого підпису, то таке підтвердження здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», або Державною судовою адміністрацією України (КАС, ГПК, ЦПК). Всі процесуальні строки продовжуються на час дії карантину (КАС, ГПК, ЦПК). Строк, який встановлює суд у своєму рішенні, не може бути меншим ніж строк карантину, пов'язаного із запобіганням поширенню COVID-19 (КАС, ГПК).

16 липня 2020 року в газеті «Голос України» опубліковано Закон України від 18.06.2020 № 731-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України», яким удосконалено норми ГПК України, ЦПК України, КАС України в частині перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) [4]. Закон набрав чинності з 17 липня 2020 року. Прикінцевими та перехідними положеннями указанного Закону передбачено, що процесуальні строки, які були продовжені відповідно до пункту 3 Прикінцевих положень ЦПК України, пункту 3 Прикінцевих положень КАС України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» №540-IX від 30 березня 2020 року, закінчуються через 20 днів після набрання чинності Законом України від 18.06.2020 № 731-IX.

Таким чином, фактично Верховна Рада України, ухвалюючи 18.06.2020 року цей Закон, розблокувала процес набрання судовими рішеннями законної сили, які ухвалювались під час дії карантину. Строк апеляційного оскарження судових рішень, які не набрали законної сили станом на 02 квітня 2020 року закінчились 06 серпня 2020 року, через 20 днів після 17 липня 2020 року. Отже, усі ті судові рішення, які були ухвалені за період карантину, стосовно яких не буде подана апеляційна скарга, набрали законної сили через 20 днів, а учасники справи після 06 серпня 2020 року зможуть отримати виконавчі листі з метою звернення судових рішень до виконання.

Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні, згідно з положеннями статті 129 Конституції України, є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами.

Принцип гласності та відкритості судового процесу визнається також Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, у ч. 1 ст. 11 вказаного Закону визначено, що судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Під час дії карантину суд (або слідчий суддя) може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи (ГПК, КПК, ЦПК).

Список використаних джерел:

1. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова КМУ від 11.03.2020 року №211: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>: (дата звернення 03.09.2020).
2. «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): постанова КМУ №641 від 22 липня 2020 року: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641>; (дата звернення 03.09.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України №540-IX від 30 березня 2020 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>: (дата звернення 03.09.2020).
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України”, яким удосконалено норми ГПК України, ЦПК України, КАС України в частині перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 18.06.2020 № 731-IX: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-20#Text>: (дата звернення 03.09.2020).

Островська Людмила Анатоліївна
*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного Університету «Одеська юридична академія», адвокат*

ДОПУСТИМІСТЬ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ ПЛР-ТЕСТУ ЯК ДОКАЗУ ЗАХВОРЮВАННЯ НА COVID-19

У період світової пандемії коронавірусної хвороби 2019-2020 (надалі - COVID-19) медики щодня діагностують нові випадки захворювання. Через це пандемія диктує особливі умови соціального життя, порушення яких призводить до юридичної відповідальності. За наявності судових спорів нагальним є питання належності, допустимості та достовірності доказів, що підтверджує зараження. Результати аналізів можуть засвідчувати не лише медичні факти наявності чи відсутності вірусу, а й юридичні факти, покладені в основу правової позиції.

Діагностичні методи, що пов'язані з COVID-19, можна розділити на дві основні групи:

- що дозволяють ідентифікувати наявність вірусу в організмі - полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР);
- що дозволяють ідентифікувати імунну відповідь на вірусну інфекцію (метод лабораторного дослідження) - імуноферментний аналіз (ІФА).

Імуноферментний аналіз (IgM, IgG) виявляє комплекс антиген-антитіл, які виробляються, коли організм уражений вірусом. Метод ІФА-тестування визначає імуноглобуліни двох типів - М і G. Імуноглобуліни М свідчать про наявність активної імунної відповіді, тобто про те, що людина зараз хворіє на коронавірусну інфекцію. Імуноглобуліни G, в свою чергу, означають те, що людина вже перехворіла або заразилася вірусом, тому у неї виробився імунітет.

Полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР або PCR) показує наявність чи відсутність в організмі людини ДНК або РНК вірусу. Завдяки цьому він може бути виявлений у хворого ще в перші дні зараження. Проводять ПЛР

тестування шляхом забору зразків з двох зон верхніх дихальних шляхів (носоглотки і ротоглотки) пацієнта. Це дослідження може виявити захворювання в найкоротші терміни після інфікування. Виконується воно протягом 24 годин на спеціалізованому обладнанні.

Через хибно позитивні результати тесту люди можуть зазнавати невинуватених негативних наслідків. Як-то зайвий час перебування на самоізоляції, притягнення до адміністративної відповідальності за порушень правил карантину або набуття статусу відповідача по справах про відшкодування шкоди, завданної зараженням коронавірусною хворобою тощо.

Доведення допустимості та достовірності результатів медичного обстеження на COVID-19 зводиться до такого правового аналізу.

Відповідно до наказу МОЗ України від 28.03.2020 р. №722 "Організація надання медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19)" підтверджений випадок - це особа з лабораторно підтвердженим захворюванням COVID-19, незалежно від клінічних ознак та симптомів, у якої ідентифіковано вірус SARS-CoV-2 методом полімерної ланцюгової реакції (ПЛР). Отже, єдиним доказом для підтвердження захворювання на COVID-19 є ПЛР-тест.

Відібрання біологічного матеріалу для проведення такого аналізу має відбуватися за певною процедурою і за дотриманням ряду медичних умов. Так, пацієнтам не рекомендується за 3-4 години вживати їжу, пити, чистити зуби, полоскати рот, горло, жувати гумку, палити тощо. Коли людина самостійно звертається до приватної лабораторії, то цілком в змозі це проконтролювати. У разі виїзду за місцем проживання пацієнта з підозрою на COVID-19 представників державних мобільних медичних бригад за запитом сімейного лікаря, з яким укладено декларацію, то забезпечити дотримання умов вкрай складно. Адаптація планування точного часу приїзду спеціалізованих працівників на практиці майже не реально. Медики надають пацієнту інформацію лише про приблизний проміжок, протягом якого вони можуть

прибути і зазвичай це складає цілий день. І якщо доросла особа ще може витерпіти цілодобове голодування, то змушувати це дитину прирівнюється до тортур. Стосовно невживання води це не є можливим, як для дорослого, так і для дитини. Вимушене недотримання медичних вимог пацієнтами призводить до порушення порядку отримання біологічних зразків для виявлення вірусу. Тобто результат ПЛР-тесту може бути медично недостовірним через неналежне його відібрання.

З юридичної точки зору недотримання такої процедури призводить до кваліфікації судом результатів аналізу, як недопустимого доказу.

Допустимість доказів визначається двома критеріями:

1. дотримання належного порядку отримання доказу;

Це впливає із ч. 1 ст. 78 ЦПК України, за якою суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Для цілей COVID-19 перший критерій пов'язаний із певною процедурою отримання біологічної речовини для виконання аналізів, яка залежить як від пацієнта, так і від медика.

2. дотримання правил єдино належного джерела доказування.

Такий критерій передбачений ч. 2 ст. 78 ЦПК України, за якою обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Для цілей COVID-19 лише ПЛР-тест є допустимим доказом за другим критерієм.

Виходячи із вищезазначеного, лише результати належного проведеного ПЛР-тесту біологічних речовин, взятих із чітким дотриманням встановленого порядку, є допустимим доказом для підтвердження захворювання COVID-19.

Недотримання умов допустимості призводить до сумніву у достовірності результатів захворювання, не приймається судом до уваги і не може бути покладено в основу судового рішення.

Ще один важливий медичний аспект, який пов'язаний з не виправданими обмеженнями соціального життя людини, стосується наступних обставин.

Коли людина проходить ПЛР-аналіз, то отримує односкладний результат - "виявлено" чи "не виявлено". Такий висновок не містить інформації про кількість вірусу у зразку, або наскільки ймовірним є те, що інфекція є активною. Особа, в організмі якої наявна велика кількість активного вірусу, і особа, у якій залишилися лише фрагменти інфекції, що вже минула, отримають однаково позитивний результат тесту.

У статті Рейчел Шраєр BBC NEWS Україна від 06.07.2020 доводиться думка професора Генегана, науковця, який виявив невідповідності у тому, як реєструвались смерті, що призвело до реформування системи охорони здоров'я Англії, говорить, що дані свідчать про те, що заразність коронавірусу знижується приблизно через тиждень хвороби.

Він додав, що хоча неможливо перевірити кожен тест на наявність активного вірусу, ймовірність хибно позитивних результатів можна зменшити, якщо вчені визначать граничну межу. Завдяки цьому пацієнти не будуть отримувати позитивний результат, якщо матимуть лише залишкову інфекцію. На думку професора Генегана, це є виправданим, адже позбавить від необхідності перебувати на карантині чи відстежувати контакти, коли у цьому немає потреби, а також дозволить краще зрозуміти поточний масштаб пандемії.

Павлова Юлія Сергіївна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТРОНІ ДОКАЗИ В УМОВАХ COVID-19

Справжнім викликом сьогодення постала пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, яка дала поштовх щодо удосконалення електронного судочинства, а також пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 зробила

великий виклик юридичному ринку та судовій системі, які сьогодні замислилися над необхідністю удосконалення електронного судочинства.

Вже не перший рік в нашій країні запроваджено роботу електронного суду, але в саме в умовах пандемії нам як ніколи необхідна його доскональна робота.

На сьогоднішній день, більшість цивільних, адміністративних, господарських та навіть кримінальних справ відкладаються у зв'язку з запровадженням карантину на території України, адже 11.03.2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова №11 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» відповідно до п. 1 по всій території України було проголошено карантин з 12 березня 2020 року.

На практиці ситуація з розгляду судових справ має такий вигляд:

- Розгляд справи без участі сторін.* В даному випадку, якщо сторони не заперечують Вони можуть подати заяви про розгляд справи без їх участі, суди такі заяви задовольняють та розглядають справи на підставі наявних письмових доказів у справі;

- Відкладення розгляду справи.* В разі, якщо сторона заперечує, щодо розгляду справи без її участі, то на підставі вмотивованої заяви суд ухвалює відкладання розгляду справи.

В період карантину розглядають виключно більше справ пов'язаних з обмеженням конституційних прав – обрання або продовження запобіжних заходів та інше.

Більшість кримінальних справ, які не пов'язані з триманням обвинуваченої або підозрюваної особи під вартою, суди відкладають з метою уникнення контактування великої кількості осіб, з метою запобігання можливості зараження коронавірусною інфекцією, тим самим суди тримають так зване соціальне дистанціювання.

Саме з цією метою, більшість судів сьогодні розглядаючи заяви про ознайомлення з матеріалами справи в цифровому порядку, надсилають копії

позовної заяви та доданих до неї документів в електронному вигляді на поштову скриньку адвоката.

Законодавство визначає «електронним доказом» інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Відтак, якщо документ в електронній формі містить важливі дані, що можуть розкрити обставини справи, а також є допустимим та прийнятним з точки зору форми та змісту, то такий документ може бути визнаний електронним доказом та прийнятий судом.

У законопроекті № 6232 від 20 червня 2017 року під електронними доказами пропонується розуміти інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема:

- електронні документи (в тому числі, текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо);
- веб-сайти (сторінки);
- текстові, мультимедійні та голосові повідомлення;
- метадані, бази даних й інші дані в електронній формі.

Такі дані можуть зберігатись, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет), тобто перелік джерел інформації, що підпадатимуть під поняття «електронний доказ», не є вичерпним.

Оригіналом електронного документа буде визначено електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис».

Проблема використання електронних доказів полягає не в тому, щоб дослідити певний електронний носій інформації, а в тому, щоб здійснити процес автентифікації, тобто встановити певні правила та методи, за допомогою яких суд та учасники цивільного процесу зможуть визначити достовірність доказової інформації.

Проблему використання електронних доказів у судочинстві пропонується вирішувати за допомогою нормативного визначення нових способів збирання та процесуального закріплення електронних доказів, які ми зараз і проаналізуємо.

Один із способів збирання та процесуального закріплення електронних доказів це нотаріальне посвідчення електронних доказів. Досить тривалий час обговорюється можливість залучення нотаріуса до збирання електронних доказів. Згідно із Законом України «Про нотаріат», нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язки засвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і здійснювати інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної достовірності.

Отже, сутність цього способу полягає в тому, що зміст електронних документів мав би посвідчуватись незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірністю юридичних фактів. З огляду на відсутність особистої зацікавленості в нотаріуса та наявність спеціальної компетенції в суду було б достатньо підстав вважати такий доказ допустимим і використовувати його під час розгляду справ.

Сутність витребування *електронних доказів в інтернет-провайдерів* як способу збирання доказів полягає в тому, що будь яка інформація, яка передається завдяки інформаційно-телекомунікаційних систем, зберігається на спеціальних технічних носіях(серверах) та також в спеціальному вигляді (log-файли).

Фактично цей спосіб збирання доказової інформації використовується під час розслідування кримінальних правопорушень шляхом проведення відповідних негласних слідчих дій. Аналогічний спосіб збирання доказів можливо було б використовувати в порядку застосування ст.133 Цивільно процесуального кодексу України та забезпечити докази шляхом витребування в інтернет-провайдера log-файлів, які зберігаються на електронних носіях – серверах.

Найбільш перспективним способом процесуального закріплення електронних доказів є *огляд електронних доказів судом*. Сутність цього способу полягає в тому, що огляд електронного доказу постає як самостійна процесуальна дія, у межах якої кожний окремих суддя наділяється процесуальними повноваженнями безпосередньо здійснювали огляд оригіналу електронного доказу за місцем його знаходження та посвідчувати його копії.

На відміну від попередніх способів у цьому способі, суддя досліджує докази безпосередньо, чим дотримуються засади процесуального законодавства. Водночас огляд електронних доказів судом є більш складною процесуальною дією та менш оперативним заходом порівняно з посвідченням нотаріусом.

Перспективами подальших розробок щодо електронних доказів в умовах пандемії COVID-19 є подальша розробка способів збирання та процесуального закріплення електронних доказів.

Список використаних джерел:

1. <https://unba.org.ua/publications/5423-elektronnij-sud-v-umovah-covid-19.html>
2. <https://vkr.ua/publication/elektronni-dokazi---norma-dlya-ukrayinskogo-sudochinstva-ale-ie-nyuansi>
3. <https://radako.com.ua/news/elektronni-dokazi-sogodennya-i-maybutnie>

Петренко Володимир Сергійович
*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
інтелектуальної власності та корпоративного права Національного
Університету «Одеська юридична академія», суддя Київського районного
суду м. Одеси*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Актуальність обраної теми зумовлена розвитком науково-технічного прогресу, удосконаленням засобів зв'язку та зберігання інформації, використанням комп'ютерної техніки та інформації, що вже призвели до появи нових видів доказів, забезпечення можливості використання яких та закріплення на законодавчому рівні свідчить про якісно новий рівень здійснення судочинства.

Проблеми правового регулювання та використання електронних доказів є складовою більш широкої проблеми впровадження електронних та інформаційних технологій в судочинстві в цілому. У законодавстві багатьох країн світу з'явилися норми, що регулюють питання використання електронних технологій при розгляді і вирішенні справ судом. Деякі держави вже мають великий практичний досвід використання електронних технологій в судочинстві. Електронні форми комунікації, перш за все, соціальні мережі та Інтернет, досягли такого рівня впливу на суспільне життя, що вони стали важливим джерелом інформації, а тому потребують відповідного нормативного врегулювання при використанні в процесі вирішення цивільної справи судом. Запровадження сучасних інформаційних технологій в судочинстві стає тенденцією, яка не оминула і вітчизняний цивільний процес.

Основні принципи, завдання та напрямки інформатизації судочинства визначені в Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» [1], у Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні [2] в Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи, затвердженої ДСА України [3] та інших нормативно-правових

актах. Зокрема, відповідно до Наказу Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 року № 72 «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин вже мають можливість обмінюватись з судом електронними документами, отримувати судові повістки та повідомлення за допомогою текстових SMS-повідомлень, брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференцзв'язку тощо.

03.10.2017 року Верховною радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Даний нормативно-правовий акт вносить зміни до КПК України та викладає в новій редакції ЦПК України, ГПК України та КАС України. Таким чином, в процесуальні кодекси внесені норми, що містять уніфіковані положення щодо доказів у цивільному, господарському та адміністративному процесах, а також запроваджено новий вид доказу – електронний доказ.

В умовах невідомо зростаючої питомої ваги використання різноманітних інформаційних технологій у суспільних відносинах, електронного листування, появи та стрімкого розвитку електронної комерції, електронних засобів платежу потреба такого нормативного врегулювання назріла давно. У практикуючих юристів виникало безліч запитань щодо можливості та допустимості використання в якості доказів інформації з веб-сайтів (сторінок) в мережі Інтернет або такої, що міститься на електронних носіях.

Питання використання електронних доказів в цивільному судочинстві привертають все більше уваги серед науковців. Ця проблема досліджувалась у дисертаціях С.П. Ворожбіт, К. Л. Брановицького, М.В. Горелова, а також у монографіях О.Т. Боннера та А.П. Вершиніна.

У той самий час в Україні щодо цього питання донедавна були відсутні комплексні наукові дослідження. Присвячена дослідженню електронних

засобів доказування у цивільному процесі дисертація Каламайка А.Ю. була захищена у 2016 році та не враховує останніх істотних змін, що відбулись у нормативно-правовому регулюванні електронних доказів, а дисертація Павлової Ю.С. стосується лише електронних документів як джерела доказів у цивільному процесі.

Питання розвитку доказування, поряд з новими технологіями, з'явилося вже в 70-х рр. ХХ ст. На той час, вивчаючи юридичну природу «машинних документів», а також специфіку носіїв інформації, домінуючою була точка зору, яка ототожнювала письмові докази та машинні документи. З того часу «машинні документи» перестали бути виключно текстовими документами, які фактично нічим не відрізнялись від звичайних документів, підготовлених за допомогою друкарських машинок. Але на сьогодні електронні носії інформації можуть містити найрізноманітнішу інформацію – звукову, аудіовізуальну, текстову, графічну та будь-яке їх поєднання [4, с. 127].

У науковій літературі існують різні точки зору щодо місця електронних доказів в системі засобів доказування. Наприклад, Д.М. Чечот [5, с. 156] та О.А. Виноградовою [6, с. 21] висловлена думка, що всі сучасні джерела інформації охоплюються вже відомими процесуальному законодавству засобами доказування і їх необхідно відносити або до речових, або до письмових доказів. До речових доказів відносить електронні документи Цивільний процесуальний кодекс Німеччини [7, с. 54–56], а у Франції та Італії електронні документи розглядають як письмові докази [8, с.64], аналогічна норма закріплена також і в ст. 71 ЦПК Російської Федерації [9].

Представники іншого підходу обґрунтовують необхідність виокремлення електронних засобів доказування серед інших засобів доказування. Вони зазначають, що сучасні процесуальні засоби зберігання інформації, зокрема, відео та фотографії, мають суттєву специфіку, яка повинна бути відображена у процесуальному законодавстві, а тому потрібно відносити їх до окремих засобів доказування [10, с. 141–157; 11, с. 37–42].

Слушною представляється правова позиція Горелова М.В., який відносить електронні докази до самостійної групи доказів, вказуючи на специфічну форму їх отримання і закріплення [12, с.58-60]. Так, електронний документ необхідно відрізнити від письмового та будь-якого іншого доказу з урахуванням його відмінних ознак. По-перше, під електронними документами слід розуміти будь-яку інформацію, що записана на перфокарту, перфоленту, карту флеш-пам'яті, магнітний або інший подібний носій, який можливо аутентифікувати та (або) ідентифікувати [13, с. 4]. Таким чином, електронний документ має специфічну форму, яка, у свою чергу, може бути пред'явлена суду. А форма виразу електронного документа (перфокарта, карта флеш-пам'яті тощо) призведе до особливої форми дослідження та оцінки такого доказу судом з обов'язковим використанням технічних засобів. Тому виникла необхідність встановлення та правового закріплення порядку дослідження та оцінки електронного документа як доказу у цивільному процесі.

Український законодавець під час розробки та ухвалення в парламенті нового ЦПК сприйняв саме останню концепцію, оскільки, як вбачається зі змісту статті 85 ЦПК України, виділяються письмові, речові та електронні докази.

Електронним доказам присвячені статті 100 та 101 ЦПК України. Вперше на законодавчому рівні в Україні визначено поняття електронного доказу. Так, відповідно до статті 100 ЦПК України електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання,

інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

У ЦПК детально регламентовано порядок подачі суду електронних доказів. Вони подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України "Про електронний цифровий підпис". Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Учасникам справи надано право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. При цьому, паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Слід наголосити на необхідності внесення змін, зокрема до ст. 14 та ст. 100 ЦПК, які містять посилання на Закон України "Про електронний цифровий підпис", який втратив чинність у зв'язку із прийняттям Закону України «Про електронні довірчі послуги». Останній закон взагалі не містить такого поняття як «електронний цифровий підпис», натомість надає визначення поняттю «електронний підпис» - електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис.

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Т.В. Цюра ще у 2005 році запропонувала виділити докази, отримані за допомогою технічних засобів. До останніх вказаний автор відносить

звуковідеозапис, фотографії, інформацію, отриману через Інтернет, комп'ютерні програми, що ґрунтуються на комп'ютерній обробці поданого матеріалу [14, с. 42].

Горелов М.В. надав доктринальне визначення електронного доказу. Так, електронними доказами є обставини про факти, що мають значення для справи, виконані у формі цифрового, звукового та відеозапису [15, с. 8]. Лазько О.М., підтримуючи такий підхід до визначення поняття електронного доказу, пропонує класифікацію електронних доказів на види, зокрема електронні докази можуть бути виконані у цифровій формі, звуковій формі та формі відеозапису [16, с. 128].

На наш погляд запропонована класифікація електронних доказів не в повній мірі віддзеркалює специфіку електронних доказів та проведена за різними класифікаційними підставами, оскільки електронним файлам в звуковій формі та формі відеозапису нічого не заважає одночасно існувати у цифровому форматі.

У зв'язку із цим пропонується класифікувати електронні докази саме за їх внутрішнім змістовним наповненням та форматом існування у цифровому вигляді на аудіозаписи, відеозаписи, фотографії та власне текстові електронні документи. При цьому можливі різноманітні поєднання цих видів. Тобто текстовий файл може містити окрім тексту ще й цифрові фотографії тощо.

Слід звернути увагу на істотні переваги електронних доказів. З часом окремі докази втрачають свій зовнішній вигляд, якісню, а тому й доказову ознаку. На відміну від будь-якого іншого доказу, електронний доказ може зберігатися незмінним стільки, наскільки це може бути потрібним. Крім того, однією з основних ознак електронного документу як засобу доказування є відсутність зв'язку із конкретно визначеним матеріальним носієм, оскільки технічні засоби дозволяють копіювати такий документ необмежену кількість разів, користуватися ним у будь-який час, що не притаманно іншим засобам доказування.

Відповідно до статті 101 ЦПК оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи. За клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Законодавець розрізняє оригінал та копію електронного доказу, регламентує порядок їх зберігання та повернення. Однак, з урахуванням можливості безперешкодного копіювання електронних доказів без обмеження кількості копій та без будь-якої втрати їх якісних характеристик в процесі копіювання можна прогнозувати виникнення певних практичних проблем у осіб, які беруть участь у справі, щодо відокремлення оригіналу електронного доказу від його копії, а також щодо засвідчення копій електронних доказів.

Незважаючи на визначення на законодавчому рівні поняття «електронного доказу», у сторін виникнуть труднощі і з їх поданням суду. У кодексі передбачено, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом (чи в іншому порядку, встановленому законом), або паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. При цьому порядок посвідчення електронних копій на законодавчому рівні не визначений, а спеціальний Закон «Про електронні довірчі послуги» взагалі не містить такого поняття як «електронний цифровий підпис». До того ж законодавством не передбачається навіть процедура перевірки ЕЦП судами при поданні електронних доказів, а в судах відсутнє необхідне програмне забезпечення для здійснення такої перевірки. Те саме стосується й порядку посвідчення паперових копій електронних доказів. З огляду на специфіку деяких електронних доказів, наприклад відео- або звукозаписів, вони не можуть бути

виражені в паперовому вигляді та посвідчити їх електронним підписом неможливо. Таким чином, до врегулювання на законодавчому рівні питання щодо засвідчення копій електронних доказів у сторін судового провадження буде існувати можливість подати електронні докази тільки в оригіналі. Однак, порядок такого подання теж чітко не врегульований, тому залишається актуальним питання, що саме може вважатися оригіналом електронного доказу. Як наслідок, у суду можуть виникнути питання щодо допустимості та оцінки зазначених доказів. Наприклад, чи буде вважатися оригіналом відеозапис, поданий на компакт диску або на карті флеш-пам'яті чи іншому носії, якщо він був зроблений за допомогою веб-камери із наступним збереженням в мережі Інтернет і в подальшому скопійований на компакт диск чи карту флеш-пам'яті? Аналогічні запитання можуть виникнути щодо відео- або звукозапису, зроблених під час прямої трансляції на сервісі Youtube і, відповідно, збережені на сервері цього сервісу. Чи вважатиметься оригіналом подальше копіювання такого відео на компакт диск? Напевно що ні.

Вирішити вказану проблему покликана ще одна новела усіх процесуальних кодексів, в тому числі й ЦПК, що полягає в можливості проведення огляду електронних доказів за їх місцезнаходженням у разі неможливості їх доставлення.

Так, відповідно до ч.7 та 8 ст. 85 ЦПК України суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста. Суд може призначити експертизу для встановлення та фіксування змісту веб-сайту (сторінки), інших місць збереження даних в мережі Інтернет за умови, якщо це потребує спеціальних знань і не може бути здійснено судом самотійно або із залученням спеціаліста.

Застосування такого огляду доказу за його місцезнаходженням можливо за умови якщо електронний доказ не був видалений з місця

збереження даних, що трапляється доволі часто, оскільки в такому випадку суд не отримає доступу до оригіналу електронного доказу. А через відсутність чіткого визначення поняття «оригінал електронного доказу» можуть виникнути сумніви щодо допустимості останнього, який був скопійований на компакт диск або інший носій інформації, адже в такому випадку доказ може бути розцінений як електронна копія, а не оригінал.

Варто також відзначити, що крім проблеми прийняття судом електронного доказу на практиці виникає також проблема з безпосередньою демонстрацією цього доказу в ході судового процесу, ознайомлення з його змістом усіх учасників судового процесу. До числа цих способів можна віднести:

- демонстрацію доказу за допомогою технічних засобів в залі судового засідання. Як правило, для здійснення цих дій потрібний персональний комп'ютер, з підключеними до нього звуковими колонками, необхідне відповідне програмне забезпечення, що дозволяє відкривати або відтворювати необхідні файли;

- надання у ході судового засідання самостійно складеного стороною, що надає доказ – протоколу огляду, у якому детально описано хід і результати огляду електронного доказу. Протокол огляду електронних доказів повинен докладно описувати доказове значення відомостей, що містяться в електронному документі;

- надання у ході судового засідання офіційних відомостей оператора, провайдера інтернет послуг з відповідним додатком у вигляді електронного носія інформації, що безпосередньо містить відомості і документи, які мають доказове значення.

Зміни, що відбуваються в усьому світі у зв'язку з розвитком науки і техніки, торкнулися практично кожної держави світу, в тому числі й нашої країни. Використання електронних документів серйозно вплинуло на інститут «Доказування і доказів» в процесуальному праві, даний вид документів став широко використовуватися на практиці, що робить особливо

актуальним питання про використання електронних доказів в цивільному судочинстві. Електронні (цифрові) докази – це новий вид доказів, що застосовується в цивільному процесі порівняно недавно і за своїм внутрішнім змістом поділяється та може існувати у вигляді електронного документа, аудіозапису, відеозапису якої-небудь події, цифрової фотографії тощо. У зв'язку із зазначеним, у суду, а також сторін, що беруть участь в процесі, виникають питання, пов'язані з оцінкою цифрових доказів з позиції допустимості та достовірності.

Зважаючи на специфіку певних видів електронних доказів (відео-, звукозаписи, цифрове зображення тощо), їх копії повністю ідентичні оригіналу. Отже, для того щоб гарантувати учасникам судових справ право на подання електронних доказів, законодавцю варто в найкоротший строк детально регламентувати порядок засвідчення цифрових копій електронних доказів, у тому числі електронним підписом, та паперових копій, при цьому потрібно врахувати специфіку деяких видів електронних доказів. Вищевказані проблеми набувають особливої актуальності в світлі розробки та впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка, окрім інших покладених на неї функцій, має забезпечувати зберігання та можливість безперешкодного користування усіма доказами, що надаються суду учасниками процесу в електронному вигляді, або трансформуються судом з паперового в електронний формат.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – С. 79. – Ст. 1581.
3. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>.
4. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі // Право та інновації. - № 2 (10). – 2015. – С. 127-132.

5. Советский гражданский процесс / под ред. Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – Л., 1984. – С. 156.
6. Зайцев П.П. Допустимость в качестве судебных доказательств фактических данных, полученных с использованием электронных документов / П. П. Зайцев // Арбитраж. и гражд. процесс. – 2002. – №4. – С. 21.
7. Брановицкий К. Л. Информационные технологии в гражданском процессе Германии (сравнительно-правовой анализ) : [монография] / К. Л. Брановицкий. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 208 с.
8. Шелепина Е.А. Гражданско-правовые аспекты электронного документооборота: монография / Е. А. Шелепина. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 184 с.
9. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 г. N 138-ФЗ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/12128809/>
10. Боннер А.Т. Электронный документ как доказательство в гражданском и арбитражном процессе / А.Т. Боннер // Закон. – М., 2009. – №11. – С. 141–157.
11. Фурса С.Я. Докази і доказування у цивільному процесі / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К.: Вид. Фурса С.Я.: КНТ, 2005. – 256 с.
12. Горелов М.В. Электронные доказательства в гражданском судопроизводстве России: вопросы теории и практики /М.В. Горелов // Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 58-60.
13. Грунюшкина С.А. Возможность использования «Электронного документа» как средства доказывания в гражданском процессе. / Доклад на VII Международной конференции «Право и Интернет» / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www/ifap.ru/pi107/
14. Фурса С.Я. Докази і доказування у цивільному процесі : Науково-практичний посібник / С.Я.Фурса, , Т.В. Цюра. – К.: КНТ, 2005. – 256с.
15. Горелов М.В. Электронные доказательства в гражданском судопроизводстве России: вопросы теории и практики: автореф. дисс. канд. юрид.наук.: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.В.Горелов – Екатеринбург, 2005. – 21с.
16. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України // Європейські перспективи № 1. – 2015. – С. 125-129.

Писанчин Микола Михайлович

*Заступник генерального директора з юридичних питань ДП СЕТАМ,
аспірант кафедри цивільного процесу Національного Університету
«Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ОСКАРЖЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГІВ З РЕАЛІЗАЦІЇ АРЕШТОВАНОГО МАЙНА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Реалізація арештованого майна в рамках виконавчого провадження специфічний вид правовідносин, спрямований на виконання судового рішення та задоволення майнових вимог позивача (стягувача). Враховуючи

примусовий характер такої реалізації, арештоване майно вважається *toxic assets*, тобто активом з високим ступенем юридичної ризиковості, яка полягає в суттєвій ймовірності оскарження результатів таких торгів з боку боржника та інших осіб.

Так, більша частина таких оскаржень це часто маніпуляція з боку боржника, але відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про іпотеку» боржники володіють конкретним переліком прав, які можуть порушуватись як виконавцем в рамках виконавчого провадження, так і Організатором торгів. Ці порушення потенційно можуть впливати на кінцеву ціну реалізації майна боржника, а тому, в результаті їх наявності, необхідність оскарження результатів таких прилюдних торгів може бути реалістичною та необхідною процедурою. Окремим випадком є випадок оскарження результатів торгів учасником публічних торгів, який або не отримав майно, на яке розраховував при перемозі в аукціоні, або не зміг перемогти через допущені порушення при їх проведенні.

Згідно до вимог статті 61 Закону України «Про виконавче провадження» арештоване майно реалізується шляхом проведення електронних торгів та за фіксованою ціною, відповідно до вимог ст. 41 Закону України «Про іпотеку» реалізація предмета іпотеки здійснюється шляхом проведення публічних торгів, в тому числі у формі електронних торгів, у межах процедури виконавчого провадження. Порядок проведення електронних торгів з реалізації арештованого майна затверджений Наказом Міністерства юстиції України 2831/5 від 29.09.2016 року передбачає проведення і торгів за фіксованою ціною в форматі електронного аукціону, таким чином всі торги з реалізації арештованого майна і зокрема реалізації предмета іпотеки проводяться в форматі електронних торгів, що робить специфічною процедуру доказування при оскарженні результатів прилюдних торгів з реалізації арештованого майна.

Під час процедури оскарження результатів прилюдних торгів з реалізації арештованого майна першочерговою є необхідність фіксації результатів таких торгів. Відповідно до вимог пункту 1 розділу VIII Порядку проведення електронних торгів з реалізації арештованого майна, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 2831/5 від 29.09.2016 року, після того як електронні торги завершено, в системі реалізації арештованого майна шляхом відображення на веб-сайті зазначається інформація про завершення електронних торгів та не пізніше ніж на наступний день система електронних торгів арештованим майном в автоматичному режимі створює та розміщує протокол електронних торгів по відповідному лоту.

Даний протокол є важливим для визначення результатів прилюдних торгів та містить перелік інформації необхідної скаржнику при підготовці позовної заяви, зокрема персональні дані переможця, його контакти дані та місцезнаходження. В системі реалізації арештованого майна такий протокол міститься без зазначення місця проживання переможця та його контактів, що є недостатнім для позивача, тому витребуванню у Організатора прилюдних торгів підлягає персоніфікований протокол з повним переліком необхідних даних затверджений підписом посадової особи Організатора. Окремо слід зазначити, що персональна інформація про переможця публічних торгів, якщо це фізична особа, захищається вимогами Закону України «Про захист персональної інформації», тому витребування персоніфікованого протоколу в рамках адвокатського запиту не є ефективним, раціонально буде використовувати механізм витребування доказів в рамках статті 84 Цивільного процесуального кодексу України.

Часто необхідним при оскарженні результатів прилюдних торгів з реалізації арештованого майна є встановлення факту правомірності допуску чи недопуску учасника торгів до проведення аукціону. Відповідно до вимог п. 2 розділу IV Порядку проведення електронних торгів з реалізації арештованого майна, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України

2831/5 від 29.09.2016 року, для участі в електронних торгах (торгах за фіксованою ціною) учасник проходить процедуру реєстрації на Веб-сайті, подає заявку на участь в електронних торгах за кожним лотом окремо, сплачує гарантійний внесок на рахунок Організатора та виконує інші вимоги, визначені цим Порядком.

Гарантійний внесок вважається сплаченим з моменту зарахування його на рахунок Організатора. Таким чином, враховуючи автоматичну реєстрацію учасників в системі електронних торгів, єдиним спірним критерієм допуску чи недопуску учасників до проведення аукціону є сплата гарантійного внеску в терміни передбачені Порядком та Законом України «Про іпотеку», у випадку реалізації на прилюдних торгах предмета іпотеки. Факт повноти та своєчасності сплати гарантійного внеску встановлюється шляхом витребування у Організатора відповідного платіжного доручення, в якому зазначається сума гарантійного внеску, дата та час його зарахування на банківський рахунок Організатора.

При оскарженні результатів прилюдних торгів Переможцем торгів важливим є визначення правильності та достовірності зазначення інформації в оголошенні про проведення торгів та її відповідності матеріалам виконавчого провадження. Відповідно до вимог п. 2 розділу 2 Порядку проведення електронних торгів з реалізації арештованого майна, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 2831/5 від 29.09.2016 року, Організатором публікується оголошення про проведення торгів відповідно до заявки відділу державної виконавчої служби або приватного виконавця. Заявка містить визначений перелік інформації про актив, що реалізується, зокрема його вид, технічний стан, якісні та кількісні характеристики, місцезнаходження, інформація про відповідального зберігача активу в виконавчому провадженні, тощо. Інформація в заявці підтверджується доданими документами виконавчого провадження. Заявка та додані документи виконавчого провадження існують в електронному вигляді

та зберігаються Організатором без обмеження часу, тому можуть бути витребувані сторонами судового спору за необхідності відповідно до процедур передбачених законодавством.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6634>
2. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року № 1404-VIII [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n545>
3. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 року № 898-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15/card2#Card>
4. Наказ Міністерства юстиції України Про затвердження порядку реалізації арештованого майна від 29.09.2016 року № 2831/5 [Електронний ресурс] // База даних Законодавство України / Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#n51>

Полуніна Ольга Олександрівна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

Електронні докази та проблематика їх застосування в судовому процесі України залишаються дискусійними питаннями в юридичній спільноті. Саме поняття «електронні докази» з'явилося у 70-х роках ХХ століття, від початку появи так званих машинних документів. У світовій практиці існує термін data message. За ст. 2 Типового закону про електронну торгівлю від 1997 року, рекомендованого Генеральною асамблеєю ООН, він визначається як інформація, що підготовлена, відправлена, отримана або збережена за допомогою електронних, оптичних або аналогічних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, телеграф або факс.

Проблема визначення електронних доказів згадувалася у звіті щодо України від 3.11.2016 №2016/DGI/JP/3608, підготовленому офісом програми

боротьби з кіберзлочинністю на основі підтримки експертів Ради Європи. У документі містяться певні рекомендації та висновки щодо нормативного врегулювання застосування електронних доказів. Звіт був опрацьований для вимог застосування Конвенції про кіберзлочинність 2001 року, ратифікованої Україною у 2005 році, але викладені у ньому рекомендації цікаві і для інших галузей права[1, 165].

Перш за все визначимо, про які докази йдеться. Це питання має також і прикладне значення, оскільки стосується обов'язкових реквізитів та вимог, які ставляться до цих доказів.

Як відомо, правовий режим електронних документів регулюється спеціальним законом, в якому зазначається, що електронним документом є документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. У ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачається можливість застосування електронного підпису для ідентифікації автора документа, однак ця вимога не є обов'язковою. Електронні письмові документи досліджуються в порядку, передбаченому для дослідження письмових доказів.

У законодавстві чітко не визначені порядок збирання та забезпечення доказів у електронній формі, способи їх дослідження, процедури встановлення особи, відповідальної за розміщення інформації (ідентифікація). Оскільки законодавець обмежився загальними принципами застосування нового виду доказів, на практиці виникає чимало питань щодо їх використання від суто технічних до юридичних[2, 112-115].

В юридичній літературі висловлювалася думка, що жодна з європейських держав не містить у своїх кодифікованих актах специфічного визначення електронних засобів доказування. Здебільшого їх визначають завдяки широкому тлумаченню поняття доказів, не даючи при цьому окремого визначення цим поняттям. Наприклад: у Фінляндії засобами доказування визнаються акти, що сприяють певним діям, розуміючи під

такими актами як електронні, так і традиційні, однак окремого визначення цьому поняттю не дається;

– у ст. 1347 Цивільного кодексу Франції закріплюється, що письмовими доказами є послідовність літер, символів, фігур або інших знаків, наділених певним сенсом, незалежно від форми їх закріплення та передання. Електронні документи мають таку ж юридичну силу, як і паперові, вони підписуються й не потребують зв'язку з конкретним технологічним засобом;

– у ЦПК Греції докази визначаються як будь-які реальні акти, що мають суттєве значення для вирішення спору;

– в ЦПК Нідерландів передбачається, що докази можуть бути залучені будь-якими засобами, крім тих, що прямо заборонені законом;

– в законодавстві Іспанії дозволяється використання любых видів доказів, у тому числі механічних засобів відтворення слів, зображень та звуків[7, 24];

– нещодавно також були внесені зміни до ЦПК Угорщини, якими до переліку приватних документів з повною доказовою силою були додані електронні документи, підписані за допомогою кваліфікованого електронного підпису; – у ч. 6 ст. 100 ЦПК Республіки Казахстан електронні докази також розглядаються лише як підвид письмових доказів.

Таким чином, аналіз чинного законодавства України та реальної практики застосування цих норм дає змогу наступним чином зобразити можливі варіанти подання електронних доказів до суду. Вони можуть бути подані в оригіналі, в електронній копії чи паперовій копії. Водночас у разі подання електронних документів (текстових документів, зображень, фотографій, відео- та звукозаписів тощо) в оригіналі, в суду може виникнути питання щодо обов'язкової наявності ЕЦП (ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»). Обов'язковість ЕЦП для електронних копій встановлена ЦПК України[3, 123-125].

В той час як посвідчення ЕЦП текстових документів є звичною справою для значної частини українців, які працюють з електронним документообігом, то із посвідченням фотографій чи зображень може

виникнути проблема. Що стосується можливості посвідчення ЕЦП відео- та аудіозаписів, то наразі це неможливо з технічних причин.

У межах даного питання до того ж не порушується питання розмежування понять «оригінал» та «копія» електронного доказу, яке піднімалось в попередній статті. Виходячи із зазначеного, окрім зазначених питань щодо обов'язковості посвідчення доказів ЕЦП, у суду цілком законно можуть виникнути питання щодо необхідності доведення, чи є поданий електронний доказ оригіналом чи електронною копією. Причому цікавим є те, що технічної можливості в судді перевірити цю обставину без проведення експертизи немає.

Таким чином, очевидною вбачається необхідність внесення змін до процесуального законодавства в питанні спрощення процедур подання та дослідження електронних доказів. Існування чинної процедури, яка незавжди реально може бути застосована, рано чи пізно призведе до колапсу. Вирішенням цього питання може бути напрацювання судової практики Верховним Судом, однак, оскільки питання дослідження доказів не відноситься до їх компетенції, то можливість вирішення проблеми таким шляхом є сумнівною. Як наслідок, єдиним виходом із ситуації є ініціювання процедури законодавчих змін, що стосуються електронних доказів в судовому процесі.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України: курс лекцій. У 6-ти т. Т.5. Кн. 2. Договірне право: Ч. 1. Загальні положення та договори на передачу майна у власність /Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), Є.О. Мічурін та ін.; за ред. Р.Б. Шишки. – Харків: Еспада, 2006. – 336 с.
2. Козье Д. Электронная коммерция /Д. Козье: пер. с англ. – М.: Издательско-торговый дом «Русская Редакция», 1999. – 288 с.
3. Аляб'єва Н.В. Договір про надання послуг у мережі інтернет //Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – 436 с.
4. Кирилук О.Ю. Договори, що укладаються з використанням електронних засобів зв'язку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О.Ю. Кирилук. – Київ, 2015. – 20 с.
5. Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права: матеріали

- Міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (Одеса, 8 квітня 2016 р.) /уклад.: І.В. Андронов, Н.В. Волкова, О.В. Сатановська. – Одеса: Юридична література, 2016. –112 с.
6. Степанов В.С. Договори в сети Интернет: теория и практика /В.С. Степанов //Гражданско-правовые записки. Выпуск 2. – М.: Статут, 2002. – 330 с.
 7. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. /За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 928 с.
 8. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р.//Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №45. – Ст. 410.
 9. <http://suddya.com.ua/news/pro-elektronni-dokazi-v-civilnomu-procesi>

Полюк Юлія Іванівна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Активізація євроінтеграційних процесів, прагнення до забезпечення високих європейських стандартів здійснення правосуддя зумовлюються проведенням конституційної реформи у частині правосуддя, внаслідок якої відбувається комплексне оновлення процесуального законодавства України, зокрема цивільного. Результатом таких законодавчих ініціатив стає поява нових інститутів цивільного процесуального права та оновлення центральних, що відображають фундаментальні особливості національної моделі цивільного судочинства, яким і є інститут доказування. Сфера доказування зазнає суттєвих змін, зокрема розширюється перелік засобів доказування за рахунок виокремлення електронних доказів, на законодавчому рівні достовірність і достатність закріплюються як вимоги до доказів, правила щодо подання доказів зазнають жорсткішої регламентації, суд наділяється можливістю збирання доказів за власною ініціативою у випадках передбачених законом, можливість застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів тощо. Ці законодавчі зміни не

перестають обговорюватись і сьогодні у науковій спільноті, але при цьому одним з найобговорюванішим в цій сфері стає питання щодо застосування стандартів доказування в цивільних справах.

Термін «стандарт доказування» (англ. *standard of proof*) застосовують країни загального права (англ. *common law*) англо-саксонської правової системи, який принципово допускає існування невизначеності при встановленні фактів та підкреслює: аби визнати факти доведеними, не потрібно мати стовідсоткову переконаність в певному факті [1].

Стандарт доказування, по суті, можна визначити як кількість доказів, які повинні бути представлені перед судом, перш ніж можна сказати, що факт існує чи не існує і стосується він обов'язку особи, відповідальної за доведення справи. Існують різні стандарти доказування за різних обставин, як і судові справи їх можна класифікувати за типом на: кримінальні – поза розумним сумнівом (Англія та США); цивільні – «перевага доказів» (англ. *preponderance of the evidence*) та чіткі та переконливі докази (англ. *clear and convincing evidence*) (США), «баланс ймовірностей» (англ. *balance of probabilities*) (Англія).

Щодо розуміння стандартів доказування, що використовуються у практиці цивільного судочинства слід зазначити наступне:

1) *«перевага доказів»* визначається як найнижчий стандарт доказу, що покладається на позивача за для задоволення тягара переконання. Цей стандарт визначає кількість доказів, які позивач або відповідач повинні надати для того, щоб присяжні дійшли певного рішення та вимагає від присяжних прийняти рішення на користь позивача, якщо позивач зможе показати, що певний факт чи подія мала більшу ймовірність бути, ніж не відбулася. Деякі вчені визначають перевагу стандарту доказів як вимога до прийняття висновку у разі якщо принаймні 51 відсотків доказів сприяє результату позивача;

2) *«чіткі та переконливі докази»* визначається як вищий стандарт доказу, який вимагає від позивача довести, що існує велика ймовірність того,

що певний факт відповідає дійсності. Цей стандарт вимагає, щоб докази показували, що є дуже імовірним або, можливо, дійсно, що передбачувана річ мала місце. Цей стандарт може застосовуватися до цивільних справ або деяких аспектів кримінальних справ. Деякі держави використовують цей стандарт, щоб визначити, чи був обшук добровільним;

3) «баланс ймовірностей» як стандарт вимагає доведення того, що факт скоріше був, а ніж не був. Суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51% і вище (справа *Miller v Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372), а у випадках коли докази оцінені як 50 (позивач) на 50 (відповідач) спір виграє відповідач (справа *Rhesa Shipping Co SA v Edmonds* [1985] 1 WLR 948) [1].

Така правова категорія як стандарт доказування останнім часом починає все частіше вживатися у вітчизняній доктрині процесуального права та судовій практиці. Стандарт доказування дозволяє оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суддю у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою [2]. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» вже запроваджений та вдало застосовується у вітчизняному кримінальному процесі, де вже вироблене поняття та складові цього стандарту доказування. Стандарт доказування «вірогідності доказів» має своє застосування у господарському процесі. Разом з тим проблема стандарту доказування у цивільних справах і досі залишалася не вирішеною на рівні Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) незважаючи на те, що вона прямо пов'язана і з проблемою оцінки доказів.

У доктрині цивільного процесуального права висловлюються думки, що стандарт доказування розуміється як сукупність критеріїв, на підставі яких суд ухвалює рішення у справі [3, с. 271], як ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною, тобто достатній рівень допустимих сумнівів, при якому тягар доведення вважається виконаним [1], як рівень

ймовірності, до якого обставина повинна бути підтверджена доказами, щоб вважатись дійсною [5], як можливість ухвалення судового залежно від того, якою мірою сторона спромоглася виконати свої функції у процесуальному доказуванні [5, с. 493].

Традиційно склалось, що в цивільному процесі об'єктом пізнання є об'єктивна істина, і є лише один «стандарт доказування» – внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів [6, с. 135–138], яке на рівні національного законодавства сприймається як аналог стандарту доказування у вітчизняному цивільному судочинстві [2]. Зазначене безпосередньо впливає зі ст. 89 ЦПК України, яка зазначає що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів і що суд також оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [7].

Розглядаючи можливість введення стандарту доказування у цивільних справах Луспенік Д. Д. висловив позицію, щодо неможливості його запровадження наразі у межах національної правової системи з причин наявності зв'язку з питанням використання так званих статистичних, або ймовірнісних, доказів у цивільному процесі, незважаючи на визнану ефективність стандарту доказування у багатьох зарубіжних державах [2].

Але все ж таки певні суттєві кроки в цьому напрямку здійснюються. Зокрема передумовою цьому стає правова позиція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо використання балансу ймовірностей в цивільних справах для оцінки обставин справи.

Зокрема у справі Дж. К. та інші проти Швеції (*J.K. And Others v. Sweden*) ЄСПЛ розкрив загальні рамкові та дефініційні питання стандарту доказування, зокрема зазначивши, що у цивільних справах суддя повинен вирішити справу на основі «балансу ймовірностей» – немає необхідності, щоб суддя мав бути повністю переконаний у істинності кожного фактичного твердження заявника, достатньо того, щоб на підставі доказів, представлених

заявником цілком ймовірно можливо б було дійти висновку, що вимога цього заявника є достовірною [8].

У справі Бендерський проти України (*Benderskiy v. Ukraine*) заявнику довелося доводити, що серветку було введено та залишено в сечовому міхурі під час операції. В даній справі досліджувався медичний експертний висновок, який чітко визначив дві умови для проведення операції на сечовому міхурі без застосування серветок. Згідно з висновком, більш ймовірним є те, що серветку було введено до сечового міхура під час операції; цю ймовірність можна виключати, лише якщо операція проводиться без застосування серветок; малоімовірно, що серветка потрапила до сечового міхура під час перев'язок вдома, за виключенням випадку, коли тампонування здійснено з тиском. Тож в даній справі суд застосував «баланс ймовірностей», що свідчив на користь тверджень заявника [9].

Правова позиція ЄСПЛ у справі Балсамо проти Сан-Маріно (*Balsamo v. San Marino*) зводиться до того, що суд також визнав законним для відповідних національних органів видавати розпорядження про конфіскацію на підставі переваги доказів, які свідчать про те, що законних доходів респондентів не могло вистачити для придбання ними відповідного майна. У тих справах, де наказ про конфіскацію був результатом цивільного судочинства і стосувались доходів, одержаних злочинним шляхом, спричинених серйозними правопорушеннями, ЄСПЛ не вимагав доказів «поза розумним сумнівом» незаконного походження майна під час такого провадження. Натомість виявилось, що доказ балансу ймовірностей або високої ймовірності незаконного походження, в поєднанні з нездатністю власника довести протилежне, достатній для цілей перевірки пропорційності згідно зі статтею 1 Протоколу № 1 [10].

Слід визначити й те, що з набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» змінюється назву ст. 79 Господарського процесуального кодексу України «Достатність доказів» на «Вірогідність

доказів» та викладено її у новій редакції, чим фактично впроваджується в господарський процес стандарт доказування «вірогідності доказів», за яким необхідним є не надання достатньої кількості доказів для підтвердження певної обставини, а надання їх саме в тій кількості, яка б змогла переважити доводи протилежної сторони судового процесу. Цим самим на суд покладається обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються, скоріше були (мали місце), аніж не були, про що безпосередньо було зазначено та розтлумачено Постановою Верховного Суду у справі № 904/2357/20 від 21.08.2020 року [11].

Тож, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що наразі вже закладені підвалини для формування нового сприйняття інституту доказування, оскільки його реформування здійснене з урахуванням європейських стандартів здійснення судочинства цивільних справах та під впливом загальносвітових тенденцій у цій сфері. Однак цей процес наразі є незавершеним і потребує активізації з обов'язковим вироблення чітких критеріїв оцінки доказів на рівні національного законодавства, із застосуванням яких суд приймав би рішення по справі, як це відбувається у країнах англо-саксонської правової системи.

Список використаних джерел:

1. Іларіон Томаров. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. *Юридична Газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html>
2. Луспеник Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuyannya-dokaziv>
3. Решетникова И. В. Доказательственное право в гражданском судопроизводстве. Екатеринбург: Изд-во Гуманит. ун-та, 1997. 366 с.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків, 2011. 1352 с.
5. Пільков К. М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. *Юрліга*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/190632_standart-dokazuvannya-yak-skladova-zabezpechennya-prava-na-spravedliviy-sud?fbclid=IwAR1hJYZ9CJpC4c8hbpVvK8rihmfnuROjoXY2pIKcYA0beuvlkm9bc8kE7Eg

6. Треушников М.К. Гражданский процесс: теория и практика. Москва: Издательский Дом «Городец», 2008. 352 с
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
8. Judgement in Case Of J.K. And Others v. Sweden 23 August 2016: The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-165442%22%7D>
9. Рішення у справі «Бендерський проти України» 15 листопада 2007 року: Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-171889%22%7D>
10. Judgement in Case Of Balsamo v. San Marino 8 October 2019: The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-196421%22%7D>
11. Постанова Верховного Суду від 21.08.2020 р. у справі № 904/2357/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/91092249?fbclid=IwAR0T9SrkgZ7t3zrc1Ny2aWAltIn4nMsaIFaisF_lqdTKgHE7aqcA9f7gvo

Прохоров Павло Анатолійович

Суддя Київського районного суду м. Одеси, аспірант кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ВИХОДУ СУДУ ДО НАРАДЧОЇ КІМНАТИ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 244 ЦПК України після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його проголошення, а в частинах 1 та 2 ст. 259 ЦПК зазначено про те, що рішення та постанови, суди ухвалюють іменем України негайно після закінчення судового розгляду, які приймаються, складаються та підписуються складом суду в нарадчій кімнаті, однак у ч. 4 зазначеної статті надається можливість суду постановити ухвалу суду не виходячи до нарадчої кімнати, окрім тих ухвал, які постановляються окремим процесуальним документом [1].

В даних статтях законодавець чітко регламентує порядок, згідно якого рішення суду, яким закінчується розгляд справи, приймається судом тільки в нарадчій кімнаті. Жодного виключення в процедурі прийняття рішення по суті справи, так само і альтернативи в варіантах його прийняття немає. Поряд з цим, законодавець надає можливість суду самому вирішувати питання чи

виходити суду до нарадчої кімнати для прийняття так званого процедурного рішення в формі ухвали, якою не закінчується розгляд справи по суті, чи вирішити питання протокольно.

Тобто, в практичному аспекті у суду є два можливі варіанти дій:

1) приймаючи рішення по суті справи, те яким закінчується розгляд справи – суд зобов'язаний вийти до нарадчої кімнати;

2) приймаючи так звані ухвали з процедурних питань, пов'язані з рухом справи, якими не закінчується розгляд справи по суті – суд може сам вирішити чи виходити до нарадчої кімнати, чи ні, однак з певним застереженням в разі якщо цей процесуальний документ не передбачає письмової форми його викладення.

Таким чином, якщо звернутися до першого варіанту прийняття рішення судом - перед науковцями та діючими суддями постає наступна проблематика. Так, вихід суду до нарадчої кімнати дійсно є безумовною гарантією відсутності впливу на суд, цей інститут використовується досить давно в багатьох державах світу, він покликаний уберегти суддів від впливу заінтересованих осіб на суть вирішення спору шляхом унеможливлення їхнього доступу до суддів, відсутності спілкування або іншої комунікації із суддею в період його перебування в нарадчій кімнаті, а відтак і від вчинення тиску на суддю в будь який спосіб. Однак, проблематика криється в інших обставинах – це насамперед перевантаженість судів. Так, судді розглядають сотні, а інколи і тисячі справ протягом року. До кожної справи суддя підходить індивідуально, справедливо, неупереджено та дотримується принципу її своєчасного розгляду. Після проведення судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, де суд оцінює надані сторонами докази, та приймає рішення на підставі внутрішнього переконання, після чого повинен викласти його в письмовій формі. Саме у нарадчій кімнаті, якщо справа розглядається колегіально, відбувається обговорення справи, що пов'язане головним чином, із оцінкою доказів, їхньою перевіркою на відповідність вимогам, які висуває процесуальне

законодавство до доказів (шляхом аналізу окремих доказів та їх співставлення у сукупності).

Враховуючи тривалий час написання повного тексту рішення, відповідно до ст. 268 ЦПК України суд може проголосити його вступну та резолютивну частини з повідомленням осіб про дату складання повного рішення, але навіть така спрощена процедура як складання та проголошення лише вступної та резолютивної частини рішення теж вимагає затрат значного проміжку часу від судді, оскільки ЦПК України висуває певні вимоги до написання зазначених частин.

Окремо слід зазначити, що після судових дебатів та до виходу суду до нарадчої кімнати, в більшості випадків кваліфікований суддя вже розуміє яке рішення він прийме у нарадчій кімнаті, оскільки в його свідомості завдяки його високому професіоналізму та практичним навичкам вже склалася уява про надані докази та пояснення сторін, вони умовно оцінені в його розумінні, особливо якщо справа не є складною, а до нарадчої кімнати виходить склад суду в особі одного судді, а не колегії суддів та судді немає з ким радитись – на думку автора цієї статті, у такому випадку, суд може прийняти законне і обґрунтоване судове рішення не виходячи до нарадчої кімнати, та не витрачаючи час на таку формальну процедуру як складання і написання короткого тексту рішення. Нажаль, процесуальний закон такої можливості суду не надає.

В нескладних справах пропонується надати можливість суду проголошувати резолютивну частину судового рішення одразу після закінчення судових дебатів, не виходячи при цьому до нарадчої кімнати, а повний текст рішення суду виготовляти у чітко обумовлений законом строк. Однак дана пропозиція не стосується колегіального розгляду справи, оскільки під час одноособового розгляду справи суддею його внутрішнє переконання формується ще під час судового розгляду, тоді як під час колегіального розгляду формується так зване «колективне внутрішнє переконання», яке може бути сформульоване лише у нарадчій кімнаті [2].

Судді, видаляючись до нарадчої кімнати, вже мають певне внутрішнє переконання про обставини справи, але цього переконання ще недостатньо для складання рішення, у якому має знайти вираження не переконання кожного окремо судді, а їх загальна єдина думка у справі (чи, принаймні, думка більшості), яка може бути вироблена лише в результаті всебічного обговорення всіх досліджених доказів.

З цією метою пропонується внести такі зміни в ч. 1 ст. 244 ЦПК України та передбачити, що після судових дебатів суд, який розглядає справу одноособово, не виходячи до нарадчої кімнати проголошує резолютивну частину рішення суду в якій зазначає про наслідки розгляду щодо кожної з заявлених вимог. В такому випадку остаточна оцінка доказів провадиться судом паралельно із судовим розглядом. В разі необхідності (значна кількість доказів, що підлягають дослідженню, множинність учасників справи тощо) суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його проголошення.

Отже, інститут виходу суду до нарадчої кімнати є фінальною стадією судового засідання по справі. Після проведення судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати, де спілкування суду із сторонами по справі та іншими учасниками судового процесу закінчується, суддя ізолюється від навколишнього світу, задля забезпечення фундаментального та конституційного принципу незалежності суду і поринає в глибокий аналіз досліджених доказів на підставі якого приймає рішення по справі. Однак, в сьогоденнішніх реаліях інститут нарадчої кімнати не завжди є доречним, він, як вбачається, повинен носити не імперативний, а диспозитивний характер. Суд сам повинен вирішувати, в залежності від розуміння характеру справи, обсягу та складності поставлених питань та наявних у справі доказів, чи слід суду виходити до нарадчої кімнати, чи можливо одразу в судовому засіданні прийняти рішення, а згодом викласти його в письмовій формі та надати сторонам по справі, тим більше якщо справа розглядається складом суду не колегіально, а одноособово. В практичному значенні вказані зміни покликані

розвантажити суддів та пришвидшити розгляд справ у місцевих та апеляційних судах.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. ВВР. 2004 р. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Бохан В. Ф. Формирование убеждений суда, 1973. С. 37–38.

Скобелев Владимир Петрович

*Кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского процесса и трудового права
юридического факультета Белорусского государственного университета*

НОВЫЕ СТАНДАРТЫ ДОКАЗЫВАНИЯ ПО СУДЕБНЫМ ДЕЛАМ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ОТЦОВСТВА

Регулирование стандартов доказывания по делам, связанным с установлением отцовства детей, не так давно претерпело в Республике Беларусь изменения. Изначально в ч.2 ст. 53 КоБС говорилось, что «при установлении отцовства суд принимает во внимание совместное проживание и ведение общего хозяйства матерью ребенка и ответчиком до рождения ребенка, совместное воспитание или содержание ими ребенка либо доказательства, с достоверностью подтверждающие признание ответчиком ребенка или происхождение ребенка от ответчика».

После изложения Законом Республики Беларусь от 20 июля.2006 г. №164-З (далее – Закон №164-3) в новой редакции главы 8 КоБС соответствующая норма была перемещена в ч.4 ст. 57 КоБС и приобрела следующий вид: «При установлении отцовства суд принимает во внимание доказательства, с достоверностью подтверждающие происхождение ребенка от предполагаемого отца, или признание предполагаемым отцом ребенка. Суд может также принять во внимание совместное воспитание или содержание ребенка матерью и предполагаемым отцом ребенка, совместное проживание и ведение общего хозяйства матерью и предполагаемым отцом

ребенка до рождения ребенка». Таким образом, если ранее перечисленные в ч.2 ст. 53 КоБС обстоятельства имели одинаковое значение и любого из них было достаточно для установления отцовства, то теперь приоритет отдан обстоятельствам, названным в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС, а упомянутые во втором предложении ч.4 ст. 57 КоБС факты стали второстепенными.

КоБС не расшифровывает понятие «доказательства, с достоверностью подтверждающие происхождение ребенка от предполагаемого отца». В п.6 постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 20 декабря 1991 г. №12 «О практике применения судами Республики Беларусь законодательства при рассмотрении дел об установлении отцовства и о взыскании алиментов на детей» (далее постановление Пленума) разъяснено, что «доказательствами, с достоверностью подтверждающими происхождение ребенка от ответчика, могут быть заключения судебно-медицинской и генно-дактилоскопической экспертиз». Подобная формулировка является весьма неудачной, поскольку слова «могут быть» дают повод считать, что с достоверностью подтверждать происхождение ребенка от ответчика способны и какие-то иные (помимо заключения эксперта) доказательства. Собственно, такого подхода придерживаются и суды. Но по нашему мнению, доказательством, с достоверностью подтверждающим происхождение ребенка от предполагаемого отца, может быть только заключение судебной экспертизы. Ведь достоверность установления родства людей требует исследования их ДНК, а значит, использования специальных знаний и оборудования или, другими словами, требует проведения экспертизы. Поэтому в п.6 постановления Пленума выражение «могут быть» необходимо заменить на «являются».

Не менее проблемным является вопрос, что сейчас подразумевается в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС под «признанием предполагаемым отцом ребенка». Судебная практика продолжает (как и до принятия Закона №164-3) считать, что речь идет о внесудебном признании ответчиком

ребенка, которое в процессе может подтверждаться различными доказательствами (такая позиция отражена и в п.12 постановления Пленума, который (пункт) с 1991 г. не менялся). Однако нам подобный подход в современных условиях представляется ошибочным.

Во-первых, внесудебное признание ответчиком ребенка объективно имеет ничуть не большее доказательственное значение, чем совместное воспитание или содержание ребенка матерью и предполагаемым отцом, совместное проживание и ведение общего хозяйства матерью и предполагаемым отцом до рождения ребенка, вследствие чего возникает неразрешимый вопрос, почему из всех перечисленных обстоятельств именно внесудебное признание ответчика законодатель выдвинул на первый план и поставил в один ряд вместе с заключением эксперта. Во-вторых, любое внесудебное признание подлежит подтверждению с помощью доказательств. Если исходить из того, что законодатель действительно решил придать внесудебному признанию ответчика крайне высокую доказательственную ценность, то тогда доказательства такого признания, очевидно, подпадали бы под формулировку «доказательства, с достоверностью подтверждающие происхождение ребенка от предполагаемого отца» и в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС не было бы отдельно выделено «признание предполагаемым отцом ребенка». В-третьих, по нашему убеждению, если ответчик в судебном заседании категорически отвергает свое отцовство, то на основании доказательств, указывающих на внесудебное признание ответчиком ребенка, отцовство по отношению к последнему установлено быть не может, по делу необходимо назначение экспертизы.

Между тем все станет на свои места, если под указанным в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС признанием мы будем понимать именно судебное признание предполагаемым отцом ребенка, т.е., по сути, признание ответчиком иска. Значение такого признания для установления отцовства очень важно и зиждется на следующей посылке: вряд ли кто-то решится признавать ребенка в качестве своего перед лицом суда, не будучи

совершенно уверен в истинности собственного утверждения и не отдавая себе полного отчета о последствиях такого действия. Данное обстоятельство и позволило законодателю поставить судебное признание предполагаемым отцом ребенка в один ряд с заключением эксперта. Тем самым судебное признание и заключение эксперта являются сейчас самостоятельными и совершенно равнозначными основаниями для установления отцовства – наличие одного из них устраняет необходимость выяснения второго, и наоборот. Не упоминает законодатель в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС и о доказательствах, подтверждающих признание ответчика (как это было в ч.2 ст. 53 КоБС), поскольку подобное признание осуществляется перед лицом суда, т.е. имеет место непосредственное восприятие судом соответствующего факта. С четом изложенного полагаем, что в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС слово «признание» необходимо заменить на «судебное признание».

Что же касается перечисленных во втором предложении ч.4 ст. 57 КоБС обстоятельств, то они, как обеспечивающие гораздо меньшую вероятность выяснения истины при рассмотрении дел об установлении отцовства, имеют в настоящее время вспомогательное значение и могут, на наш взгляд, приниматься судом во внимание только: 1) в качестве дополнительных (к названным в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС) доказательств отцовства или 2) при невозможности или крайней затруднительности выяснения критериев, указанных в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС). При этом, думается, во второе предложение ч.4 ст. 57 КоБС целесообразно включить еще одно обстоятельство, традиционное принимаемое во внимание по делам об установлении отцовства еще с советских времен, – внесудебное признание ответчиком ребенка.

Все сказанное выше позволяет сделать вывод, что Закон №164-З на порядок повысил стандарты доказывания (выяснения истины) по анализируемой категории дел, определив приоритетное значение указанных в первом предложении ч.4 ст. 57 КоБС критериев установления отцовства. Тем самым ч.4 ст. 57 КоБС фактически закрепляет некоторые исключения из

правила ч.3 ст. 241 ГПК о том, что ни одно из доказательств не имеет для суда заранее установленной силы. Существование подобных изъятий из правила о свободной оценке доказательств судом вполне оправданно, поскольку они значительно усиливают гарантии постижения судом истины при решении вопроса о родителях детей. В этой связи сложно полностью согласиться с содержанием п.16 постановления Пленума: «В соответствии со ст. 57 КоБС заключения судебно-медицинской и генно-дактилоскопической экспертиз являются одним из средств доказывания, поэтому они должны быть оценены судом наряду с другими доказательствами по делу в их совокупности». Экспертные заключения (равно как и судебные признания ответчиков) являются не «одним из средств доказывания», а приоритетным способом постижения истины по делам об установлении отцовства. Правда, эта приоритетность должна быть правильно понята: заключение эксперта или признание ответчика не может служить основанием установления отцовства, если однозначно опровергается материалами дела. Например, при наличии бесспорных доказательств того, что в момент зачатия ответчика не было рядом с матерью будущего ребенка (он находился в командировке в другом городе, области, стране и т.п.), заключение эксперта, подтверждающее отцовство ответчика, не может быть положено в основу решения, по делу должна быть проведена повторная экспертиза. Аналогичным образом суд не должен принимать признание иска ответчиком, если экспертное заключение отрицает его отцовство.

Стоянова Тетяна Анатоліївна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В БЕЛЬГІІ ТА НІДЕРЛАНДАХ

«Інформаційне суспільство», як термін, вперше з'явився в Декларації 2003 року в Женеві, в якій й був проголошений такий важливий європейський стандарт-принцип. Як зазначається в Конвенції: «побудова

інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» [1]. У відповідність такому принципу у всіх країнах ЄС розпочався процес електронізації судочинства, в тому числі законодавче врегулювання доказів та доказування. На законодавчому рівні ЄС та в кожній країні ЄС окремо, було прийнято ряд нормативно-правових актів з регулювання електронних доказів, Європейський суд розпочав активно приймати рішення в яких тлумачились основні положення Конвенції з урахуванням появи в джерелах доказування електронних доказів. Бельгія та Нідерланди не тільки не виключення з даного процесу, а й у зв'язку із провідними соціально-економічними, геополітичними показниками є зразковими країнами в питаннях запровадження електронних доказів.

Перші активні кроки в застосуванні комп'ютерних технологій у судочинстві в Бельгії було зроблено в 2008 р., де з цього часу діє проект «Фенікс», який передбачає єдину, синхронну та структурну комп'ютеризацію судової системи. У зв'язку з цим Палата представників Бельгії ухвалила закон щодо проведення електронних судових розглядів, який передбачає відповідні зміни в Судовому й Кримінальному процесуальному кодексах Бельгії та прийняття інших підзаконних актів. Серед основних інструментів електронізації судочинства в Бельгії можна виділити такі: електронний документообіг у судах, який передбачає здійснення низки організаційних і процесуальних дій і фіксацію їх за допомогою спеціального програмного забезпечення; електронна форма звернення до суду; складення та подання до компетентного органу скарги на суддю з метою ініціації дисциплінарного провадження проти нього; електронні бази судових рішень, доступні для широкого загалу; офіційні веб-сторінки судових органів, які містять інформацію щодо діяльності суду, порядку звернення до суду, призначення справ у суді тощо [2].

У голландському (цивільному) доказовому праві застосовується так звана вільна теорія доказування. Це вчення означає, що в принципі все, що сторони в процедурі подають як докази, насправді може слугувати доказом.

Спираючись на вільну теорію доказування, можна зробити висновок, що електронні дані можуть слугувати доказом у цивільному судочинстві Нідерландів.

На основі вільної теорії доказів суддя може вільно оцінювати докази. Як результат, доказове значення доказів, наданих сторонами, змінюється. Наприклад, документи, складені за певних обставин або відповідно до певних (правових) норм, можуть бути присуджені судом з більш переконливою або навіть переконливою доказовою цінністю.

У всьому цьому важливо, щоб суддя був пасивним. Ця пасивність означає, що суддя не збирає докази самостійно, а залежить від того, що йому подано сторонами як доказ. Таким чином, сторони судового провадження можуть певною мірою говорити про значення доказів. Наприклад, вони можуть в принципі (поза судом) самостійно вирішувати або спільно погоджуватися про те, що певні засоби можуть або не можуть бути використані як докази в ході процедури.

Наслідком вільної теорії доказів є те, що не цілком можливо надати загальні вказівки щодо оцінки конкретного доказу. Це стосується також електронних доказів. Справжню ясність можна надати лише в тому випадку, якщо докази отримали переконливе доказове значення. Прикладом цього є автентичний інструмент. Цей акт повинен відповідати деяким юридичним вимогам.

Електронні докази складаються з електронних (іншими словами, цифрових) даних, тобто даних, що записуються на цифровий носій. На відміну від даних, що зберігаються з використанням традиційних носіїв інформації, таких як папір, цифрові дані більш схильні до порушення їх цілісності та достовірності. Цілісність даних стосується повноти та правильності змісту. Автентичність даних вказує на ступінь, до якого особистість виробника та / або відправника може бути визначено з певністю.

Вплив цих властивостей цифрових даних можна зробити наочним за допомогою прикладу. Припустимо, дві сторони ведуть бізнес по електронній

пошти. Угода між ними укладається, коли пропозиція, зроблена однією стороною, приймається іншою. Тоді припустимо, що сторона, яка робить пропозицію, отримує акцепт електронною поштою. Теоретично тоді склалася угода. Але що робити, якщо інша сторона стверджує, що ніколи не надсилала електронну пошту про прийняття, а лише відхилила пропозицію?

В принципі, одержувачеві доведеться довести, що повідомлення електронною поштою з прийняттям пропозиції насправді було надіслано другою стороною, і що з ним укладено угоду. Проблема полягає насамперед у тому, що, оскільки спілкування відбувається дистанційно через Інтернет, він не може належним чином продемонструвати особу відправника свого повідомлення. Повідомлення також може бути надіслане третьою стороною. Це вплине на справжність повідомлення.

Крім того, повідомлення про відмову може бути перехоплене та змінено третьою стороною. На той час цілісність повідомлення була пошкоджена. Тепер, коли відомо, що все, можливо, відбулося щодо походження та змісту електронної пошти з прийняттям пропозиції, цей електронний лист не буде потужним засобом доказування того, що угода укладена .

Крім електронних повідомлень, в якості доказів можуть використовуватися й інші електронні дані. Це може включати веб-сайти, журнали, документи, підписані електронними підписами, чати, електронне адміністрування та фото- та відеофайли у різних форматах. Дані можна подати в оригінальній формі або копії. В останньому випадку придумайте файл із зображенням екрана (екран друку) на USB-накопичувачі або надрукованим повідомленням електронної пошти. Коли цифрові дані є копією, можливо, є (навіть) менша впевненість щодо її цілісності та достовірності.

При збільшенні використання електронних даних як доказів необхідно пом'якшити ризики цілісності та достовірності. Наш законодавець хотів заохотити це, серед іншого. Важливим прикладом цього є положення щодо електронного підпису, яке закріплено в Цивільному кодексі. Електронний

підпис, який відповідає певним умовам, вважається достатньо надійним. Це означає, що документи, підписані таким підписом, в принципі повинні розглядатися як такі, що мають цілісність та справжність. Тому такі документи мають більшу доказову цінність.

Крім того, законодавець також видав деякі правила, які передбачають більше гарантій електронного укладення договорів. Наприклад, можливість електронного підписаного контракту прирівнюватись до паперового акта. Електронний зв'язок з державними органами регулюється також законодавцем. Усі, хто бажає подати цифрове заперечення, повинні дотримуватися положень Закону про загальне адміністративне право. І кожен, хто зберігає електронну адміністрацію, повинен переконатися, що податкові органи можуть перевірити це з упевненістю.

Як висновок, слід зазначити, що навесні 2018 року ЄС надав пропозицію щодо нового Європейського порядку представлення доказів. Цей порядок має полегшити доступ до електронних доказів між країнами-членами ЄС за допомогою загального шаблону, і запровадить норму для підготовки відповіді на строк до 10 днів у стандартних випадках та протягом 6 годин у Міжнародне співробітництво при зборі електронних доказів 116 надзвичайних ситуація [3].

Станом на початок 2019 року робота із запуском порядку була практично завершена.

Список використаних джерел:

1. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті: Декларація, ратифікована ВРУ 12.12.2003. Електронний ресурс : Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
2. Vdovina, O.O. (2014). Comparative analysis of the systems of electronic documentation of the judgment power in Ukraine and foreign countries. Informational education and profession communication technologies of the XXI centuries. Proceedings of the VII International Scientific Practical conference. Odessa National Technical University (11-13 September, 2014). (pp. 92-97). Odessa: Hrin D.S [in Ukrainian].
3. Офіційний сайт Європейської комісії: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-18-3345_uk.htm.

Сулейманова Сусанна Рефатівна

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ТУРЕЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Паралельно з розвитком технологій, використання комп'ютерних систем для створення та зберігання документів є переважним у порівнянні з традиційними методами рукописного набору тексту. З розвитком соціальних медіа, люди все частіше використовують цифровий світ, щоб ділитися своїми ідеями, приватними фотографіями та інформацією. Отже, злочинна діяльність або суперечки відбуваються в цифровому світі, а не у фізичному, і концепція електронних доказів стає все більш важливою.

Електронні (числові) докази - це різновид доказів, які можуть бути зібрані в комп'ютерних системах та сховищах даних у процесі цифрового криміналістичного розслідування. Цифрові докази - це всілякі дані, які можна зберігати, створювати та передавати в цифровому світі. Етап збору та зберігання даних та документів є дуже важливим у концепції цифрових даних. Перелічені нижче цифрові дані можна розглядати як докази лише в тому випадку, якщо вони збираються та зберігаються правильно та обережно. У процесі розслідування висновки повинні мати певні ознаки для того, щоб становити докази в судах. Ці кваліфікації включають „раціональність”, „допустимість”, „доречність”, „повноту” та „цілісність”, „надійність”, „правдоподібність (довірливість)” та „відтворюваність”[1].

Перш за все, цифрові докази повинні бути раціональними та прийнятними перед судами. Це основне правило означає, що будь-які дані, які повинні бути представлені суду як докази, повинні розкривати факти справи та раціонально роз'яснювати будь-які сумніви / питання.

Другою характеристикою допустимих доказів є “доречність”. Докази повинні бути спрямовані на суттєві факти справи, або має існувати

раціональний зв'язок між доказами та справою, що підлягає доведенню у справі. Іншими словами, докази мають бути логічно відповідними тому, на підтримку чого вони надаються.

По - третє, цифрові дані, які будуть використовуватися як докази, повинні бути надійними та правдоподібними. Процедура збору та вивчення цифрових доказів повинна відповідати законодавству, щоб не погіршити “надійність” та “правдоподібність”. Ця характеристика цифрових доказів має особливе значення для переконання суду та забезпечення довіри сторін та громадськості до судового рішення.

Нарешті, цифрові докази повинні бути відтворюваними, щоб мати наукову достовірність. Іншими словами, дані, які повинні бути представлені як цифрові докази в судах, мають бути перевіреними при аналізі різними методами та експертами.

Цифрові докази мають переваги та недоліки порівняно з речовими доказами. Перш за все, цифрові докази включають інформацію, яка є певною, точною, повною, об'єктивною та неупередженою. Цифрові докази також є корисними, надійними, у разі необхідності доведення обставин справи, які неможливо довести іншим шляхом. Крім того, цифрові докази легко збираються, зберігаються та використовуються. Електронні документи та електронний підпис полегшують торгівлю, забезпечуючи швидкі та надійні методи електронних транзакцій. Все це є головними вигідними ознаками цифрових доказів порівняно з речовими доказами.

У більшості випадків збір цифрових доказів вимагає досвіду та спеціальних знань. Важко зрозуміти, як обробляти цифрові дані та конкретні правила їх роботи. Слід також взяти до уваги, що важко чітко представити та пояснити цифрові докази перед судами. Отже, судді можуть вимагати додаткової пояснювальної інформації або звіту, а використання цифрових доказів може бути ускладненим, в порівнянні з речовими доказами.

Через складність розуміння та інтерпретації цифрової обробки даних та її конкретних правил експлуатації важко оцінити юридичну цінність

цифрових доказів задалегідь. Також важко правильно зберігати та захищати цифрові дані. Конкретні моделі сертифікації особливо важливі в цьому контексті [2].

Беручи до уваги міждисциплінарний характер кіберправа, тема цифрових доказів стосується широкого кола галузей юридичної практики, таких як кримінальне право, кримінально-процесуальне право та цивільно-процесуальне право. Відповідно до статті 200 Цивільно-процесуального кодексу Туреччини, юридичні операції, які створюють, змінюють, припиняють права на суму, що перевищує дві тисячі п'ятсот турецьких лір, повинні бути забезпечені письмовими зобов'язаннями. Іншими словами, акт є документом, і цьому документу надається юридичне значення, якщо він має певні умови (конкретний предмет, письмова форма, волевиявлення, підпис). Оскільки комп'ютери використовуються практично у всіх аспектах повсякденного чи ділового життя більшості людей, цифрові докази можуть бути корисними у будь-яких суперечках. Цифрові докази найчастіше використовуються в суперечках, пов'язаних з викрадення комерційної таємниці, дискримінація, шахрайство, викрадення приватної інформації тощо. Документ, який не відповідає переліченим вище умовам, не може вважатися правочином. З цієї причини для того, щоб визначити, чи будуть електронні документи вважатися правочином чи ні, спочатку слід визначити, чи відповідають вони цим умовам. Поки електронні документи не виконують вищезазначені умови разом, вони не можуть вважатися правочинами. Ці документи прийматимуться лише, якщо їх роздруківки або копії підписані. Наприклад, документи, що зберігаються на USB-дисках, компакт-дисках та подібних пристроях, не можуть розглядатися як юридичні зобов'язання, якщо вони не роздруковані та не підписані. Юридичні зобов'язання не повинні бути написані від руки, але вони повинні бути підписані від руки. У цьому відношенні електронні документи можуть бути перевірені захищеним електронним підписом [3].

Електронна пошта не може розглядатися як надійний доказ через вразливість системи безпеки. Наприклад, відправник повідомлення або хтось може змінити IP-номер, зламати комп'ютер, маніпулювати контекстом електронного листа або скласти електронне повідомлення по-іншому [4].

Турецький законодавець регулює технічні та юридичні питання електронного підпису в Законі про електронний підпис № 5070. Відповідно до якого, електронний підпис - це підпис, доданий до електронних даних з метою перевірки змісту та ідентичності. Турецький цивільно-процесуальний закон під номером 6100, який набрав чинності в 2012 році, регулює свідчення електронних документів аналогічно скасованому Судовому процесуальному закону під номером 1086 ("hmUk") Відповідно до статті 205/2 Турецького цивільного процесуального кодексу документи, підписані електронним підписом, є юридичними зобов'язаннями. Відповідно до мети закону, зазначеної в преамбулі, законодавець має намір усунути коливання про силу доказів у захищених електронно підписаних паперах. Відповідно, документи, підписані в електронному вигляді, мають юридичну силу відповідно до турецького законодавства. Якщо сторона заперечує проти автентичності електронного документа, вона повинна порушити це питання в суді. Якщо сторона, яка заперечує, цього не робить, електронний документ може бути використаний проти неї. Відповідно до положення Цивільного процесуального кодексу, якщо одна зі сторін заперечує проти справжності контексту електронно підписаного документа, суддя повинен заслухати сторону, яка заперечує. Якщо суддя не може дійти висновку після слухання, він може призначити експерта для аналізу змісту документа. Таким чином, якщо є вагання щодо контексту документа, суддя може призначити експерта для усунення колівань. Однак призначення експерта потрібно лише в тому випадку, якщо суддя не може дійти думки на основі аргументів сторони, яка заперечує. Висновок експерта не потрібен, якщо суддя приймає рішення на підставі аргументів [5].

У судовому процесі сторони повинні подати всі відповідні документи з електронним підписом. Електронні документи повинні бути належним чином подані як у друкованому, так і в цифровому вигляді. Це положення поширюється як на надійно та ненадійно підписані документи, так і на електронні документи без підпису.

Список використаних джерел:

1. “Bilişim Suçları Kapsamında Dijital Deliller”. URL: <http://ab.org.tr/ab05/ammetin/134.pdf>
2. Çakır, Hüseyin ve Kılıç, Mehmet Serkan. Adli Bilişim ve Elektronik Deliller. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014
3. Değirmenci, Olgun. Ceza Muhakemesinde Sayısal (Dijital) Delil. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014
4. “Dijital Delil”, (5.09.2020). URL: <http://kripteks.com.tr/adli-bilisim/dijital-delil>
5. Göksu, Mustafa. Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil (1086 Sayılı HUMK ve 6100 Sayılı HMK Çerçevesinde). Ankara: Adalet Yayınevi, 2011

Цал-Цалко Юлія Юліївна

*Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЩОДО ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ШВЕЦІЇ

Основні засади цивільного судочинства Швеції передбачені і регулюються THE SWEDISH CODE OF JUDICIAL PROCEDURE (Шведський кодекс судочинства), який був оприлюднений у 1942 році і набув чинності 1 січня 1948 року [1]. Частина третя THE SWEDISH CODE OF JUDICIAL PROCEDURE закріплює норми щодо доказів у цивільному судочинстві.

Принцип вільної оцінки доказів є чинним принципом у шведському законодавстві, включаючи як отримання доказів, так і їх оцінку, про що зазначено у главі 35 Кодексу. З цього розділу випливає, що суд повинен враховувати все, що сталося відповідно до його «диктатів сумління» і після цього визначити, що було доведено у справі [2], все, що може бути корисним

як доказ у справі, в принципі, може бути представленим на головному слуханні. Іншими словами це означає, що оцінка та збалансування доказів, наявних у справі, залежить від професійного розсуду суду. Принципи існують у Кодексі з 1948 року, але до цього року вони були розроблені в судовій практиці. Принцип *numerus clausus* не застосовується в шведській системі.

Шведський закон цивільного судочинства має лише невелику кількість формальних норм, що регулюють оцінку доказів. Зазвичай суд вважає, що деякі види доказів мають більшу цінність ніж інші. Однак це не зазначено в законі, але впливає з принципів і з судової практики, наприклад, приватному документу може надаватися більше значення, тому що в ньому є логічна переконливість, отже документи, де є справжність, не піддаються сумніву, вони отримують високу цінність як докази. Заява свідка, яка дана під присягою, вважається вагомим доказом, при цьому інформація, надана сторонами та іншими особами, близькими до справи, і під присягою розглядається як слабкі докази. Значення судових та адміністративних рішень як доказів не зазначається в законі, але вони, як правило, вважаються великою цінністю як докази.

У суду є можливість відхилити доказ, у разі коли він встановить, що обставина, яку сторона пропонує довести є неважливою у справі, або пред'явлений доказ є непотрібним чи не повинен мати ніякого ефекту. Суд може також відхилити предмет доказів, якщо докази можна подати іншим способом значно менше клопотливим, чи якщо це залежать від витрат (розділ 7 глави 35). Суд виправдовує таку відмову відповідно до Кодексу, де зазначено загальне зобов'язання суду мотивувати свою відповідь.

У виняткових випадках певні методи доказування є обов'язковими (наприклад, докази є обов'язковими у справах про спадкування щодо волевиявлення заповідача). Хоча за загальним правилом, обов'язку представлення доказів від сторін у шведському законодавстві немає. Однак якщо сторона не надає доказів, які вона зобов'язана надати щоб виграти

справу, то ризикує відхилити свою вимогу, при цьому, для третьої сторони обов'язок представляти докази є, а саме щодо документів і об'єктів для огляду. Суд приймає рішення на основі доказів, наданих сторонами, і він, як правило, не збирає додаткові докази самостійно. При цьому, все ж таки не виключається можливість суду, якщо він визнає за необхідне, організувати подання доказів за власним бажанням. Цивільне судочинство Швеції є змагальним, відповідно сторони несуть відповідальність за представлення матеріалів, які вони хочуть розглянути у своїй справі, і суддя не може приймати рішення щодо будь-яких обставин, на які сторони не посилаються.

Засоби доказування передбачені у шведському законі про цивільне судочинство (розділ 36-40 Кодексу). Доказовими засобами є показання свідків, експертизи сторін та потерпілих осіб, які не є стороною, документальні (письмові) докази, огляди, та висновки експертів. Існують засоби доказування, які не вказані у цих розділах, але все ж є актуальними, оскільки дозволено все, що може вплинути на цінність доказів. У шведському законі немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів.

Щодо впровадження електронних доказів у цивільне судочинство Швеції, то вона юридично визнала електронні підписи, коли ЄС прийняв Закон про кваліфіковані електронні підписи, встановлений після прийняття Директиви ЄС у 1999 році. З недавніх пір, впровадження eIDAS в липні 2016 року, ці норми були стандартизовані по всій Європі. Регламент eIDAS означає, що починаючи з липня 2016 року всі компанії в ЄС дотримуються правил електронного підпису, відбулася їх стандартизація по всій Європі.

Юридична модель Швеції є багаторівневою. Так, електронні підписи є прийнятними в суді Швеції, а саме загальноприйнятною є система електронного підпису та ідентифікації, названа Е-ідентифікація (у шведській Е- легітимації), яку використовують багато органів влади, наприклад, податкова адміністрація. Е-легітимація є вихідним пунктом, вважається рівним звичайному підпису. Таким чином, кваліфікований електронний

підпис, розглядається як легальний тип електронного підпису, але це не означає, що електронний підпис, який не стосується QES, не може бути поданий до суду, але для його підтвердження знадобляться додаткові докази. У конкретних випадках доказове значення вирішується за принципом вільної оцінки доказів.

Суди - як і інші органи влади – зобов'язані архівувати публічні документи. Документи можуть бути впорядковані через певний проміжок часу, наприклад записи із слухання в суді можуть бути вилучені через шість тижнів після винесення судом остаточного рішення, до речі, цікавою особливістю є те, що згідно з Шведським кодексом судочинства у випадку, коли судом винесено остаточне рішення, суддя у порядку нагляду має право доповнити своє рішення протягом шести місяців. Відповідно до Кодексу професійної поведінки членів шведської колегії адвокатів, Асоціація, член колегії адвокатів зобов'язана архівувати всі відповідні документи, подані у зв'язку з дорученням, або в оригіналі, або як копії. Однак це не стосується дублікатів, друкованих матеріалів або подібних матеріалів, які без труднощів можна отримати в іншому місці. Архівний період становить десять і більше років, залежно від характеру мандату. Документи, крім оригіналів, які належать клієнтові, можуть архівуватися у фотографічній чи електронній формі [3]. У Швеції немає ніяких конкретних правил, що регулюють електронні документи. Законодавство є нейтральним щодо технологій.

Відносно концепції документу, то в Шведській системі немає єдиної однорідної системи документу. Право на ознайомлення з офіційними документами регламентовано в конкретний спосіб порівняно з процедурними правилами, що регулює можливість доступу до документів та доказів. Письмові докази особливо регламентовані щодо засобів доказування. Таким чином, жодної вирішальної різниці щодо спеціального регулювання не виникає (Глава 38 та 39 Кодексу).

Отже, законодавчої форми немає, яка в цілому застосовується стосовно документів. Як правило, більшість з електронних документів визнається у

судах Швеції, але доказове значення електронних документів не регулюється на законодавчому рівні. Вони оцінюються за принципом вільної оцінки доказів.

Швеція не містить у своєму кодифікованому акті специфічного визначення електронних засобів доказування. Здебільшого їх визначають завдяки широкому тлумаченню поняття доказів, не даючи при цьому окремого визначення, тим самим законодавча неврегульованість сутності та використання електронних доказів створює певні непорозуміння для цивільного судочинства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Шведський процесуальний закон покладається на принципи безкоштовного подання та безкоштовної оцінки доказів. Процедура судової справи Швеції базується на теорії вільних доказів, отже оцінка та збалансування доказів, наявних у справі, залежить від професійного розсуду суду. Суддя з огляду на обставини справи, оцінює їх доказове значення у кожній конкретній справі. У шведському законі немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів. Принцип *numerus clausus* не застосовується в чинному законодавстві.

Доказовими засобами у шведському законі є показання свідків, експертизи сторін та потерпілих осіб, які не є стороною, документальні (письмові) докази, огляди, та висновки експертів. Значення судових та адміністративних рішень як доказів не зазначається, але вони, як правило, вважаються великою цінністю як докази. Існують засоби доказування (до яких і можна віднести електронні докази), які не вказані у нормах закону, але все ж є актуальними, оскільки дозволено все, що може вплинути на цінність доказів. Всі докази оцінюються однаково, відсутня різниця в тому, як у шведських судах трактуються електронні докази та інші докази. Немає ніяких конкретних правил, що регулюють електронні документи. Законодавство є нейтральним щодо технологій.

У Швеції вбачається загальний підхід до спрощення вимог та умов, за яких електронний доказ може бути прийнятий та досліджений судом. Вони,

як правило, вважаються допустимими доказами та оцінюються судом в межах принципу вільної оцінки доказів нарівні з іншими засобами доказування.

Список використаних джерел:

1. The Swedish code of judicial procedure [Electronic resource]. –https://www.government.se/49e41c/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf
2. Evidence in Civil Law – Sweden, Author: Eric Bylander First published 2015 інтернет посилання <http://www.oapen.org/download/?type=document&docid=620458>
3. Council of Europe: The Use of Electronic Evidence in Civil and Administrative Law Proceedings and its effect on the rules of evidence and modes of proof <https://rm.coe.int/1680700298>

Шкорупєв Дмитро Анатолійович

Суддя Суворовського районного суду м. Одеси, аспірант кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕМЕТА ДОКАЗУВАННЯ ТА КОЛО ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Щодо визначення предмету доказування взагалі та у справах про стягнення аліментів на дитину, то необхідно зазначити, що у науковій юридичній літературі як правило розглядається дане питання стосовно справ позовного провадження, в якому в повній мірі діє принцип змагальності [1, с.13] та поза увагою залишається визначення предмету доказування та коло доказів у наказному провадженні.

У науці цивільного процесуального права більшість науковців до предмету доказування відносять обставини як матеріально-правового, так і процесуально-правового характеру [2, с. 171]. Така точка зору науковців є повністю виправданою.

Щодо визначення предмету доказування за вимогою про стягнення аліментів на дитини у наказному порядку, то необхідно зазначити, що предмет доказування у наказному провадженні буде різнитися від предмету доказування у інших видів проваджень. При цьому основним критерієм, що

служує засобом для розмежування видів цивільного судочинства, виступає спір про право. Однак, існують певні доктринальні дискусії щодо наявності або відсутності спору у справах наказного провадження. Так, більшість авторів стверджують, що наказне провадження ґрунтується на безспірних фактах [3, с. 219]. Не вдаючись до дискусії, вважаємо за необхідне підтримати дану позицію авторів, та зазначити, що стосовно безспірності даного виду провадження визначено у цивільному процесуальному законодавстві, а саме у ч.3 ст. 19 ЦПК України вказується, що «наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо». Якщо відсутній спір про право, то неможливо визнати позов повністю або частково, змінити предмет та підставу позову, пред'явити зустрічний позов, укласти мирову угоду тощо, що в свою чергу впливає і на формування предмета доказування.

Специфікою наказного провадження є те, що заяву про видачу судового наказу суд розглядає в скорочені строки без судового засідання і повідомлення заявника і боржника (ст. 167 ЦПК України). Стаття 161 ЦПК України надає перелік вимог за якими може бути виданий судовий наказ, який носить вичерпний характер. Відповідно до юридичної природи цивільних справ, що розглядаються в наказному провадженні основним засобом доказування є письмові докази (документи), що подаються разом з заявою про видачу судового наказу заявником. Цивільне процесуальне законодавство передбачає правила щодо обов'язку доказування, а саме відповідно до ч. 1 ст.81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. З огляду на процесуальні особливості розгляду справ у наказному провадженні, то необхідно зазначити, що вище наведене правило не застосовується в повній мірі у наказному порядку. Оскільки, заявник у заяві про видачу судового наказу зазначає вимоги і обставини, на яких вони ґрунтуються, перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких

ґрунтуються його вимоги та додає до заяви всі необхідні документи (ст.163 ЦПК України). В свою чергу, після видачі судового наказу суд боржнику надсилає копію судового наказу. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами (ст. 169 ЦПК України). З аналізу вище наведених норм вбачається, що обов'язок по доказуванню покладається тільки на заявника.

У зв'язку з цим можна говорити про спрощений характер даного провадження, отже й процедура доказування також спрощена. Необхідно також зазначити, що предмет доказування у справах наказного провадження формується заявником, оскільки докази пред'являються тільки заявником. Щодо визначення поняття предмета доказування у наказному провадженні, то О.О. Грабовська справедливо зазначає, що «...основу предмета доказування у справах наказного провадження складають факти та обставини, які обґрунтовують вимоги заявника і разом із достовірними доказами свідчать про можливість видачі судом судового наказу [4, с.19].

До предмета доказування у справах про стягнення аліментів у наказному провадженні необхідно віднести наступні обставини:

- наявність аліментних зобов'язань;
- знаходження неповнолітньої дитини на утриманні особи, яка пред'явила вимогу про стягнення аліментів а дитину;
- вік дитини;
- наявність обставин, що підтверджують можливість стягнення аліментів в судовому порядку, та підпадає чи справа під перелік вимог, які визначені у ст. 161 ЦПК України.

- відсутність обставин щодо встановлення чи оспорювання батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб (п.4,5 ч.1 ст.161 ЦПК України) тощо.

На підтвердження таких обставин, заявник повинен надати безспірні письмові докази (документи), а саме: свідоцтво про шлюб або свідоцтво/

рішення суду про розірвання шлюбу; свідоцтво про народження дитини на користь якої стягуються аліменти; якщо дитина знаходиться на вихованні у інших осіб, то відповідне рішення про встановлення опіки/ піклування, довідка про розмір заробітної плати щодо особи, яка повинна сплачувати аліменти тощо.

Список використаних джерел:

1. Треушников М.К. Судебные доказательства. М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. 272 с.
2. Цивільний процес України : Підручник / За заг. ред. Р.М. Мінченко; ред. І.В. Андронов. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 756 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. К. : Атіка, 2008. 840 с.
4. Грабовська О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі / Підприємництво, господарство і право. № 3, 2016. С.15-20.

Островська Марія Анатоліївна

*Адвокат, керівник Адвокатського об'єднання «Партнери»,
заступник Голови Комітету по наближенню системи адвокатури України
до європейських правових стандартів НААУ*

ЛИСТУВАННЯ У МЕСЕНДЖЕРІ ЯК ДОКАЗ, БЕЗ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА КОМУНІКАЦІЙНУ ПРИВАТНІСТЬ

Сучасний світ давно змушує учасників цивільних правовідносин забути про традиційне письмове листування. Не лише в особистому, а й в діловому житті останні десятиріччя використовується електронна пошта, а останні роки більш популярним є повідомлення через програми-месенджери миттєвого обміну інформації, на кшталт ватсапп, телеграм, вайбер. Легальний статус електронні докази отримали лише 15 грудня 2017 р. – в день набрання чинності кардинальних змін до процесуальних кодексів України [1]. Тому сьогочасний інформаційний обіг все частіше ставить перед судовою практикою нагальне питання: за яких умов допустимо використовувати електронне листування в якості доказу.

Стаття 31 Конституції України (далі – КУ) гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [2].

Зрозуміло, що в Основному Законі йдеться лише про приватну комунікацію фізичної особи, як особисті немайнові права за ст. ст. 269, 270 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [3]. Інакше діловий обмін листами, в якості законного способу укладення договору, натикнувся би на непереборні перешкоди доведення в суді оферти та акцепту всупереч здоровому глузду та ст. ст. 207, ч. 1 ст. 638 ЦКУ.

При цьому, цивільно-процесуальні норми менш категоричні та надають можливість використання приватного листування в якості доказів за дотриманням певних вимог.

Відповідно до бланкетної норми ст. 236 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ) зміст особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції фізичних осіб може бути досліджений у відкритому судовому засіданні або оголошений за клопотанням учасника справи лише за згодою осіб, визначених Цивільним кодексом України [4].

Згідно зі ч. ч. 1, 2, 4 ст. 306 ЦКУ фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Листи, телеграми тощо є власністю адресата. Листи, телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата. Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання, зокрема шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи. Кореспонденція, яка стосується фізичної особи, може бути

долучена до судової справи лише у разі, якщо в ній містяться докази, що мають значення для вирішення справи.

Отже, із змісту діючого законодавства України можна зробити висновок, що особисте листування в месенджері можливо використати в якості доказу лише за згоди адресата та адресанта повідомлень. Це, звісно, робить вкрай утрудненим доказування у ряді специфічних категорій справ, зокрема про захист честі, гідності та ділової репутації, а також сімейних спорів. Проте, приєднання до матеріалів справи такого листування є законним і без дозволу його учасників, якщо зміст повідомлень містить належні докази.

Такий висновок підтверджується цікавим судовим рішенням, де через припущення незаконного характеру дій з подачі клопотання про приєднання доказів у справі про визначення місця проживання дітей був поданий позов про захист честі та гідності, який залишився без задоволення. Рішенням Ленінського районного суду м. Миколаєва від 05 квітня 2019 року у справі № 488/789/19 констатовано, що «В додатках до відзиву містилися роздруківка листування (переписка) через месенджер «Viber» між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, яка в порядку ст. 236 ЦПК України, яка судом не досліджувалась у відкритому судовому засіданні та їм не надавалась оцінка при винесенні рішення суду». Отже сам факт подачі їх в судове засідання стороною справи не потягнуло за собою порушення права на розголошення таємниці кореспонденції, а також на повагу до честі та гідності. В обґрунтування останнього суд зауважив, що «скріншоти листування не містили будь-якої принизливої, інтимної, чи непристойної інформації, а є звичайною перепискою між батьками дітей, якою батьки визначають між собою питання щодо виховання дітей, матеріальні питання, з'ясовують моменти про спілкування з дітьми, тощо...» [5].

Отже, при системному аналізі норм про таємницю кореспонденції впливає, що згода її авторів потрібна лише для оголошення та дослідження судом цієї інформації в судовому засіданні. Подібних заборон для подачі

клопотання про приєднання цих доказів до матеріалів справи законодавство не містить. Єдиною умовою задоволення судом такого клопотання є наявність у вмісті особистої кореспонденції доказів, що мають значення для вирішення справи. За певними категоріями справ є доцільним сам факт подачі такого клопотання, в процесі якого адвокат має можливість принаймні поверхнево прокоментувати зміст листування, через оголошення власного клопотання, що може бути достатнім для реалізації ефективної тактики та стратегії ведення справи. Такі процесуальні дії правомірно впливатимуть на внутрішнє переконання судді в інтересах клієнта, що може стати важливим для справи і вирішити її долю.

Водночас, аналіз судові практики по цивільних справах демонструє, що суди, як правило, не звертають значну увагу на норми КУ, ЦКУ та ЦПКУ про комунікативну приватність. В одних справах беззастережно приймають особисте листування як доказ (рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02.03.2020 у справі № 369/6876/19; рішення Подільського районного суду міста Києва у справі № 758/5110/18), в деяких – лише побіжно зазначають про заперечення учасників справи щодо «ненадійності соціальних месенджерів через можливість одностороннього видалення інформації в зручному порядку» (рішення Держинського районного суду м. Кривого Рогу від 20 січня 2020 р., справа № 210/867/19), в інших – за ініціативи зацікавленої особи аналізують питання лише про незаконність розповсюдження інформації серед інших учасників судового процесу (рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 05 квітня 2019 року, справа № 488/789/19) [6].

Основну увагу судова практика приділяє аналізу приналежності номеру мобільного телефону до автора повідомлень. Так, у рішенні Орхівського районного суду Запорізької області від 04.02.2020 у справі № 337/4935/17 це було встановлено через співпадіння номеру, зазначеного у роздруківці з номером у відзиві на позовну заяву [7]. У згаданому рішенні Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02.03.2020, де

листування велося між депутатами у створеній вайбер-групі, належність номерів телефону було підтверджено роздрукованою інформацією з офіційного сайту територіальної громади Тарасівської сільської ради Києво-Святошинського району Київської області з розділу «Склад депутатського корпусу». Додатково це було встановлено показаннями свідків. У рішенні також зазначено, що «суд критично ставиться до тверджень представника відповідача, що відповідач таких дописів не здійснював як спосіб ухилення від відповідальності, оскільки стороною відповідача не надано доказів того, що сторонні особи отримували доступ до терміналу з номером мобільного телефону відповідача...».

Отже, судова практика здебільшого наповнена випадками визнання допустимими електронного особистого листування в месенджерах, коли жодна зі сторін не згадує ані про ст. 31 КУ, ані про норми ст. 236 ЦПКУ та ст. 306 ЦКУ. Вірогідно, використовуючи принцип диспозитивності, суд не вважає за потрібним будувати правову позицію за учасників справи в інтересах однієї зі сторін, тому не застосовує правила недопустимості або презюмує конклюдентну згоду сторони, що мала б бути незацікавленою у розголошенні особистої інформації. Звідси впливає практичний висновок: якщо основна доказова база адвоката вимушено заснована лише на приватному листуванні клієнта в месенджері, не слід поспішати з витребуванням згоди опонента, підказуючи стратегію поведінки, варто дочекатись його процесуальної реакції.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n2972>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

5. Рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 05 квітня 2019 р., справа № 488/789/19, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81151725>.
6. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 2 березня 2020 р., справа № 369/6876/19, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88357217>.
7. Рішення Подільського районного суду міста Києва від 25 листопада 2019 р., справа № 758/5110/18, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89306832>.
8. Рішення Держинського районного суду м. Кривого Рогу від 20 січня 2020 р., справа № 210/867/19, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87660867>.
9. Рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 05 квітня 2019 року, справа № 488/789/19, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81151725>.
7. Рішення Оріхівського районного суду Запорізької області від 4 лютого 2020 р., справа № 337/4935/17, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87576219>.

Васильків Валентина Ігорівна

*Аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Існування комунікативних потреб людини досі залишається незаперечним фактом. Стан розвитку інформаційних технологій свідчить про вдосконалення засобів взаємодії осіб, в тому числі шляхом обміну інформацією. Поява Інтернету, різноманітних інтернет-платформ, мобільних додатків спростили та вдосконалили процеси пошуку, обміну та поширення інформації, а також її створення. Раніше існуючі інформаційні джерела як, наприклад друковані засоби масової інформації, залишаючи свою первинну форму також трансформувалися в електронну, у вигляді Інтернет-видань. Проте, якісний стан сучасної інформації значно погіршився, що підтверджується значною кількістю існуючих «фейкових» новин, неперевіраних перекладів та інших видів дефектів інформації. Нажаль, вищезазначені недоліки можуть використовуватися для порушення права на повагу до честі та гідності фізичних осіб, оскільки еволюція можливостей спілкування, висловлення власної думки, переконань та поглядів разом з цим сприяла зловживанню такими правами та призвела до порушення прав інших

осіб через висловлення, розповсюдження недостовірної інформації про фізичну або юридичну особу.

Право на повагу гідності та честі фізичної особи, серед інших, у статті 270 Цивільного кодексу України, відноситься до особистих немайнових прав. Відсутність визначення понять «честь», «гідність» та «повага честі і гідності» у Цивільному кодексі України зрозуміла, оскільки дані категорії є в першу чергу морально-етичними, ніж правовими, але разом з цим, порушення таких морально-етичних норм мають юридичні наслідки. Однак, ці поняття, а також поняття «недостовірної інформації», «негативної інформації», знайшли своє втілення у чинній Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».

У Постанові Пленуму Верховного Суду України (далі- ПВСУ), через юридичний склад правопорушення зазначено, що недостовірна інформація – така, що не відповідає дійсності або викладена неправдиво (містить відомості про події чи явища яких не існувало або які існували, але відомості про які неповні або перекручені)[1]. В частині 3 статті 277 Цивільного кодексу України закріплено презумпцію недостовірності негативної інформації, тобто негативна інформація вважається недостовірною, поки особа, яка її поширила не доведе протилежного[2]. Проте за визначенням «негативної інформації» варто звернутися до вищезазначеної Постанови ПВСУ від 27.02.2009р. №1, згідно з якою негативна інформація вважається такою, якщо в ній стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь яких інших дій (порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі, чи ділової репутації.

Аналізуючи рішення судів першої інстанції, варто зазначити, що вирішити питання, пов'язане зі складністю встановлення змісту понять

«негативна інформація» та «оціночні судження», можливо за допомогою проведення лінгвістичної експертизи. Згідно з положеннями Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998р. за допомогою семантико-текстуальної експертизи вирішуються питання щодо: значення слів, словосполучень, фраз; їхнього об'єктивного змісту; щодо того, чи є в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи; чи містяться висловлювання образливого характеру щодо певної особи; чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням[3].

Проте, експерт-лінгвіст чи суддя повинні визначати форму, в якій висловлено інформацію (фактичне твердження або оціночне судження) у деяких науковців існують сумніви, які обґрунтовуються тим, що на законодавчому рівні поняття «оціночні судження» визначено в ст.30 Закону України «Про інформацію», згідно з яким оціночними судженнями, за винятком клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості[4]. Тобто за таких ознак це питання права, яке суд визначає самостійно.

Разом з цим, на думку О.Рубля, суперечливим видається питання належного суб'єкта визначення інформації як оціночного судження або фактичного твердження, адже не зважаючи на законодавче визначення оціночних суджень, необхідно враховувати також характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири), а за таких ознак, дане питання не лише правове, тому потребує окремих знань[5]. Аналіз судової практики дає змогу дійти висновку також про те, що судами

застосовується практика Європейського суду з прав людини, оскільки суди посилаються, наприклад на рішення ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії», в якому суд розрізнив факти та оціночні судження та зазначив, що існування фактів можна довести, а правдивість критичного висловлювання не підлягає доведенню. Вимога доводити правдивість критичного висловлювання є неможливою для виконання і порушує свободу на власну точку зору, що є фундаментальною частиною права, захищеного ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[6]. Також суди посилаються на рішення ЄСПЛ у справі «Фельдек проти Словаччини» від 12 липня 2001 року, де було дотримано аналогічну позицію з приводу розмежування оціночних суджень від фактичних даних.

Тобто, для належного захисту свого порушеного права на повагу до честі, гідності, ділової репутації, варто відрізнити поширення недостовірної інформації від оціночних суджень та враховувати надмірність мови, оскільки одне і те саме речення може трактуватися різними людьми абсолютно амбівалентно. Звісно, позивач може заздалегідь, до моменту подачі позову, визначити, в якій формі про нього було поширено інформацію, потім звертатися до суду. Питання належного захисту порушених немайнових прав фізичної особи особливо важливе, оскільки знаходяться в площині забезпечення функціонування не лише правових норм, але і моральних. Не зважаючи на законодавчу урегульованість питання захисту права на повагу честі та гідності фізичної особи від його порушення шляхом поширення про неї недостовірної інформації, у судовій практиці результати лінгвістичної експертизи мають вагомe значення з урахуванням особливостей сучасних способів створення інформації та складностей визначення її форм.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» №1 від 27.02.2009р. – Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09?find=1&text=%E0%ED%EE%ED%B3%EC%ED%EE#w11

2. Цивільний кодекс України. – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1514>
3. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998р «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень». – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
4. Закон України «Про інформацію». – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
5. О.Рубля. Лінгвістична експертиза у репутаційних спорах, або як підібрати слова щоб вийти сухим із води. - Електронний ресурс. Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/180563_lngvstichna-ekspertiza-u-reputatsynikh-sporakh-abo-yak-pdbirati-slova-shchob-viyti-sukhim-z-vodi
6. Судове рішення. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79247385>

Данилець Леонід Віталійович

*Аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ ФАКТУ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним із основних принципів цивільного судочинства відповідно до діючого Цивільного процесуального кодексу України є принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Станом на сьогоднішній день особливо актуальною є проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників справи, а іноді і осіб, які не є учасниками справи, проте зацікавлені аби така справа була вирішена з порушенням розумних строків.

Сприяє розвитку такого явища, як зловживання процесуальними правами, перш за все нестабільне законодавство, яке постійно змінюється, додатковими факторами є триваючі довгий час судові реформи та як наслідок «кадровий голод» в органах судової влади, а також діючий на території всієї країни загальнонаціональний карантин.

У попередніх працях нами було встановлено, що перш за все, необхідно нормативне закріплення поняття зловживання процесуальними правами у Цивільному процесуальному кодексі України, адже задля

ефективної боротьби з таким явищем, необхідно чітко розуміти, з чим доведеться мати справу.

Проте, у вказаному дослідженні вважаємо за необхідне звернути увагу на встановлення та доказування факту зловживання цивільними процесуальними правами, що, на нашу думку, є ключовим фактором у подоланні такого явища, як зловживання цивільними процесуальними правами.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі. [1]

Окрім зазначених дій, які можуть визнаватися зловживаннями процесуальними правами у статті визначено, що якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

Варто зазначити, що визначення переліку зловживань процесуальними правами є виключно позитивним явищем, однак, діючий Цивільний процесуальний кодекс України не регламентує порядок встановлення та доказування факту зловживання процесуальними правами, а саме не визначені наступні елементи:

- яким чином (на яких підставах та за допомогою яких засобів) Суд має встановити зловживання процесуальними правами;
- не визначено процедуру доказування сторонами зловживання процесуальними правами з боку інших учасників;
- не передбачено повноважень Суду щодо отримання, витребування доказів зловживання процесуальними правами з боку учасників справи;
- не передбачено прав і обов'язків сторін щодо доказування факту зловживання процесуальними правами процесуальними опонентами.

Відповідно до ч. 4 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником справи судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом.

Проте, як встановити такий випадок зловживання, Кодексом не встановлено, що є значною проблемою, з огляду на те, що до учасників справи можуть бути застосовані заходи процесуального примусу, наприклад такі, як штраф.

Існування чіткої та передбаченої законодавством процедури встановлення та доказування факту зловживання процесуальними правами буде сприяти розвитку правосуддя та дотриманню Європейської конвенції з прав людини.

Адже, накладення заходів процесуального примусу відносно учасників справи має відбуватися відповідно до закону та лише після встановлення такого факту Судом на підставі належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів.

Згідно п.169-170 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), словосполучення «відповідно до закону» вимагає, по-перше, аби оспорюваний захід мав юридичну основу у національному праві.

По-друге, воно стосується якості закону, про який ідеться, і передбачає вимогу, що такий закон має бути доступний для відповідної особи, яка, крім того, повинна мати можливість передбачити його наслідки для себе, і такий закон повинен відповідати принципу верховенства права (див. з-поміж інших джерел п. 55 рішення Суду у справі «Корр проти Швейцарії» від 25.03.1998 р. (Reports of Judgments and Decisions 1998-II).

Зазначене словосполучення означає, зокрема, що норми національного права мають бути достатньо передбачуваними, аби вказати особам на обставини та умови, за яких органи влади мають право вдатися до заходів, які впливатимуть на конвенційні права цих осіб (див. п. 39 рішення Суду у справі «С.G. and Others проти Болгарії» від 24.04.2008 р. (справа № 1365/07)). Більше того, закон повинен надавати певний ступінь юридичного захисту від свавільного втручання з боку органів влади. [2]

Підґрунтям для проведення подальших досліджень у даному напрямку є необхідність вирішення проблеми встановлення та доказування факту зловживання процесуальними правами, оскільки закріплення такої процедури у законодавстві надасть можливість ефективно здійснювати правосуддя на підставі дійсно якісного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 28.11.2019 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n228>.
2. Справа «Олександр Волков проти України». Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947

Коробенко Олена Олександрівна
Аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Глобальна інтеграція технологій у людське життя викликала зміну парадигми у способах спілкування людей і організацій та створенні, зборі, зберіганні, обміні інформацією та даними. Цей факт став підґрунтям для перегляду багатьма країнами основоположних принципів судових процедур, включаючи правила доказування та способи доказування у судах. Метою цього процесу є підвищення ефективності та спроможності правосуддя, оскільки наразі наука і практика зіткнулися з невідомими можливостями сучасного розвитку.

Зважаючи на прогрес, досягнутий державами-членами Ради Європи в перекладі своїх систем правосуддя в цифрову форму та, беручі до уваги, різноманітність їх правових систем, виникла необхідність надання практичних рекомендацій щодо поводження з електронними доказами в цивільних та адміністративних процесах судам та іншим компетентним органам з судовими функціями, адвокатам, юристам і сторонам судового розгляду. У результаті цього, 30 січня 2019 року Рада Європи прийняла «Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо електронних доказів у цивільних та адміністративних провадженнях» (далі - Керівні принципи). Дана подія показала, що сучасне використання електронних доказів є предметом міжнародного інтересу.

Керівні принципи Ради Європи є першим міжнародним інструментом у цій сфері. Оскільки, за своїм статусом, Рада Європи не може видавати обов'язкові законодавчі акти, Керівні принципи мають рекомендаційний характер та покликані допомогти 47 державам-членам Ради Європи адаптувати функціонування їх судових та інших механізмів врегулювання суперечок з метою вирішення питань, пов'язаних з використанням електронних доказів у цивільному та адміністративному судочинстві.

Керівні принципи застосовні до: збору усних доказів дистанційно, використання електронних доказів, збору, вилучення і передачі доказів, значущості, достовірності, зберігання, забезпечення схоронності, архівування, а також підвищення рівня обізнаності, моніторингу, професійної підготовки і навчання [1].

У тексті документу визначається три основних принципи використання електронних доказів, на яких ми зупинимо свою увагу.

Перший із трьох прийнятих принципів вказує на те, що суди повинні приймати рішення щодо потенційного доказового значення електронних доказів відповідно до національного законодавства. Це означає, що хоча роль експертів у оцінці електронних доказів є важливою, зрештою суди приймають рішення щодо потенційної доказової сили електронних доказів. При цьому суди можуть бути зобов'язані чинним законодавством (наприклад, надання конкретного доказового значення для певного виду електронних доказів). Оцінка достовірності електронних доказів є основним завданням суду, яке становить суть судження. Спірні питання повинні вирішуватися на основі незалежності, на власну думку судді, враховуючи всі зібрані відповідні докази.

Другий принцип вказує на те, що електронні докази слід оцінювати так само, як і інші види доказів, зокрема щодо їх допустимості, достовірності, точності та цілісності. Вказаний принцип вимагає, щоб електронні докази не піддавались дискримінації, або навпаки, їм не надавали переваги перед іншими видами доказів. У цьому відношенні суди повинні застосувати

нейтральний підхід та приймати будь-яку технологію, яка дозволяє встановити достовірність, точність та цілісність даних.

Третій принцип вказує на те, що обробка електронних доказів не повинна бути невідгодною для сторін або давати несправедливу перевагу одній із них. Це стосується рівності сторін та рівного ставлення до сторін у процесі. Судовий розгляд з використанням електронних доказів не повинен шкодити учасникам процесу. Наприклад, стороні не слід відмовляти в можливості оскарження справжності доказів. Якщо суд вимагає від сторони надання електронних доказів, така сторона не повинна бути позбавлена можливості подавати відповідні метадані. Практика Європейського суду з прав людини (далі: ЄСПЛ) залишається чинною, з чого випливає: «Принцип рівності сторін передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представити свою справу - включаючи свої докази - за умов, які не ставлять його в суттєву невідгодність щодо його опонента» [2].

Відповідно до цих принципів вдосконалення судових процесів у кожній державі-члені має бути визначено з урахуванням національного законодавства. Керівні принципи мають забезпечити загальну основу для використання електронних доказів, а не гармонізацію національного законодавства держав-членів.

Слід зазначити, що у першій редакції документу було зазначено четвертий принцип, що стосувався захисту прав людини. Видалений принцип посилався на верховенство права та допустимість електронних доказів, які були отримані незаконно. Прикладом може бути конфіскація електронного пристрою без рішення суду, як того вимагає закон, а також докази, отримані стороною шляхом злому ІТ-системи. Основна проблема при формулюванні даного принципу була пов'язана з визначенням винятків. Було запропоновано висвітлювати ситуації, в яких це необхідно в демократичному суспільстві, в інтересах національної безпеки, громадської безпеки, для запобігання безладдям або злочинам, для запобігання розголошенню інформації, отриманої в таємниці, та для захисту репутація або права інших. Наприклад,

з прецедентної практики ЄСПЛ впливає, що докази, зібрані в результаті порушення роботодавцем принципів захисту приватного життя співробітника, можуть бути неприпустимими через порушення принципу пропорційності. У справі «Барбулеску проти Румунії» Велика палата ЄСПЛ встановила, що румунські суди при розгляді рішення роботодавця звільнити працівника після перевірки його електронних комунікацій не змогли знайти справедливого балансу між правом працівника на повагу до його приватного життя і кореспонденції і його право роботодавця вживати заходів для забезпечення безперебійної роботи компанії [3]. Докази, зібрані таким чином (з порушенням права на приватне життя), несумісні з правом на справедливий судовий розгляд і не повинні бути прийнятними. Проте, виникає складне питання, коли електронні докази збираються без відома і згоди людини, але вони показують, що ця особа вчинила злочин. У справі «Лопес Рибальда та інші проти Іспанії» Велика палата ЄСПЛ встановила, що спостереження за співробітниками з допомогою прихованих камер (про яких співробітники не знали) відповідає праву на приватне життя, оскільки відеоматеріали використовувалися тільки для відстеження осіб, відповідальних за втрату товарів з магазин і прийняти до них дисциплінарні заходи [4].

Думка європейських вчених з приводу виключення цього принципу з остаточної редакції Керівних принципів не є однаковою. З одної сторони вчені вважають виключення даного принципу абсолютно виправданим, через те, що не можна настільки об'ємний принцип вкласти у коротке формулювання Керівних принципів. Кожна держава-член Ради Європи, якій адресовано Керівні принципи, також є учасницею Конвенції про права людини та основні свободи, а тому усі положення Конвенції будуть застосовуватися при використанні електронних доказів [5]. З іншої сторони, вчені дивуються виключенню даного принципу з остаточної редакції, зазначаючи, що Керівні принципи були підготовлені Радою Європи відповідно до прецедентного права Європейського суду з прав людини (далі

ЄСПЛ). Посилаючись на те, що Керівні принципи регулюють особливий вид доказів, щодо яких застосування загальних правил захисту прав людини і прецедентного права ЄСПЛ може зажадати особливого розгляду, серед фахівців існує позиція про повернення даного принципу. Більш того, пряме посилання на права людини (такі як право на приватне життя) може привернути увагу практикуючих фахівців і вимагати розгляду захисту прав людини при роботі з електронними доказами в кожному конкретному випадку [6].

Незважаючи на те, що Керівні принципи існують тільки півтора року, вже кажуть про зміни, оновлення та виправлення, які слід відобразити в їх новий редакції. Це безпосередньо пов'язано з розвитком систем онлайн-вирішення спорів, найчастіше паралельно з впровадженням алгоритмів штучного інтелекту (тобто аналізу даних) в судові системи. На думку вчених, Керівні принципи необхідно адаптувати до нинішнього етапу розвитку інформатизації судів [6].

Отже, Керівні принципи, прийняті Радою Європи, є першим міжнародним документом, що пояснює, як суди повинні звертатися з електронними доказами в цивільному та адміністративному судочинстві. Він був прийнятий відповідно до національних законів держав-членів Ради Європи і стандартами прав людини, встановлених в прецедентному праві ЄСПЛ. Цілком ймовірно, що в зв'язку з швидкими змінами технологій та правового регулювання електронних доказів, Рекомендації мають бути переглянуті.

Список використаних джерел:

1. Керівні принципи щодо електронних доказів у цивільних та адміністративних провадженнях / Комітету міністрів Ради Європи / <http://www.coe.int/> // [Електронний ресурс] – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>
2. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Анксель проти Швейцарії» від 23.10.1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.hrcr.org/safrica/access_courts/European%20Community/anker1_switzerland.html
3. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Брумареску проти Румунії» 28.11.1997 / Український портал практики Європейського суду з прав людини // [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=307>

4. Испания: право на неприкосновенность частной жизни в связи с видеонаблюдением за сотрудниками компании не было нарушено // [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://echr.today/news/642/>
5. Bartłomiej Oręziak, Marek Świerczyński, Electronic Evidence in the Light of the Council of Europe's New Guidelines // [Електронний ресурс] – Corporative Law Review. – №25. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://dx.doi.org/10.12775/CLR.2019.009>
6. Jokubauskas, R. and Świerczyński, M., Is revision of the council of Europe guidelines on electronic evidence already needed? // [Електронний ресурс] – Utrecht Law Review. – №16(1). – pp.13–20. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://doi.org/10.36633/ulr.525>

***Кияшко Олександр Олександрович**
Аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

ОЦІНКА РИЗИКІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ВИДАЧІ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ

Законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству під час видачі обмежувального припису передбачає необхідність здійснення з боку суду оцінки ризиків скоєння актів домашнього насильства у майбутньому та ризики можливою шкоди, яка може бути повторно завдана потерпілій особі. Таким чином, лише у разі наявності певних чинників, які обумовлюють настання подібних ризиків для потерпілої особи, суд має можливість застосувати обмежувальний захід.

Відповідно до положень статті 26 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі **оцінки ризиків** [1].

Згідно з пунктом 9 частини 1 статті 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" встановлено, що оцінка ризиків - це оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Згідно з положеннями регламентованими в пункті 3 частини першої статті 350-4 Цивільного процесуального кодексу України у заяві про видачу обмежувального припису повинно бути зазначено обставини, що свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності) [2].

Проте, законодавець не надає відповіді на наступні питання: на які саме чинники суду потрібно звертати увагу, як саме суд повинен здійснювати оцінку ризиків, які докази необхідно мати заявнику, щоб довести до суду наявність певних ризиків.

Аналізуючи судову практику по справам щодо видачі обмежувального припису вбачається, що велика кількість заяв потерпілої особи залишаються без задоволення саме у зв'язку з відсутністю на думку судів будь-яких ризиків скоєння домашнього насильства у майбутньому. В якості обґрунтування своїх рішень, суди наводять наступні аргументи:

- неможливо встановити наявність ризиків, оскільки заявником не надано доказів притягнення особи щодо якої порушується питання про застосування обмежувальних заходів до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, а отже її вина у скоєнні домашнього насильства не доведена (відсутній юридичний факт) [3];

- надані до заяви докази не підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між діями кривдника та шкодою, отриманою потерпілою особою, а отже суд не може встановити ризики спричинення подібної шкоди від цієї особи (кривдника) у майбутньому. Зауважую увагу, що здебільшого заявник надає до суду наступні докази [4]:

- медичні висновки лікарів/експертів про наявність у потерпілої психологічної/фізичної шкоди здоров'ю. На думку суду, такі докази не підтверджують наявність протиправних дій саме з боку особи, щодо якої заявник потребує застосувати обмежувальні заходи. Водночас, такі висновки апріорі не можуть містити точну інформацію про джерело її спричинення, але вони є доказом шкоди, якої зазнала (зазнає) потерпіла особа.

- довідки з місцевих органів поліції, інших уповноважених органів в сфері запобігання та боротьби з домашнім насильством, які містять інформацію про звернення потерпілої особи щодо насильницьких дій кривдника. Дійсно, подібні документи мають процесуальний характер та не можуть свідчити про винуватість особи у скоєнні актів домашнього насильства. Водночас, у сукупності з іншими доказами, подібні довідки надають суду можливість змодельовати обставини, які призвели до необхідності звернення заявника до суду щодо видачі обмежувального припису.

Крім цього, вбачається, що судді замість оцінки ризиків, що за своєю природою повинно передбачати **прогнозування** можливості настання у майбутньому будь-яких негативних наслідків, намагаються встановити обставини та юридичні факти, які вже відбулись. Такий підхід не відповідає сутності обмежувальних заходів, які використовуються з метою **запобігання** скоєння домашнього насильства. Аналогічний висновок щодо мети оцінки ризиків описано в документі Ради Європи, яка полягає у окресленні загрози насильству, визначенню серйозності такої загрози та у **передбаченні можливих наслідків** [5]. Таким чином, суд повинен завжди прогнозувати можливість настання негативних наслідків по відношенню до потерпілої особи з боку особи щодо якої вирішується питання про застосування обмежувальних заходів на підставі наявних у заяві доказів та обставин, навіть якщо вина останнього не була встановлена раніше.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради України від 02.02.2018 — 2018 р., № 5, стор. 32, стаття 35
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618?test=XX7MfyrCSgkyu6lIZiCSwOJH14AMs80msh8Ie6>
3. Рішення Жовківський районний суд Львівської області від 12 грудня 2018 року по справі № 444/3602/18// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78498854>

4. Рішення Київського районного суду м. Харкова від 28.12.2018 року у справі №640/23804/18// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78882798>
5. РС, Запобігання домашньому насильству щодо жінок і боротьба з цим явищем: навчальний ресурс для підготовки правоохоронців і працівників суду, 2016 р., с. 40.

Московчук Дмитро Олександрович

Аспірант, асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР

Історія регулювання доказів у судовому процесі Сінгапуру розпочинається з 1893 року, коли був виданий Указ № 3 «Про докази», що набрав чинності 1 липня 1893 року. Впродовж сторіччя в даний указ вносились поправки, проте кардинальні зміни відбулись у 1997 році, коли Законом №7 від 25.08.1997 «Про внесення змін і доповнень» указ набув статусу закону і є чинним до сьогодні із змінами і доповненнями від 06.05.2019р.

В ст. 3 даного Закону встановлюється наступне визначення:

«Докази включають –

а. всі заяви свідків, які суд дозволяє чи вимагає зробити стосовно питань, що розслідуються: такі заяви називаються усними докази;

б. всі документи, які дані для перевірки судом: такі документи називають документальними доказами». [1]

Неважко помітити, що дане визначення містить ряд недоліків. Докази розуміються як засоби доказування, при чому розуміються тільки в усній і документальній формі. Формально з даного визначення випливає, що матеріальні предмети, які розглядають в теорії як речові докази, виключені з загального переліку засобів доказування. Ще одним недоліком даного визначення є його обмеженість. В Законі приділяється увага процесуальній формі доказів, але не розкривається їх зміст, проте, самі по собі показання

свідків чи текст документа є лише способом передачі інформації про факт. [2]

В 2012 році в даний закон було внесено ряд змін та доповнень, що стосуються електронних записів. Згідно цих доповнень стаття 3 доповнилась визначенням поняття «Електронний запис, що означає запис, що генерується, передається, отримується або зберігається електронними, магнітними, оптичними чи іншими засобами в інформаційній системі або передаються з однієї інформаційної системи до іншої» [1]. Крім даного визначення були внесені зміни у всі 5 розділів даного Закону щодо електронних записів.

Також при вищому законодавчому органі Сінгапуру утворюється Комітет з правил відповідно до Закону Сінгапуру «Про сімейне правосуддя» 2014 р., а відповідно до пп. а п.2 ст.36А Закону «Про докази» даний Комітет «може змінювати деякі положення цього Закону без шкоди розділу для сприяння використання електронних файлових документів в суді» [1].

Згідно з ст. 63 Закону Сінгапуру «Про докази» підтвердження змісту документів докази діляться на первинні і вторинні. Відповідно до ст. 64 первинний доказ – це сам документ, який наданий для перевірки судом. В статті 65 даного закону передбачено, що вторинний доказ означає і включає завірені копії, усні повідомлення свідка, який бачив даний документ, а також копії, які зроблені або співставленні з оригіналом тощо.

В поясненні №3 статті 64 передбачено, що якщо показано, що копія документа у формі електронного запису точно відображає цей документ, то ця копія являється первинним доказом. Крім того, в п. «а» ст. 64 йдеться про те, що електронний запис, який явно або послідовно використовувався, записаний або зберігається в комп'ютерній системі (документі), є первинним доказом цього документа. П «b» даної статті передбачає, що якщо електронний запис, не явно або не послідовно використовувався, хоч і записаний або зберігається в комп'ютерній системі (документі), то даний запис є копією документа і розглядається як вторинний доказ цього документа.

Документи за загальним правилом мають бути підтвердженні первинними доказами, крім випадків, передбаченими ст. 67. Даними випадками є: коли оригінал знаходиться в осіб, які не зобов'язані його подати; коли оригінал знищений або пошкоджений; коли оригінал являється публічним документом; коли оригінал має таку природу, що його неможливо легко переміщати тощо. [1]

Отже, можна зробити висновок, що у законодавстві Сінгапуру, не дивлячись на стрімкий технічний розвиток країни, відносно нещодавно з'явилися положення щодо електронних доказів у цивільному судочинстві. Закон «Про докази» 1997 року в чинній редакції передбачає можливість подання електронних записів, які генеруються, передаються, отримуються або зберігаються електронними, магнітними, оптичними чи іншими засобами в інформаційній системі або передаються з однієї інформаційної системи до іншої. Дані електронні записи є одним із видів документальних доказів у процесі в Сінгапурі. Якщо копія документа в формі електронного запису точно відображає цей документ, то ця копія являється первинним доказом і може безумовно бути подана до суду. Щоб електронний запис точно відображав цей документ, електронний запис має явно або послідовно використовуватися, бути записаним або зберігатися в комп'ютерній системі.

Список використаних джерел:

1. Evidence Act of the Republic of Singapore (Chapter 97). Original Enactment: Ordinance 3 of 1893. Revised edition 1997. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1893?ProvIds=legis#legis>.
2. Monir M. Text book on The Law of Evidence. 8th ed. / by M. Batra. New Delhi: Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd. 2010. P. 14.

Полегенький Віталій Сергійович
Аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

**ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ
У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ
ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ**

Ще 15 грудня 2017 року було прийнято зміни до процесуальних кодексів, які мали поліпшити судовий процес як для сторін так і для суду [1]. Не зважаючи на безсумнівно позитивні нововведення, ось майже 3 роки інститут доказування електронних доказів в цивільному судочинстві залишається неврегульованим, що унеможливорює створення єдиного механізму використання в судочинстві електронних доказів як адвокатами, з одної сторони, так і судами, з іншої.

Ця проблема стає наріжним каменем у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, оскільки захищати честь, гідність, та особливо, ділову репутацію потрібно від розповсюдження недостовірної інформації.

Відповідно до законодавства, інформацією слід розуміти будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2]. Позивач, чиї права порушені розповсюдженням недостовірної інформації зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги. Отже, недостовірна інформація повинна бути збережена для використання у якості доказу. Вибір способу збереження та відображення інформації в електронному вигляді має велике значення при дослідженні цієї інформації в суді.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 ЦПК України, електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом. Засвідчення копії електронним цифровим підписом є обов'язковим для сторін.

Так у справі №910/7960/18 поданий позивачем електронний доказ не був прийнятий судом у якості належного та допустимого доказу по справі, оскільки він не був засвідчений електронним цифровим підписом [3].

При поданні копії електронного доказу позивач повинен вказати про наявність в нього, або іншої особи оригіналу електронного доказу. Так, відповідно до ч.4 ст.100 ЦПК учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Поняття «оригіналу» та «копії» електронного доказу в значній мірі постає при дослідженні електронних доказів, отриманих з мережі «Інтернет». Адже, електронні докази є особливим видом доказів, оскільки вони не існують в матеріальному світі. Вони легко розмножуються на різні пристрої шляхом копіювання, при цьому, не втрачаючи своїх першоджерельних характеристик. Однак вони так же легко можуть бути змінені чи навіть знищені під час розгляду справи в суді. Законодавець не закладає механізму оперативного збереження та засвідчення недостовірної інформації. Норми цивільно-процесуального законодавства не враховують особливості зміни та збереження інформації в мережі «Інтернет».

Це, в свою чергу, створює інший механізм. Механізм уникнення відповідальності за розповсюдження недостовірної інформації. Проблема долучення оригіналу або копії електронного доказу робить неможливим долучення до матеріалів справи будь-якої інформації з мережі «Інтернет» для підтвердження обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги.

В справах про захист честі, гідності та ділової репутації обставини розповсюдження недостовірної інформації в мережі «Інтернет» мають фундаментальне значення, оскільки їх наявність і є предметом розгляду справи. Однак, норми цивільно-процесуального кодексу унеможливають подання належного доказу.

Так, будь-який фото-, аудіо- або відеозапис розміщений в мережі «Інтернет» не може досліджуватися судом, адже сайт не є «пристроєм», що

виготовив оригінал фото-, аудіо- або, відеозапису, а тому відображає лише копію електронного доказу, який за відсутністю оригіналу не береться судом до уваги [4].

Посилаючись на ч.5 ст. 100 ЦПК, сторона відповідача може поставити під сумнів надану інформацію з мережі «Інтернет», що унеможливить дослідження даного доказу в судовому засіданні, а отже, скоріш за все, задоволення позову.

Стає очевидним, що окреме запровадження електронних доказів є необхідним кроком. Але враховуючи особливості даних доказів, їх природні характеристики та сферу їх використання вже зрозуміло, що двох статей ЦПК України для регулювання такого об'ємного питання недостатньо.

В справах про захист честі, гідності та ділової репутації потрібен інший підхід до доказів ніж їх розподіл на «оригінал» та «копія» інформації. Адже має значення, перш за все, не «оригінальність» даного виду інформації, а факт її розміщення та факт її недостовірності, що принижує честь, гідність та ділову репутацію.

Крім того, можливість знищення інформації, що може бути предметом розгляду справи про захист честі, гідності та ділової репутації, потребує механізму, який зміг би завірити інформацію, шляхом забезпечення доказів до подання позову до суду. Під час розгляду даної заяви, суд, до подачі позову, міг переконатися та завірити зазначену інформацію що існує на час розгляду заяви та буде предметом судового розгляду у майбутньому. Додатково можливо впровадження судової експертизи для засвідчення інформації в мережі «Інтернет».

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-42.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (В редакції Закону від 13.01.2011 № 2938-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 1.
3. Рішення Господарського суду м. Києва від 18.12.2018 р. справа №910/7960/18 [Електронний ресурс]. UR: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78926361>.

4. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 27.05.2019 р. справа №522/6197/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82195049>.

Устюшенко Стелла Еріківна

*Аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету
«Одеська юридична академія»*

СУДОВІ ВИТРАТИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОКАЗУВАННЯМ»

Судове доказування – це діяльність сторін, інших учасників справи та суду, спрямована на встановлення обставин, які мають значення для справи, та обґрунтування висновків про ці обставини [1, с. 68].

Процес судового доказування складається з кількох етапів: 1) збирання доказів (формування доказової бази); 2) дослідження доказів; 3) оцінка доказів [2, с. 44-56; 3, с. 33]. Деякі науковці наводять більш розширену структуру судового доказування [4, с. 403-413; 5, с. 48-60; 6, с. 19; 7, с. 168-169; 8, с. 480-482], але наявність вказаних трьох базових етапів (стадій, елементів) визнають усі процесуалісти.

Законодавче правило про те, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом, означає, зокрема й те, що саме сторони повинні нести пов'язані з цим витрати.

Найбільш активну роль сторони відіграють саме на етапі збирання доказів (на даному етапі відбувається формування доказової бази, яка в подальшому безпосередньо вплине на судові рішення, отже від активності сторін на цьому етапі залежить успішність усіх їх подальших процесуальних дій та кінцевий результат вирішення справи судом), а тому саме на цьому етапі вони несуть основні витрати, пов'язані з судовим доказуванням.

Наприклад, у випадку необхідності оперативного закріплення доказової інформації суд за заявою сторони вживає заходів забезпечення доказів. В такому разі сторона, яка подала відповідну заяву, оплачує судовий

збір. Утім крім судового збору, сторони несуть й інші судові витрати, які безпосередньо та невід'ємно пов'язані з судовим доказуванням. До них відносяться:

- 1) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, експертів;
- 2) витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 3) витрати, пов'язані з проведенням експертизи;
- 4) інші витрати, пов'язані з судовим доказуванням (витрати на переклад письмових доказів на мову, якою здійснюється судочинство; на зберігання речових доказів тощо).

Судові витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, експертів полягають у покритті витрат цих осіб, пов'язаних з явкою до суду.

Оплата стороною послуг адвоката щодо збирання доказів (наприклад, шляхом направлення адвокатського запиту) хоча також стосується збирання доказів, однак відноситься до витрат на професійну правничу допомогу.

Крім того, судові витрати, пов'язані з витребуванням доказів (якщо не приймати до уваги судовий збір, який сплачується у випадках, коли витребування доказів є способом їх забезпечення, та оплату послуг адвоката, якщо витребування здійснюється за адвокатським запитом) полягають у покритті стороною витрат осіб, які не є учасниками судового процесу, пов'язаних з поданням ними доказів до суду.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 140 ЦПК особа, яка надала доказ на вимогу суду, має право вимагати виплати грошової компенсації своїх витрат, пов'язаних із наданням такого доказу. Розмір грошової компенсації визначає суд на підставі поданих такою особою доказів здійснення відповідних витрат.

В ухвалі про витребування доказів суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат осіб, пов'язаних із поданням відповідних доказів (ч. 11 ст. 84 ЦПК). У випадку, якщо у встановлений судом строк особа, за заявою якої суд постановив ухвалу про витребування доказів, не виконає вимогу суду про внесення грошових коштів на покриття вказаних

витрат на депозит суду або попередньої оплати витрат осіб, пов'язаних із поданням відповідних доказів, суд може скасувати ухвалу про витребування доказів (ч. 3 ст. 135 ЦПК).

Розмір витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, пов'язаних з розглядом справи чи підготовкою до її розгляду, встановлюється судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів (ч. 2 ст. 140 ЦПК).

Розмір таких витрат не може перевищувати 50 відсотків розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб за сукупність дій, необхідних для розгляду справи (Постанова КМУ від 27 квітня 2006 р. № 590 «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» [9]).

Таким чином, витрати, пов'язані з судовим доказуванням, складають важливу частину судових витрат сторін у цивільному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Молчанов В.В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учебное пособие. М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. 360 с.
2. Тертишников Р.В. Доказування і докази в судочинстві України: Науково-практичний посібник. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 88 с.
3. Орлов Ю.К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. М.: Юристъ, 2009. 175 с.
4. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса. М.: Статут, 2014. 784 с.
5. Треушников М.К. Судебные доказательства. 5-е изд., доп. М.: Издательский Дом «Городец», 2016. 304 с.
6. Дрогозюк К.Б. Доказування у цивільному процесі України та Франції: монографія. Одеса: 2019. 238 с.
7. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (для підготовки до іспитів і тестування) / за ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса: «Гельветика», 2018. 430 с.
8. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
9. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави: постанова КМУ від 27 квітня 2006 р. № 590. Офіційний вісник України. 2006. № 18. Ст. 1336.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Страсбург, 27 липня 2016 року

CDCJ(2015)14 Остаточний

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ З ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (CDCJ)

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ І АДМІНІСТАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРАВИЛА ДОКАЗУВАННЯ І РЕЖИМ ДОКАЗІВ

Порівняльне дослідження та аналіз

Звіт підготував Стівен Мейсон

За сприяння Уве Расмуссена

Застереження: Погляди, висловлені в цьому дослідженні, є виключно поглядами авторів та не обов'язково відображають погляди Ради Європи чи її держав-членів¹

¹ Учасникам конференції, з метою ініціювання подальших наукових дискусій з тематики електронних доказів та обговорення під час дискусії, пропонується цей переклад (неофіційний) здійснений к.ю.н., доцентом кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» **Бутом І.О.** за загальною редакцією д.ю.н., професора, заслуженого юриста України, завідувачої кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», професора кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» **Голубєвої Н.Ю.**

Джерело та оригінальний текст див. за посиланням: **Report on the use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its effect on the rules of evidence and modes of proof - a comparative study and analysis. Council of Europe, European Committee on Legal Co-operation. URL: <https://rm.coe.int/1680700298>.**

ЗМІСТ

Автори

Вступ

Мета дослідження: зміна світогляду

Пропозиції

Початкова анкета

Переглянута анкета

Європейська структура обміну інформаційними даними для судів та доказів

Отримані відповіді

Практичні нотатки

Аналіз відповідей

Частина А. Отримання електронних доказів

Таблиця 1. Відповіді на питання 1 - 5

Частина В. Отримання однозначної ідентифікації користувача

Таблиця 2. Відповіді на запитання 6 та 7

Частина С. Суттєві питання щодо природи електронних доказів

Таблиця 3. Відповіді на питання 8 та 9

Частина D. Допустимість та цілісність електронних доказів

Таблиця 4. Відповіді на запитання 10 - 13

Частина Е. Архівування доказів після судового розгляду

Таблиця 5. Відповіді на питання 14

Заключні зауваження

Автори

Стівен Мейсон

Стівен Мейсон - адвокат, юрист-науковий співробітник Інституту перспективних юридичних досліджень Лондона та член Колегії з інформаційних технологій Генеральної ради адвокатури в Англії та Уельсі. Він є головним редактором видань «Електронні докази» (3-є видання, LexisNexis Butterworths, 2012) та «Міжнародне електронне доказування» (Британський інститут міжнародного та порівняльного права, 2008).

Він також є автором «Електронні підписи у праві» (3-є видання, Cambridge University Press, 2012); «Розкриття електронної інформації: довідник для цивільних та кримінальних практиків» (PP Publishing, 2015); «Електронна пошта, соціальні медіа та Інтернет на роботі: стислий посібник щодо дотримання закону» (7-е видання, PP Publishing, 2014), а також «Коли банківські системи виходять з ладу. Дебетові картки, кредитні картки, банкомати, мобільний та інтернет-банкінг: ваші права та що робити, коли справи йдуть не так» (2-е видання, PP Publishing, 2014); він заснував міжнародний журнал з відкритим кодом «Digital Evidence and Electronic Signature Law Review», який став міжнародним координатором для суддів, адвокатів та дослідників.

Стівен виступив зовнішнім рецензентом в аспірантурах, що займаються електронними доказами: LLM в Університеті Осло (2006); PhD в Університеті Ексетера (2013) та PhD «Автентифікація електронних доказів» в Квінслендському технологічному університеті, Брісбен, Австралія (жовтень/листопад 2015).

Уве Расмуссен

Уве Расмуссен - юрист з Франції, який спеціалізується на праві інформаційних технологій, електронних доказів, захисту персональних даних та правах на базу даних.

Він є співавтором посібника Ради Європи з електронних доказів.

Він є регіональним радником великої багатонаціональної компанії з програмного забезпечення в області права і інтернет-співпраці. Пан Расмуссен здобув юридичну освіту

в Сорбонні в Паризькому і Копенгагенському університетах і вивчав право інтелектуальної власності в університеті Санта-Клара, а також є інженером сертифікованих систем Microsoft.

Вступ

1. Рада Європи склала доповідь, яка охоплює порівняльне дослідження та аналіз існуючих національних правових положень, прийнятих або адаптованих щодо впливу електронних доказів на правила доказування та способи доказування, з акцентом на провадження, що стосуються цивільного законодавства, адміністративного права та комерційного права (з метою полегшення аналізу "цивільне право" та "комерційне право" вважаються "цивільним судочинством").

2. Метою дослідження є виявлення проблем, з якими стикаються різні правові системи держав-членів у цій галузі, і стосовно яких вони потребують засобів правового захисту або щодо вирішення яких вони прийняли рішення.

3. Початкове завдання дослідження (див. Додаток А до цього звіту) вимагало, щоб дослідження мало справу, але не виключно, з питаннями, що стосуються наступного:

Допустимість електронних доказів

Вага, надана електронним доказам

Наслідки для таких правил, як такі :

Тягар доказування

Презумпції

Автентичність / достовірність

Архівування та збереження доказів

Управління справами та судовим розглядом

Роль судді

Досудове дослідження доказів

Роль незалежних експертів чи судових експертів.

4. В ідеалі дослідження повинно було охопити всіх 47 членів Ради Європи. З цієї причини було розроблено низку питань, надісланих членам Європейського комітету з питань правового співробітництва, щоб вони могли відповісти протягом строку, який дозволив би авторам підготувати проект звіту для подання до кінця 2014 року.

Мета дослідження: зміна світогляду.

5. Метою дослідження є заохочення суддів, адвокатів та юристів до розуміння того, що необхідно змінити свій погляд на цю нову форму доказів².

6. Запис вмісту на папері означає, що носій та вміст пов'язані між собою. Цифрова інформація зовсім інша³. На базовому рівні "біти та байти" містять вміст, тобто 0 і 1. Крім того, носієм може бути безліч різних пристроїв, і для читання та інтерпретації даних потрібне програмне забезпечення, написане людьми. Це означає, що нам потрібно зрозуміти необхідність концептуальної зміни. Завдяки їх унікальним характеристикам можуть бути поставлені складні питання щодо цілісності та безпеки електронних доказів, хоча автентичність складних форм електронних доказів буде відрізнятися від менш

² Для обговорення важливості теми в юридичній освіті див. Denise Wong, «Educating for the future: teaching evidence in the technological age», *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*, 10 (2013) pp. 16 – 24 and Deveral Capps, «Fitting a quart into a pint pot: the legal curriculum and meeting the requirements of practice», *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*, 10 (2013) pp. 23 – 28.

³ В даний час не існує загальноприйнятого терміну, що стосується форми доказів, що походить від нашого використання технологій: зокрема, програмного забезпечення. Задля скорочення, слова «електронний» та «цифровий» використовуються як взаємозамінні. Детальне обговорення цих термінів див. Burkhard Schafer and Stephen Mason, Chapter 2, «The characteristics of electronic evidence in digital format» in Stephen Mason, gen ed, *Electronic Evidence* (3rd ed, LexisNexis Butterworths, 2012).

складних форм електронних доказів, наприклад, електронних листів або текстових повідомлень.

7. Таксономія традиційних форм доказів добре встановлена. Однак таксономія щодо електронних доказів все ще розвивається, і в даний час вона включає такі елементи:⁴

Розуміння цифрової сфери

Джерела цифрових доказів

Характеристика цифрових доказів

Зашифровані дані

Аутентичність

Доказ (включаючи дослідження, вилучення та перевірку цифрових доказів)

«Надійність» та презумпції

Програмне забезпечення автентичності

Автентичність

Цілісність

Програмне забезпечення як свідок (відоме в інших системах загального права).

8. Як легко зауважити, є деякі сфери знань, включені до переліку вище, які не включені до звичайного підручника з доказів. Додаткові пункти відображають природу електронних доказів. Наприклад, необхідний більш продуманий підхід щодо того, як електронні докази вилучаються, досліджуються та розглядаються. Оскільки цей початковий процес може бути настільки хибним, що робить докази недопустимими або відкритими для оспорювання, особливо щодо достовірності.

Пропозиції

9. Запитувані технічні завдання:

(i) аналіз існуючих національних законодавчих положень, прийнятих або адаптованих, щодо впливу електронних доказів на правила доказування та способи доказування, з акцентом на провадження, що стосується цивільного права, адміністративного права та комерційного права.

(ii) Визначити проблеми, з якими стикаються різні правові системи в державах-членах у цій галузі, і стосовно яких вони потребують засобів правового захисту або щодо розв'язання яких вони прийняли рішення.

(iii) Розробити пропозиції щодо рішень на основі підходів та найкращої практики, вже прийнятих у державах-членах та інших державах, з метою вирішення або принаймні скорочення завантаженості судів при роботі з електронними доказами в цивільному та адміністративному судочинстві.

10. Питання, викладені нижче, спочатку були включені до першої анкети. Вони викладаються в порядку того, як вони будуть розглядатися в розпочатих судових процесах. Роль судді починається тоді, коли є заява на пошук доказів, у разі необхідності пошуку. У цьому відношенні вважається, що роль судді потрібно розглядати протягом усього процесу та у зв'язку з кожним із визначених нижче питань:

Досудовий пошук доказів

Збереження доказів

Управління справами та судовим розглядом

Роль незалежних або судових експертів

Тягар доказування (це буде актуально при складанні клопотань, так само як і при розгляді справи в суді)

Суттєві питання щодо характеру доказів:

⁴ Це взято у Стівена Мейсона: «A framework for a syllabus to teach electronic evidence», Digital Evidence and Electronic Signature Law Review 10 (2013), pp. 7 – 15; див. також Stephen Mason, «The structure of electronic evidence: have we got it right?», Editorial, Amicus Curiae The Journal of the Society for Advanced Legal Studies, Issue 99, Autumn 2014, 1.

Прийнятність
Презумпції
Автентичність та достовірність
Вага

Архівування доказів після судового розгляду.

11. Метою дослідження є виявлення *проблем*, з якими стикаються різні правові системи країн-членів у цій галузі, разом із засобами та рішеннями, які були вжиті.

12. В якості попереднього кроку необхідно було встановити, які дії, якщо такі є, держави-члени вже вживали для вирішення вищезазначених питань. Спираючись на аналіз, було розглянуто низку рекомендацій для подальшого вирішення питань.

Початковий опитувальник

13. Автори підготували низку запитань, що стосуються кожного з питань, які слід розглядати у дослідженні. Щоб допомогти країнам-членам відповісти на ці запитання, автори підготували модельний аналіз позиції в Англії та Уельсі, та у Франції. Цей модельний аналіз був доданий до запропонованої анкети у вигляді двох окремих додатків. Метою таких питань було отримати досить точне розуміння того, як кожна держава-член реагувала на проблеми, що виникли.

Переглянута анкета

14. На 89-му засіданні Європейського комітету з правового співробітництва (CDCJ), яке відбулося у Страсбурзі 29-31 жовтня 2014 року, члени комітету просили авторів підготувати спрощену анкету (з акцентом лише на виклики та процедурні зміни) [див. В-11].

15. Згодом автори підготували переглянута анкету (відтворену в Додатку В до цього звіту), а Секретаріат розмістив анкету на веб-сайті Ради Європи та 13 березня 2015 року надіслав цю анкету наступним організаціям:

Асоціаціям адвокатів держав-членів Ради Європи

Нотаріальним палатам держав-членів Ради Європи

Раді нотаріусів Європейського Союзу

Асоціації європейських суддів

Рада асоціацій адвокатів та товариств юристів Європи (CCBE)

Magistrats Européens pour la Démocratie et les Libertés (MEDEL), групі європейських магістратів, суддів та прокурорів.

Європейська структура обміну інформаційними даними для судів та доказів

16. Стівен Мейсон попередив членів CDCJ про проект Європейського Союзу (ЄС) «Європейська структура обміну інформаційними даними для судів та доказів» (eEvidence).⁵ Комітет попросив роботу над цим проектом зазначити у дослідженні.

17. Проект розпочав свою діяльність у Флоренції у березні 2014 року та дасть свої остаточні результати у жовтні 2016 року. Проект розгляне загальний правовий запит та рекомендує стандартні процедури щодо використання, збору та обміну електронними доказами у країнах-членах ЄС. Будуть запропоновані вказівки, рекомендації та технічні стандарти, включаючи запропонований обмін цифровими доказами відповідно до загальних стандартів та правил.

18. Наступні цілі вважаються важливими:

(i) Вироблення загального та спільного розуміння того, що таке електронні докази, та відповідних понять електронних доказів (цифрова криміналістика, кримінальне право, кримінальний процес, міжнародне кримінальне співробітництво) (робочий пакет 2: категоризація асоціативної карти (*Mind map*)).

⁵<http://www.evidenceproject.eu>.

(ii) Встановлення правил та критеріїв для обробки електронних доказів у державах-членах ЄС та способу регулювання обміну доказами (Робочий пакет 3: правові питання).

(iii) Забезпечення критеріїв та стандартів, що гарантують надійність, цілісність та порядок зберігання електронних доказів у державах-членах ЄС та обмін такими доказами (робочий пакет 4: стандартні питання).

(iv) Визначення наслідків шляхом надання огляду та поточної оцінки збору, збереження та обміну електронними доказами з точки зору правоохоронних органів та пропонування керівних принципів, які можуть бути інтегровані до Спільної європейської рамки, що регулює цю сферу (Робочий пакет 6: питання правоохоронних органів).

(v) Врахування наслідків для конфіденційності даних (Робочий пакет 8: проблеми захисту даних).

(vi) Визначення та розвиток технологічних функцій для Спільної європейської рамки щодо збору та обміну електронними доказами (Робочий пакет 5: технічні питання).

(vii) Розгляд питань щодо вилучення електронних доказів (Робочий пакет 7: розмір ринку).

19. Кроки (i), (v) та (vii) майже завершені. Кроки (ii), (iii), (iv) та (vi) продовжують розроблятися.

Отримані відповіді

20. Відповіді надійшли від Міністерств юстиції наступних країн: Андорра; Вірменія; Бельгія; Хорватія (яка оновила відповідь, подану стосовно первинної анкети); Чеська Республіка; Данія; Фінляндія; Франція; Німеччина; Угорщина; Ірландія; Італія (яка подала відповідь на початкову анкету); Латвія; Литва; Мальта; Чорногорія; Норвегія; Польща, Португалія; Румунія; Російська Федерація; Сербія; Словацька Республіка; Іспанія; Швеція; Швейцарія; Туреччина, Україна та Великобританія (стосується Англії та Уельсу).

21. Були отримані подальші відповіді стосовно: Андорри від Collegi d'Advocats d'Andorra; Болгарії від Вищої судової ради Болгарії; Грузії від Вищої ради правосуддя; Німеччини від Федеральної нотаріальної палати; та Іспанії з Services Juridiques du Consejo General de la Abogacía Española.

22. Окремі адвокати надіслали відповіді щодо Вірменії (Анахит Бегларян, адвокат, член адвокатської палати), Естонії (пан Максим Гріноман, партнер Advokaadibüroo Greinoman & Co, Таллінн) та Греції (Michael G. Rachavelias, адвокат, член Асоціації адвокатів Лариси).

Практичні примітки

23. Анкета була спрямована на використання електронних доказів у цивільному та адміністративному судочинстві. Якщо відповідь включала посилання на кримінальне провадження, елемент, який стосується позиції у кримінальному провадженні, був ігнорований.

24. Хорватія та Італія відповіли на запитання в першій анкеті, що означає, що на деякі запитання в переглянутій анкеті не відповідає жодна країна-член.

25. Не було зрозуміло, яким чином на деякі запитання відповіли ряд країн-членів, оскільки відповідь (так / ні) не виглядала узгодженою при розгляді наданих додаткових коментарів, або на деякі питання відповіли "так" і "ні". Деякі питання по-різному трактувались особами, які відповідали на анкету від імені своєї держави, що може пояснити розбіжність у відповіді. Також у деяких відповідях було зроблено висновок, що ми поставили помилкове запитання: така відповідь цілком можливо правильна, враховуючи широту норм матеріального права та процедурних норм, які ми обробляли за допомогою анкети. Крім того, деякі країни-члени не відповіли на кожне запитання. В результаті деякі відповіді були інтерпретовані.

26. Якщо була різниця у відповідях між двома окремими відповідями від однієї країни-члена, відповіді Міністерства юстиції надано перевагу.

Аналіз відповідей

27. При аналізі відповідей преамбула та питання переглянутої анкети викладаються повністю.

Частина А Отримання електронних доказів

Преамбула

28. Існує три типи доказів, які, можливо, потрібно отримати в судових справах:

(i) докази із загальнодоступних веб-сайтів, такі як (цей список є лише показовим) публікацій блогу та зображень, завантажених у соціальні мережі.

(ii) речові докази, тобто повідомлення електронної пошти або документи у цифровому форматі, які не є загальнодоступними та зберігаються на сервері.

(iii) передбачувана ідентифікація користувача та дані про трафік ("метадані"), які використовуються для ідентифікації людини шляхом з'ясування джерела зв'язку, але не вмісту.

29. Наприклад, проблема з юрисдикцією виникає, якщо французька компанія вважає, що працівник викрав комерційну таємницю та зберігав дані на приватній хмарній службі Великобританії.

30. Питання 1

Якщо сторона хоче подати докази з загальнодоступних веб-сайтів в Інтернеті, чи обов'язково суд вимагає, щоб копії веб-сайтів були зібрані певним чином, щоб забезпечити справжність, наприклад, використання судового кур'єра (пристава) або призначеного судом фахівця з цифрових даних?

Аналіз відповідей на питання 1

31. У п'яти державах-членах: Андоррі, Хорватії, Франції, Литві та Туреччині правило кожної юрисдикції є більш нюансованим, ніж суворі відповідь "так" на питання, як це зазначено нижче:

(i) В Андоррі докази повинні бути зібрані певним чином лише у випадку оскарження протилежною стороною. Зазвичай нотаріус залучається, щоб засвідчити веб-сайт.

(ii) У Хорватії стаття 234 Закону про цивільний процес передбачає, що коли суддя вимагає доказів, третя сторона повинна подати документ. Потім документ стає спільним документом для цієї особи та сторони, яка посилається на документ.

(iii) У Франції сторона може надіслати копію веб-сайту або скріншот, особливо для підтвердження наявності юридичного факту. Однак суд може вважати за необхідне призначити додаткові заходи з метою з'ясування фактичних питань відповідно до статті 10 ЦПК. У цих рамках суд може призначити будь-яку особу, яку він обрав, щоб проконсультувати суд за допомогою висновків, консультацій чи експертизи. Наприклад, судовий пристав може бути призначений судом також для складання звіту, але обсяг цього доручення вкрай обмежений, оскільки він зводиться лише до того, щоб робити прості висновки із факту, внесеного до офіційного звіту. Суд може також призначити експерта, який проконсультує його щодо надійності копії веб-сайту або скріншота, або щоб зробити такі копії.

(iv) У Литві правило полягає у поданні оригіналів документів, а якщо подані копії, то суд, нотаріус або адвокат, що беруть участь у справі, повинні засвідчити копії.

(v) У Туреччині, лише якщо суд, який розглядає справу, сумнівається у достовірності доказів або сторони мають заперечення з цього приводу, суд зазвичай вимагає, щоб копії веб-сайтів збиралися певним чином, щоб забезпечити справжність.

32. Решта держав-членів, відповідаючи на анкету, зазначили, що немає вимог збирати електронні докази конкретним чином.

33. Відповідь з Вірменії тлумачиться так, що конкретних процедур не існує, але на практиці адвокати, які подали відповідь від Вірменії, вказали, що вони вказують Інтернет-посилання, тому суд має можливість перевірити докази за посиланням та забезпечити достовірність даних. Крім того, стаття 60 ЦПК та стаття 37 Кодексу адміністративного судочинства передбачають, що для роз'яснення питань, що потребують спеціалізованих знань, що виникають під час судового розгляду, суд може за клопотанням сторони або обох сторін або за власною ініціативою призначити експертизу, яка може бути передана або професійній експертній установі, або професійному експерту.

(i) У відповіді Греції вказувалося, що раніше існували вимоги, але, схоже, теперішня позиція полягає в тому, що більше немає жодних вимог, оскільки раніше акцент робився на необхідності матеріальних доказів.

(ii) Польська делегація зазначила, що польський закон не передбачає визначення поняття "електронні докази". Ні адміністративний, ні цивільний чи кримінально-процесуальний кодекси не містять такого визначення або його еквівалента. Кожен запит про пред'явлення доказів та доказів як таких розглядається з точки зору його корисності для підтвердження або спростування заяви (ст. 75 Кодексу адміністративного судочинства або стаття 227 ЦПК). Усі докази (кожен запит на отримання доказів) підлягають оцінці органом, відповідальним за провадження у справі. Сторони можуть поставити докази під сумнів. Вони також мають право подавати нові клопотання щодо конкретних доказів. Польське процесуальне законодавство нехтує теорією юридичних доказів, хоча деякі обмеження можуть бути знайдені в судовій практиці

34. Питання 2

Чи може сторона звернутися до суду з проханням отримати копію електронних даних (таких як комп'ютерні файли, що зберігаються на комп'ютері третьої сторони, що належить до юрисдикції) до того, як буде розпочато розгляд позову по суті?

Аналіз відповідей на питання 2

35. У Вірменії, Мальті та Сербії сторона не може отримати копію електронних даних до того, як буде розпочато розгляд справи по суті. В Андоррі Міністерство вказало, що сторона не може отримати копію електронних даних до того, як буде розпочато розгляд позову по суті, але Колегія адвокатів Андорри вказала, що це можливо.

36. В решті юрисдикцій, які відповіли на питання, сторона може звернутися до суду для отримання копії електронних даних, хоча можуть застосовуватися різні правила залежно від того, чи слід отримати докази, коли сторона є ймовірно стороною позову; якщо сторона, ймовірно, не є учасником спору, в якому особа помилково звинувачується у вчиненні проступку, або у відповідних процедурних правилах визначені критерії, які слід враховувати до будь-якої такої заяви.

37. В Англії та Уельсі цивільно-процесуальні правила та судова практика охоплюють ці можливості, але в деяких юрисдикціях, таких як Естонія, вона доступна лише у виняткових обставинах шляхом попереднього збору доказів і дуже рідко застосовується на практиці. У Латвії сторона може подати клопотання в суді про забезпечення доказів як в адміністративному, так і в цивільному судочинстві, якщо вона вважає, що отримати докази в майбутньому може бути неможливо або проблематично. Аналогічна позиція в Литві, коли сторона може звернутися до суду з проханням застосувати запобіжні заходи для захисту доказів відповідно до статей 144 та 221 Цивільного процесуального кодексу.

38. Питання 3

Чи можливо стороні, яка не є резидентом у вашій країні, подати заяву на той самий судовий наказ, як зазначено у питанні 2 вище, і чи це можливо, навіть якщо і малоімовірно, що судовий процес по суті буде розглянутий національним судом?

Аналіз відповідей на питання 3

39. За винятком Мальти та Сербії, сторона в інших державах-членах, яка не проживає у цій юрисдикції, може подати заяву на той самий судовий наказ, як зазначено у питанні 2 вище. В Андоррі Міністерство вказало, що це неможливо, але Колегія адвокатів Андорри вказала, що це можливо.

40. Питання 4

Під час вилучення електронних доказів відповідно до наказу суду, чи зобов'язана сторона, яка вимагає доказів, дотримуватись певного набору законодавчих положень чи вказівок щодо вилучення електронних доказів?

Аналіз відповідей на питання 4

41. Не застосовуються вказівки щодо вилучення електронних доказів у цивільному судочинстві, хоча в Хорватії необхідно подати заяву до суду про вилучення доказів; у Чехії будь-які дії щодо доказів повинні бути здійснені відповідно до Цивільного процесуального кодексу, а докази захищаються судом; в Естонії судовий пристав виконує наказ; у Франції судовий пристав повідомляє особу, яка володіє доказами, а також збирає докази, а в Португалії для суду можуть бути необхідні такі формальності.

42. Питання 5

Щодо адміністративного провадження, будь ласка, вкажіть, чи існують якісь спеціальні правила щодо подання доказів, особливо стосовно електронних підписів, та чи потрібна певна форма електронного підпису при поданні доказів в електронному вигляді.

Аналіз відповідей на питання 5

43. Для багатьох юрисдикцій, які відповіли на анкету, немає спеціальних правил. У Хорватії третя сторона зобов'язана подавати докази на вимогу суду. В Естонії документи повинні бути підписані за допомогою естонського цифрового підпису, хоча на практиці подання може здійснюватися без підпису. У Польщі подання повинні бути засвідчені відповідно до положення закону про цифровізацію діяльності органів державної влади та відповідати конкретному формату та містити електронну адресу відправника.

Таблиця 1

Відповіді на запитання 1 - 5

	1		2		3		4		5
	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	
Андорра	✓			✓		✓		✓	Відповіді Міністерства не було, але Collegi d'Advocats d'Andorra зазначила, що законодавство відсутнє.
Вірменія		✓		✓	✓			✓	Спеціальних правил щодо подання електронних доказів немає, але очікуються зміни до Цивільно-процесуального кодексу та адміністративного процесуального кодексу.
Бельгія		✓	✓		✓		✓		Спеціальних правил щодо подання електронних доказів

								немає	
Болгарія	✓		✓		✓			✓	Спеціальних правил щодо подання електронних доказів немає
Хорватія	✓		✓		✓			✓	Цивільний процесуальний кодекс передбачає, що електронний документ повинен бути підписаний вдосконаленим електронним підписом, поданим за встановленою формою та направленим в електронному вигляді до центральної інформаційної системи.
Чеська Республіка		✓	✓		✓			✓	Адміністративне провадження загалом поширюється на правила, встановлені Адміністративно-процесуальним кодексом (Закон N 500/2004 Coll.). Пункт 4 розділу 37 Кодексу вимагає, щоб документ, поданий адміністративному органу електронними засобами, був забезпечений електронним підписом. Закон № 300/2008 Coll. щодо електронних актів та санкціонованого перетворення документів передбачає винятки, коли фізична чи юридична особа не зобов'язана забезпечити подання з електронним підписом. Згідно з положеннями пункту 2 розділу 18, документ, поданий за допомогою сертифікованої поштової скриньки, не повинен бути забезпечений електронним підписом. Такий документ має ті ж наслідки, що і документ, складений у письмовій формі та підписаний.
Данія		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає
Естонія		✓	✓		✓			✓	Документи мають бути підписані за допомогою естонського цифрового підпису. На практиці подання може бути здійснено без підпису.
Фінляндія		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Дивіться відповідь для більш детальної інформації щодо запобіжних заходів, включаючи відповідь на

									питання 2.
Франція	✓		✓		✓			✓	Немає відповіді.
Грузія		✓	✓		✓			✓	Немає відповіді.
Німеччина		✓	✓		✓			✓	Взагалі можна подавати електронні дані в адміністративному порядку, не дотримуючись конкретної форми. Тільки там, де законодавство вимагає письмової форми, електронні документи повинні бути підписані кваліфікованим електронним підписом, див. Пункт 3а Закону про адміністративні процедури Німеччини. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Греція		✓	✓		✓			✓	Відповідно до статті 4 Указу Президента 150/2013, кожен електронний файл, який подається до суду, незалежно від його формату, повинен бути поданий із застосуванням вдосконаленого електронного підпису. Дивіться відповідь для більш детальної інформації.
Угорщина		✓	✓		✓			✓	Не передбачено конкретних процедур подання електронних доказів, хоча певні презумпції застосовуються до приватних та державних документів, коли використовуються певні форми електронного підпису. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Ірландія		✓	✓		✓			✓	Конкретних процедур подання електронних доказів не встановлено.
Італія					✓				Немає відповіді.
Латвія		✓	✓		✓			✓	Якщо докази подаються в електронному вигляді, необхідно, щоб дані були підписані вдосконалим електронним підписом.
Литва	✓		✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Мальта		✓		✓		✓		✓	Не існує спеціальних правил щодо адміністративного судочинства та подання електронних доказів.
Чорногорія		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у

									супровідній збірці відповідей.
Норвегія			✓		✓				Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Польща		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Португалія		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Румунія	✓		✓		✓			✓	Відповідні положення щодо подання електронних доказів, особливо стосовно електронних підписів, містяться у Законі № 455/2001 про електронний підпис. В адміністративному провадженні застосовуються положення, що стосуються правового статусу електронних письмових документів (Закон № 455/2001 про електронний підпис, статті 5 - 11).
Російська Федерація		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Сербія		✓		✓		✓		✓	Стаття 21 Закону про адміністративні спори передбачає положення про подання та поведження з електронними документами, які чітко визначені Регламентом Суду.
Словацька Республіка		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Іспанія		✓	✓		✓			✓	Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.
Швеція		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає.
Швейцарія		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає.
Туреччина	✓		✓		✓			✓	Закон про процедури адміністративної юрисдикції регулює адміністративні спори. Кодекс не містить конкретного законодавства щодо подання доказів.
Україна		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає.
Великобританія (Англія та Вельс)		✓	✓		✓			✓	Спеціальних правил немає.

Частина В. Отримання передбачуваної ідентифікації користувача

Преамбула

44. Проблема виникає, коли сторона стверджує, що повідомлення електронної пошти спричинило шкоду (наклеп, комерційна таємниця тощо), але особу відправника неможливо встановити. Сторона, яка постраждала, неправильно використовує ідентифікуючу інформацію від провайдера електронної пошти (метадані) для підтвердження зв'язку між обліковим записом електронної пошти та фізичною особою, тобто користувачем електронної пошти.

45. Питання 6

Чи може сторона звернутися до суду з проханням визначити користувача електронної послуги, що надається компанією, що перебуває у вашій юрисдикції, наприклад, користувача облікового запису електронної пошти, послуги доступу до Інтернету чи облікового запису VoIP?

Аналіз відповіді на питання 6

46. Усі відповіді, за винятком Хорватії, Фінляндії, Грузії, Мальти, Сербії, Словацької Республіки та України, вказали, що сторона може звернутися до суду для виявлення користувача електронної послуги, що надається компанією в межах своєї юрисдикції. В Андоррі Міністерство вказало, що це неможливо, але Колегія адвокатів Андори вказала, що це можливо. У Бельгії існує ряд альтернативних методів, за допомогою яких можна отримати інформацію. У Чехії вирішальним фактором є юрисдикція, і чи підпадає це питання під юрисдикцію суду, а в Угорщині позиція залежить від того, як трактується Закон про інформацію.

47. Питання 7

Чи може сторона, яка не проживає у вашій країні, подати заяву на той самий судовий наказ, і чи це також можливо, навіть якщо малоімовірно, що судовий позов по суті буде розглянутий національним судом?

Аналіз відповіді на питання 7

48. Усі відповіді, за винятком Бельгії, Хорватії, Фінляндії, Грузії, Мальти, Російської Федерації, Сербії, Словацької Республіки та України, вказали, що сторона, яка не проживає в цій юрисдикції, може звернутися до суду щоб ідентифікувати користувача електронної послуги, що надається компанією в межах юрисдикції, і може ініціювати юридичні дії по суті. В Андоррі Міністерство вказало, що це неможливо, але Колегія адвокатів Андори вказала, що це можливо.

49. У Чехії вирішальним фактором є юрисдикція та те, чи підпадає це питання під юрисдикцію суду. В Угорщині позиція залежить від того, як трактується Закон про інформацію. У випадку з Латвією клопотання може бути подано лише після того, як суд прийняв позовну заяву та розпочато розгляд позову. У Литві сторона може до початку судового розгляду звернутися до суду з проханням застосувати забезпечувальні заходи щодо захисту доказів відповідно до статей 144 та 221 Цивільного процесуального кодексу.

Таблиця 2

Відповіді на питання 6 та 7

	6		7	
	Так	Ні	Так	Ні
Андорра		✓		✓
Вірменія	✓		✓	
Бельгія		✓		✓
Болгарія	✓		✓	

Хорватія		✓		✓
Чеська Республіка	✓		✓	
Данія	✓		✓	
Естонія	✓		✓	
Фінляндія		✓		✓
Франція	✓		✓	
Грузія		✓		✓
Німеччина	✓		✓	
Греція	✓		✓	
Угорщина	✓		✓	
Ірландія	✓		✓	
Латвія	✓		✓	
Литва	✓		✓	
Мальта		✓		✓
Чорногорія	✓		✓	
Норвегія	✓		✓	
Польща	✓		✓	
Португалія	✓			
Румунія	✓		✓	
Російська Федерація	✓		✓	
Сербія		✓		✓
Словацька Республіка		✓		
Іспанія	✓		✓	
Швеція	✓		✓	
Швейцарія	✓		✓	
Туреччина	✓		✓	
Україна		✓		✓
Великобританія (Англія та Вельс)	✓		✓	

Частина С. Суттєві питання щодо природи електронних доказів

Преамбула

50. Певною мірою електронні докази все ще є відносно новою концепцією. Мета даного запитання в цьому розділі - оцінити, як різні юрисдикції поводяться з електронними доказами в судових процесах. Стаття 9 Директиви 2000/31 ЄС про електронну комерцію вимагає від держав-членів дозволити електронне укладання договорів таким чином, щоб це не створювало перешкод для їх дії; див. також статтю 4-2 Директиви ЄС 1999/93 про електронні підписи.

51. Питання 8

Будь ласка, викладіть класифікацію доказів, якщо така є, та те, як електронні докази вписуються в цю класифікацію. Наприклад, чи є деякі види електронних доказів достовірними та надійними та чи існують інші види, які вважаються ненадійними?

Аналіз відповідей на питання 8

52. Для детального пояснення кожної юрисдикції, будь ласка, дивіться індивідуальну відповідь та нотатки, наведені в таблиці на це питання, але загалом, докази вважаються достовірними, якщо вони не оспорюються.

53. Питання 9

Чи існує у вашій юрисдикції презумпція щодо електронних доказів стосовно того, що вони є "надійними", "належними", "точними", "правильно встановленими або перевіреними" або "належним чином працюють"?

Аналіз відповідей на питання 9

54. В Англії та Уельсі існує така презумпція, запроваджена Юридичною комісією, але це тема критики⁶. В Естонії застосовується презумпція того, що всі докази вважаються достовірними, за умови, що якщо протилежна сторона оспорує докази, тоді докази повинні бути завірені (їх справжність має бути встановлена). В Угорщині позиція буде залежати від методів, які використовуються для підписання документа. Позиція щодо цього не визначена в Чорногорії. Стаття 265 (а) Нового цивільно-процесуального кодексу в Румунії передбачає, що "введення даних з юридичного інструменту на комп'ютер забезпечує достатньо значущі гарантії його надійності, якщо це здійснюється систематично і без прогалин, і де комп'ютеризовані дані захищені від змін і підробок, щоб цілісність документа була повністю забезпечена". У Російській Федерації існує презумпція, коли електронні дані отримуються у встановленому законодавством порядку. У Португалії та Іспанії застосовується презумпція залежно від того, чи "підписані" дані в цифровому форматі вдосконаленим електронним підписом. В інших юрисдикціях, які подають відповіді на анкету, немає такої презумпції.

Таблиця 3

Відповіді на питання 8 та 9

	8	9	
		Так	Ні
Андорра	Сторони повинні надати електронні докази як приватні документальні докази, що дає можливість протилежній стороні оспорити їх шляхом надання інших доказів подібного характеру.		✓
Вірменія	Електронні докази класифікуються як письмові докази, про які див. статтю 54 Цивільного процесуального кодексу.		✓
Бельгія	Цивільний кодекс Бельгії визнає п'ять видів доказів: документальні докази (завірені документи, підписані приватні документи), усні докази, презумпції, зізнання та заяви, складені під присягою. Закон не встановлює жодних категорій електронних доказів. Стаття 1322 Цивільного кодексу та стаття XII.15 Господарського кодексу підтверджують визначення електронних документів, викладене в Законі від 11 березня 2003 р. про низку правових аспектів послуг інформаційного суспільства.		✓
Болгарія	Оцінка справжності чи достовірності доказів проводиться відповідно до статей 193 та 194 Цивільного процесуального кодексу.		✓

⁶ Детальну критику див. Stephen Mason, gen ed, Electronic Evidence (3rd ed, LexisNexis Butterworths, 2012) chapter 5.

Чеська Республіка	Використання електронних доказів чітко не регламентоване в чеському цивільному законодавстві або в адміністративній галузі. Закон № 300/2008 Coll щодо електронних актів та санкціонованого перетворення документів передбачає положення щодо авторизованого перетворення документів. Письмові оригінали документів можуть бути перетворені за допомогою авторизованого перетворення в цифрову версію і навпаки. Перетворені документи надаються з умовою аутентифікації, що засвідчує єдність введених та виведених даних. Як результат, є можливість подати письмові докази в електронній формі та навпаки. Законом № 300/2008 Coll. також зазначено, що документ, створений шляхом перетворення, має ті ж юридичні наслідки, що і завірена копія такого документа	✓	
Данія	Класифікації доказів немає.		✓
Естонія	Усі докази вважаються достовірними, за винятком випадків, коли протилежна сторона оспорує докази. Якщо протилежна сторона заперечує, сторона, що подає доказ, повинна подати метадані або звернутися до суду, щоб отримати метадані.	✓	
Фінляндія	Категоріями доказів відповідно до Кодексу судочинства є: (i) заслуховування сторони для цілей доказування, (ii) свідків, (iii) експертизи, (iv) документи та (v) судового огляду предмета. Електронні докази вважаються документом, коли питання стосується змісту. В інших випадках електронні докази можуть бути об'єктом судового огляду.		✓
Франція	Французьке законодавство розрізняє письмові докази, свідчення, презумпції, визнання та присягу. Письмові докази розрізняють щодо того, чи він має форму окремого документа чи справжнього документа, визначеного статтею 1317 Цивільного кодексу. Доказова сила документа є особливо непорушною, оскільки він вважається автентичним, поки не буде доведено інше. Електронне письмо має таку саму цінність, як і викладене на папері, як це передбачено статтею 1316-1 Цивільного кодексу. Крім того, автентичний документ може бути складений на електронному носії за умовами другого пункту статті 1317, як це було зазначено вище. Не всі форми доказів мають однакову силу, оскільки написання має перевагу перед показаннями свідків. Визнання - це заява, згідно з якою особа визнає правдивість, яку слід сприймати як доведену щодо фактів, які можуть мати правові наслідки для неї. Воно може бути судовим або позасудовим. По-перше, воно є нероздільним і є переконливим доказом, оскільки відповідно до статті 1356 Цивільного кодексу, вважається повністю достовірним доказом проти особи, яка здійснила визнання. У другій інстанції його доказова сила залишається на розсуд суду.		✓
Грузія	Відповідно до Цивільного процесуального кодексу Грузії, існує 5 видів доказів: пояснення сторін, письмові докази, речові докази, показання свідків та		✓

	висновок експерта. Положення про електронні докази розміщено під заголовком письмових доказів. Відповідно до статті 134 Кодексу, електронний документ, який підтверджується за допомогою електронного підпису, визначеного в законі Грузії про електронний підпис та електронний документ, слід розглядати як доказ. Відповідно до статті 3 закону, суд не має права відхиляти докази, оскільки вони надаються в електронній формі.		
Німеччина	Параграф 1 статті 371a ZPO встановлює, що правила щодо доказової цінності приватних записів та документів повинні застосовуватися <i>mutatis mutandis</i> до приватних електронних документів, що мають кваліфікований електронний підпис. Достовірність декларації, доступної в електронній формі, отриманої при перегляді її відповідно до Закону про електронний підпис (Signaturgesetz), може бути поставлена під сумнів тільки фактами, що викликають серйозні сумніви відносно заяви, зробленої власником ключа підпису. Якщо кваліфікований електронний підпис відсутній, застосовуються правила щодо візуальних доказів (п. 1 ст. 371 ZPO). Якщо електронні документи створюються відповідно до вимог щодо форми (публічних електронних документів) органом державної влади в межах його службових обов'язків, або фізичною чи юридичною особою, пункт 3 статті 317a зазначає, що правила, що стосуються доказової цінності публічних записів та документів, повинні застосовуватися <i>mutatis mutandis</i>. Якщо документ має кваліфікований електронний підпис органу державної влади, який його створив, він вважається справжнім. Це ж застосовується, якщо акредитований постачальник послуг подає документ від імені органу державної влади, який створив такий документ. Коли документ надається від імені фізичної особи чи юридичної особи, наділеної громадською довірою, яка створила такий документ з його кваліфікованим електронним підписом відповідно до розділу 5 (5) Закону про електронну пошту, і автентифікація відправника ідентифікує державний орган, який створив документ або фізичну чи юридичну особу, наділену громадською довірою, як користувача облікового запису De-Mail, або особу чи юридичну особу, наділену громадською довірою. Що стосується публічних записів або документів, які були перетворені за допомогою сучасних технологій, в електронні документи органу державної влади або фізичної чи юридичної особи, наділеної громадською довірою, та електронні документи, створені органом державної влади в межах компетенції його посадової особи, правила, що стосуються доказової цінності публічних записів та документів, застосовуються, коли є підтвердження того, що електронний документ є справжньою та правильною копією оригіналу, як у вигляді зображення, так і з точки зору його суті. Якщо документ та підтвердження мають кваліфікований	✓	

	електронний підпис, він вважається справжнім (розділ 371b ZPO).		
Греція	Грецький цивільно-процесуальний кодекс не містить спеціальних положень щодо використання електронних доказів. Стаття 339 Цивільно-процесуального кодексу передбачає таке: "Засобами доказування є: зізнання, аутопсія, експертиза, документи, допит сторін судових процесів, показання свідків та судові презумпції". Це означає, що електронні докази вписуються в доказову схему відповідно до визначення документів. Детальніше дивіться у супровідній збірці відповідей.		✓
Угорщина	Стаття 166 (1) Закону про цивільний процес передбачає, що докази включають свідчення, висновки експертів, перевірки, документи та інші речові докази. У цьому списку прикладів електронні докази можуть також входити до класифікації об'єкта перевірки, електронного документа чи інших речових доказів, але можуть також утворювати не визначену незалежну категорію.	✓	
Ірландія	Ірландський закон класифікує докази як усні свідчення, речові докази та документальні докази. Електронні дані можуть бути речовими доказами, оскільки це об'єкт, існування якого або характер якого можуть мати відношення до питання, що відповідає позову. У зв'язку з цим до нього ставляться так само, як і до документів		✓
Італія	Італійська система дозволяє сторонам подавати будь-який документ або інші докази в будь-якій можливій формі.		✓
Латвія	Категорія доказів - це пояснення сторін та третіх осіб, показання свідків, документальні свідчення, наочні докази, експертиза та пояснення пов'язаних осіб. Електронні докази уподібнюються документальним доказам. Суд оцінює допустимість доказів. Докази, представлені органом державної влади, вважаються безпечними та достовірними. Суд приділяє додаткову увагу доказам, представленим приватними особами, якщо є підстави, щоб суд сумнівався в них.		✓
Литва	Дивіться супровідну збірку відповідей.		✓
Мальта	Докази можуть бути як усними, так і документальними доказами: Кодекс про організацію та цивільний процес - Глава 12 Законів Мальти. Електронні докази підпадають під документальне підтвердження.		✓
Чорногорія	Не існує класифікації доказів. Усі докази мають однакову юридичну силу. Якщо мова йде про публічні документи - це документ, виданий у встановленій формі державним органом у межах своєї компетенції, - та документ, виданий у цій формі підприємством чи іншою організацією при здійсненні своїх державних повноважень, передбачених законодавством, вважається точним, але можна довести інакше (ст. 226 Закону про цивільний процес). Якщо публічний документ подається в електронній формі, зазначене поширюється на нього.		✓
Норвегія	Закон про спори класифікує докази на три категорії:		✓

	свідчення, експертні докази та речові докази. Електронні докази - це форма речових доказів. Класифікація визначає лише, який набір процедурних правил слід використовувати, коли докази подаються до суду, і не містить жодної презумпції справжності чи достовірності доказів. Норвезьке законодавство не оперує загальними правилами доказування. Автентичність та достовірність доказів вирішує суд у кожному конкретному випадку на основі вільної оцінки фактів. Немає презумпцій щодо автентичності та достовірності електронних доказів.		
Польща	Конкретної класифікації електронних доказів немає. Як приклад можливої процедури можна вказати, що стандартна пошта (з адреси user@ domain) може розглядатися як анонімне спілкування. Вказівка імені в електронній адресі, ймовірно, не вважатиметься рівнозначною підпису. Те саме може стосуватися зазначення особистих даних у повідомленні. Контроль за доступом користувача до облікового запису електронної пошти (будь-яким спільним з іншими особами) також може бути врахований.		✓
Португалія	Декрет-закон 290-D/99 від 02-08 р. (змінений та перевиданий указом 88/2009 від 09-04) регулює законність, ефективність та доказову цінність електронних документів та цифрових підписів. Електронні форми та інші електронні комунікації вважаються електронними документами. Статтею 2 (а) Декрету-Закону 290-D/99 від 2 серпня (змінена та перевидана указом 88/2009 від 9 квітня) передбачено, що електронний документ - це документ, виготовлений в результаті електронної обробки даних.	✓	
Румунія	Правові документи або факти можуть бути доведені за допомогою письмових доказів, свідків, презумпцій, показань однієї із сторін, зроблених добровільно або під час допиту, за допомогою експертних звітів, речових доказів, огляду на місці та будь-яких інших передбачених законом способів (стаття 250 Нового цивільного процесуального кодексу). Що стосується письмових доказів, Новий цивільний процесуальний кодекс запровадив правила щодо документів у читабельному для комп'ютера форматі (статті 266 та статті 282-284) та в електронному форматі (стаття 267).	✓	
Російська Федерація	Електронні докази в російському законодавстві не класифікуються як окремі докази і розглядаються як документ (документальне підтвердження) або фізичне підтвердження. Згідно з частиною 2 статті 26.7 КпАП РФ, документ може містити інформацію, записану як у письмовій формі, так і в іншій формі. Такі документи можуть включати матеріали, отримані в результаті фотозйомки, звуко- та відеозаписів, з інформаційних баз даних та банків даних та інших носіїв інформації. У випадках, коли документи мають ознаки, зазначені у статті 26.6 КпАП РФ, такі документи визнаються речовими доказами. Дивіться відповідь для більш детального аналізу позиції.	✓	
Сербія	Немає відповіді.		✓

Словацька Республіка	Класифікація доказів перелічена у § 125 Цивільного процесуального кодексу. Докази - це будь-який засіб, за допомогою якого можна встановити стан справ, здебільшого шляхом пояснень чи показань свідків, висновку експертів, заяв та думок органів державної влади, фізичних чи юридичних осіб, письмової документації, експертизи на місці та допиту учасників. Не існує жодного виразного правила, яке стосується електронних доказів щодо їх достовірності чи надійності. Загальні правила діють як для всіх письмових документів. Суд вирішує питання щодо способу подання доказів, якщо вони не надані для конкретної мети.		✓
Іспанія	Усі питання, що стосуються електронних доказів, регулюються загальними правилами чи розпорядженнями, встановленими для класичних чи звичайних доказів. Немає конкретних або відмінних правил, що застосовуються до електронних доказів.		✓
Швеція	Шведське процесуальне законодавство спирається на принципи вільного подання та вільної оцінки доказів. Ці принципи означають, що все, що може бути цінним як доказ у справі, в принципі може бути представлено на основному слуханні. Крім того, доказам не надається особливої доказової цінності як такої. Суддя з урахуванням обставин у конкретній справі оцінює доказову цінність.		✓
Швейцарія	Не існує класифікації доказів. Застосовується принцип вільної оцінки доказів (ст. 157 ЦПК).		✓
Туреччина	Види доказів викладені в Цивільному процесуальному кодексі під номером 6100. Вони визначаються як документи, присяга, показання свідка, експерта, огляд та висновок експерта. Електронні дані приймаються як документи відповідно до статті 199 цього ж Кодексу. Відповідно до статті 205 електронні дані, які складаються з захищеним електронним підписом, вважаються електронними документами.		✓
Україна	Немає відповіді.		✓
Великобританія (Англія та Вельс)	Загалом існує два типи доказів: прямі та непрямі. Існування фізичного об'єкта є прямим доказом; непрямі докази охоплюють факти, які можна зробити з прямих доказів. Існує також юридичне визначення "речових доказів". Вони визначаються як речові докази, отримані без втручання людини. Електронні докази підпадають під усі вищезазначені класифікації. Загальні правила щодо доказів полягають у тому, що суддя визнає майже будь-які докази, і сторони повинні аргументувати вагу, яку він повинен надати йому.	✓	

Частина D Допустимість та цілісність електронних доказів

Преамбула

55. Багато юрисдикцій передбачили прийнятність електронних доказів у судовому процесі. Це питання також було вирішене регіональним шляхом, наприклад, положення статті 5 (2) Директиви Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 1999/93/ЄС від 13 грудня 1999 року "Про систему електронних підписів, що

застосовується в межах Співтовариства"⁷, передбачає, що електронний підпис не може бути «позбавлений юридичної сили і прийнятності в якості доказу у судочинстві лише на тій підставі, що він виконаний у електронній формі». Аналогічно положення статті 9 (1) Директиви Європейського Союзу та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» («Директива про електронну комерцію»)⁸, яка передбачає, що договори не можуть бути позбавлені законної сили та дійсності внаслідок їх укладення електронними засобами. Загальновизнано, що докази в електронному форматі є допустимими для судового розгляду. Правила можуть включати:

(i) чи слід отримувати докази відповідно до будь-яких технічних вказівок (наприклад, існують вказівки щодо кримінального провадження, і вони можуть бути корисними для цивільного та адміністративного судочинства⁹), і

(ii) як визначається справжність і надійність електронних доказів - тобто чи є які-небудь узгоджені вказівки, які допомагають судді визначити справжність електронних доказів, і чи є презумпція щодо "надійності" електронних доказів.

56. Питання 10

Чи зобов'язана сторона, яка бажає подати електронні докази у цивільному чи адміністративному порядку, отримати їх за допомогою певної процедури, як того вимагає закон чи інше?

Аналіз відповідей на запитання 10

57. Жодна держава-член не має юридичної вимоги отримувати електронні докази, використовуючи певну процедуру.

58. Окрім вимоги отримання доказів за допомогою спеціальної процедури, у Хорватії Закон про електронні документи стосується копій електронних документів (імовірно, вмісту електронних документів, оскільки немає метаданих), надрукованих на папері. В Англії та Уельсі цивільні процесуальні норми застосовуються до всіх цивільних справ. У Греції положення Указу Президента 150/2013 встановлюють принципи та умови, яких сторона повинна дотримуватися при поданні електронних доказів. Перша стаття указу вимагає, щоб електронні докази у цивільному процесі супроводжувалися вдосконаленим електронним підписом. У Російській Федерації електронні докази повинні відповідати вимогам відповідних федеральних законів, у тому числі Цивільного кодексу, та Федерального закону від 6 квітня 2011 року № 63-ФЗ про електронний підпис.

59. Питання 11

Якщо електронні докази не будуть отримані відповідно до будь-якої стандартної чи спеціальної процедури, чи врахує це суд при вирішенні питання про визнання доказів?

Аналіз відповідей на запитання 11

⁷ OJ L 13, 19.1.2000, p.12. The Directive will be repealed by Regulation (EU) No. 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC, OJ L257, 28.8.2014, pp. 73–114.

⁸ OJ L 178, 17.7.2000, pp. 0001 – 0016

⁹ Наприклад: Guidelines for Best Practice in the Forensic Examination of Digital Technology, Version 6 (20 April 2009), European Network of Forensic Science Institutes, Forensic Information Technology Working Group, available at http://www.enfsi.eu/sites/default/files/documents/forensic_it_best_practice_guide_v6_0.pdf; UK Association of Chief Police Officers «Good Practice Guide for Digital Evidence», Version 5 (October 2011), available at <http://www.acpo.police.uk/documents/crime/2011/201110-cba-digital-evidence-v5.pdf>.

60. Загалом, суд оцінить докази, що були подані до нього, у звичайному процесі судового провадження, враховуючи всі наявні технічні докази. У деяких юрисдикціях суддя вирішить, які докази прийняти та які докази перевірити на справжність.

61. У Греції це залежить від фактів кожної справи. Хоча в Указі 150/2013 Президента немає конкретного положення, при розгляді аналогічного тлумачення інших процедур цивільного кодексу, а саме приватного документа, - коли електронні докази не отримані відповідно до будь-якого стандарту чи спеціальної процедури, йому не вистачає доказової сили приватного документа і може розглядатися як документ, який не містить усіх необхідних умов, як того вимагає закон, і може бути вільно оцінений суддею як доказ, який не відповідає вимогам при оформленні приватних документів.

61. Питання 12

Якщо у вашій відповіді це не було зазначено в іншому місці, чи існують у вашій країні технічні вказівки чи найкращі практики, які описують, як можна отримати електронні докази, зберігаючи цілісність?

Аналіз відповідей на запитання 12

63. Існували вказівки, розроблені в Польщі (лише польською мовою - детальніше див. Супровідний збірник відповідей), але не ясно, чи вказівки стосуються цивільного судочинства чи кримінального провадження. В Англії та Уельсі є настанови щодо кримінальних справ, але не цивільного судочинства, як зазначено в анкеті.

64. У Бельгії існують презумпції щодо використання вдосконаленого електронного підпису. У Німеччині існує обмежена презумпція щодо добросовісності, коли фізична особа надійно зареєструвалась в обліковому записі "De-Mail", призначеному виключно для цієї особи (друге речення розділу 4 (1) Закону про De-Mail). Поява супровідника автентичності на електронному повідомленні, надісланому з облікового запису "De-Mail", що є результатом перевірки автентифікації відправника відповідно до розділу 5 (5) Закону про De-Mail, буде поставлено під сумнів лише фактами, які викликають серйозні сумніви щодо того, що повідомлення з таким змістом було надіслано цією особою (п. 2 статті 371а Цивільно-процесуального кодексу).

65. У Чорногорії Закон про електронний підпис передбачає створення набору правил, що стосуються вдосконалених електронних підписів, які, якщо їх дотримуватися, передбачають презумпцію надійності.

66. Питання 13

Чи змінюються правила щодо прийнятності електронних доказів залежно від складності чи простоти доказів, і якщо так, то як?

Аналіз відповідей на запитання 13

67. Правила щодо допустимості електронних доказів, як правило, не змінюються залежно від складності чи простоти доказів. Кількість доказів для демонстрації достовірності цифрових даних може змінюватися залежно від складності доказів. У Бельгії та Іспанії використання вдосконаленого електронного підпису, прикріпленого до цифрових даних, вплине на простоту демонстрації автентичності.

Таблиця 4

Відповіді на запитання 10 - 13

	10		11		12		13	
	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
Андорра		✓		✓		✓		✓
Вірменія		✓		✓		✓		✓

Бельгія		✓		✓		✓		✓
Болгарія		✓		✓		✓		✓
Хорватія	✓		✓			✓		✓
Чеська Республіка		✓		✓		✓		✓
Данія		✓		✓		✓		✓
Естонія		✓		✓		✓		✓
Фінляндія		✓		✓		✓		✓
Франція		✓		✓				✓
Грузія		✓		✓		✓		✓
Німеччина		✓		✓		✓		✓
Греція		✓	✓			✓		✓
Угорщина		✓		✓		✓		✓
Ірландія		✓		✓		✓		✓
Латвія		✓		✓		✓		✓
Литва		✓		✓		✓		✓
Мальта		✓		✓		✓		✓
Чорногорія		✓		✓		✓		✓
Норвегія		✓		✓		✓		✓
Польща		✓		✓	✓			✓
Португалія		✓		✓		✓		✓
Румунія		✓		✓				✓
Російська Федерація		✓		✓		✓		✓
Сербія		✓		✓		✓		✓
Словацька Республіка		✓		✓		✓		✓
Іспанія		✓		✓		✓		✓
Швеція		✓		✓		✓		✓
Швейцарія		✓		✓		✓		✓
Туреччина		✓		✓		✓		✓
Україна		✓		✓		✓		✓
Великобританія (Англія та Вельс)		✓		✓		✓		✓

Частина Е Архівування доказів після судового розгляду

Преамбула

68. До електронних доказів потрібно ставитися інакше, ніж до паперових документів та предметів. Друкуючи електронні документи, втрачаються відповідні метадані, які спрямовані на підтвердження справжності документа. Це означає, що необхідно зберігати електронні дані у первісному вигляді до тих пір, поки зберігатиметься папка із справою на папері. У цій мірі необхідно, щоб адвокати та адміністратори суду мали забезпечити конфіденційність та безпеку таких даних, включаючи збереження захищених резервних копій, на випадок збою одного із засобів зберігання.

69. Рада адвокатських та правничих товариств Європи (ССВЕ) розробила набір керівних принципів, що стосуються конкретно "хмарних обчислень", що є дотичними до

цього дослідження, але немає інших вказівок, наданих ССВЕ, що безпосередньо стосуються цієї теми.¹⁰

70. Питання 14

Які норми чи професійна поведінка, якщо такі є, стосуються обов'язку та вимог щодо зберігання та збереження електронних доказів? Відповідаючи на це запитання, просимо охопити такі окремі сфери:

Архівування юристами

Архівування судом

Вимоги забезпечити безпеку доказів після судового розгляду.

Аналіз відповідей на питання 14

71. У відповідях на питання 14 є значна розбіжність. Широка різноманітність відповідей свідчить про високу ступінь невизначеності положень, що стосуються архівації, а ще більше хвилює безпека, яка повинна надаватися електронним документам. Для ілюстрації однієї юрисдикції - Англії та Уельсу (обраної тому, що Стівен Мейсон практикує цю юрисдикцію), більш детальною є така позиція:

Архівування юристами.

Існує обов'язок зберігати докази до тих пір, поки судове провадження триває, і будь-який шанс на оскарження не пройшов. Загалом, історично адвокати відповідали за збереження файлів клієнтів (і, отже, доказів, наданих під час судового розгляду). Після закінчення судового розгляду адвокат (barrister), якщо він залучався, поверне файли адвокату (solicitor). Однак цифрова епоха означає, що ця домовленість тепер є більш складною, оскільки адвокат (barrister) матиме електронні копії доказів та інструкцій, допоки вони не приймуть рішення про видалення всіх доказів таких даних зі своїх комп'ютерів чи серверів. На практиці адвокати зберігають більшу частину доказів в електронному форматі.

Юридичне товариство Англії та Уельсу та адвокатська колегія Англії та Уельсу надають окремі поради щодо збереження записів - а також продовження збереження доказів після судового розгляду. Текст охоплює цю тему,¹¹ та є низка практичних посібників: «Інформаційна безпека» (11 жовтня 2011 р.)¹², «Збереження файлів: трасти» (6 жовтня 2011 р.)¹³, та «Збереження файлів: заповіти та затвердження заповіту» (6 жовтня 2011 р.)¹⁴.

Немає конкретних порад щодо збереження доказів після судового розгляду, але Юридичне товариство Англії та Уельсу посилається на відповідні положення Закону про обмеження позовної давності 1980 року, Закону про податок на додану вартість 1994 року, Закону про захист даних 1998 року та Положення про відмивання грошей. 2007 (2007 SI 2157). Як правило, адвокат позначає файл із періодом перегляду та надсилає файл партнеру, відповідальному за рішення, в кінці періоду. На практиці більшість партнерів не мають часу на проведення такого огляду, і загальна практика - назавжди зберігати фізичні файли та їх вміст.

¹⁰Настанови ССВЕ щодо використання хмарних обчислень юристами доступні за адресою: <http://www.ccbe.eu/>.

¹¹ Andrew Hopper QC, Cartwright Black and Iain Miller, gen eds, Cordery on Legal Services (LexisNexis Butterworths) looseleaf.

¹²<http://www.lawsociety.org.uk/advice/practice-notes/information-security/>

¹³<http://www.lawsociety.org.uk/advice/practice-notes/file-retention-trusts/>

¹⁴ <http://www.lawsociety.org.uk/advice/practice-notes/file-retention-wills-probate/>

Адвокатська колегія Англії та Уельсу надала наступні вказівки, які стосуються теми: Керівні принципи щодо інформаційної безпеки¹⁵ та Посібники електронної пошти для адвокатури¹⁶. Для тих адвокатів, які кваліфіковані для надання юридичних консультацій та представництва безпосередньо громадськості, Керівництво громадського доступу для адвокатів (січень 2014 р.) включає поради з цієї теми.

Архівация судами

Покладено обов'язок зберігати судові документи для поточного року плюс від 7 до 12 років. Це залежатиме від юрисдикції. Однак документи, як правило, повертаються до цього часу або зберігаються залежно від характеру доказів та можливостей для подальших дій. Детальної інформації щодо цього питання немає.

Вимоги щодо забезпечення збереження доказів після судового розгляду

Положення Закону про захист даних 1998 р. поширюються на всіх адвокатів, тому можна стверджувати, що адвокати зобов'язані забезпечувати збереження електронних даних незалежно від будь-яких професійних правил чи вказівок.

«Інформаційна безпека» від Юридичного співтовариства (11 жовтня 2011 р.)¹⁷ - це досить широкий коментар з малим обсягом змісту щодо безпеки електронних даних. Адвокати (solicitor) спрямовуються на певний текст: Кіт Матхісон, «Довідник із закону про конфіденційність» (Law Society Publishing, 2010).

Крім того, Кодекс поведінки Органу¹⁸ регулювання адвокатури встановлює ряд обов'язкових Принципів, яких повинен дотримуватися адвокат. Розділ 7, "Управління своїм бізнесом", містить ряд результатів, яких повинен дотримуватися кожен адвокат. Існує серія "Орієнтовних поведінок", які, якщо їх дотримуватись, можуть свідчити про те, що адвокат досяг результатів і тому дотримується Принципів. Для забезпечення безпеки електронних даних актуальними є наступні:

ІВ (7.1)

зберігання документів та активів, довірених фірмі;

ІВ (7.3)

виявлення та моніторинг фінансових, операційних та ризиків порушення безперервної діяльності, включаючи скарги, кредитні ризики та претензії, вимоги відповідно до законодавства, що стосуються таких питань, як захист даних, ІТ-збої та зловживання та збитки офісу;

Адвокатська колегія Англії та Уельсу надає рекомендації щодо безпеки електронних даних у Посібниках з інформаційної безпеки¹⁹. Однак вказівки не є частиною Кодексу поведінки, і дотримання їх не обов'язково забезпечує захист від скарг на неправомірне поводження чи неналежне професійне обслуговування. Відповідальність адвоката полягає в збереженні конфіденційності справ свого клієнта.

72. Відповідь Міністерства юстиції Великої Британії ілюструє, що є деякі знання щодо архівації та безпеки наявні, але їх наслідки ще не мають широкого розуміння щодо даних в електронному форматі.

¹⁵ <http://www.barcouncil.org.uk/for-the-bar/professional-practice-and-ethics/it-panel-articles/guidelines-on-information-security/>

¹⁶ <http://www.barcouncil.org.uk/for-the-bar/professional-practice-and-ethics/it-panel-articles/email-guidelines-for-the-bar/>

¹⁷ <http://www.lawsociety.org.uk/advice/practice-notes/information-security/>

¹⁸ <http://www.sra.org.uk/solicitors/handbook/code/content.page>

¹⁹ <http://www.barcouncil.org.uk/for-the-bar/professional-practice-and-ethics/it-panel-articles/guidelines-on-information-security/>, pp. 18 – 27

Таблиця 5
Відповіді на питання 14

	Відповіді
Андорра	Стаття 60 Спеціального закону про правосуддя від 3 вересня 1993 р. із змінами, внесеними в кінці 2014 р., передбачає відповідальність за збереження та зберігання всіх документів та архівів, а також за збереження майна та предметів, включених до матеріалів справи чи віднесених до них, яка покладається на архіваріуса (секретаря) кожного суду.
Вірменія	Не існує жодних правових норм чи будь-яких положень професійної поведінки щодо зберігання та збереження електронних доказів для судів або для адвокатів. Стаття 7 Закону про електронний документ та електронний підпис передбачає наступне: Стаття 7. Зберігання електронних документів Електронний документ вважається належним чином збереженим, якщо він не зазнав жодних змін з моменту надсилання на зберігання, або він змінився внаслідок вимог до зберігання, і можна відновити електронний документ у тому вигляді, який він мав до зберігання. Електронний документ, підтверджений електронним підписом, вважається належним чином збереженим, якщо також зберігаються його дані для підтвердження підпису. Власники інформаційних систем забезпечують захист електронних документів, що зберігаються в їхніх інформаційних системах.
Бельгія	Закон Бельгії ще не включає норми, що регулюють електронне архівування. Адвокати Стаття 2276bis Цивільного кодексу регулює архівування адвокатами, яке передбачає наступне: «§1.Адвокати звільняються від своєї професійної відповідальності та зберігають документи п'ять років після виконання їх завдання. Цей строк не застосовується, якщо адвокат був чітко призначений зберігачем певних документів». Суди Закон від 24 червня 1955 р. Про архіви [Офіційний вісник Бельгії, 12 серпня 1955 р. та Королівський указ від 18 серпня 2010 р. «Про застосування статей 1, 5 та 6bis закону про архіви від 24 червня 1955 р. (Офіційний вісник Бельгії, 23 вересня 2010 р., Додаток, Офіційний вісник Бельгії, 22 жовтня 2010 р.)], зокрема, регулює архівування судовими реєстраторами.
Чеська Республіка	Адвокати адвокати зобов'язані зберігати документацію та файли клієнтів протягом 5 років з дня закінчення представництва (стаття 3 Постанови Правління Чеської асоціації адвокатів № 9/1991). Це правило стосується також електронних доказів. Не існує спеціальних правил щодо зберігання електронних доказів. Суди Докази, отримані в електронній формі, зберігаються на портативних дисках та в інформаційній системі судів. В інших випадках, наприклад коли докази - це зміст повідомлення електронною поштою або перегляд сторінки в соціальних мережах, докази приймаються таким чином: цю сторінку спостерігає під час слухання суддя, який потім робить знімок екрану, що відображає зміст. Потім знімок екрану буде надрукований на папері та збережений у файлі справи. Захищеність доказів після судового розгляду Загальні правила зберігання доказів застосовуються до доказів,

	архівованих на портативних дисках; зберігання в інформаційній системі судів регулюється внутрішніми правилами Міністерства юстиції.
Данія	Таких норм немає, особливо для електронних доказів.
Естонія	Метадані електронної пошти / веб-сторінки зазвичай перетворюються у PDF та / або друкуються та зберігаються як такі. Файли цифрового підпису зберігаються в базі даних суду (наприклад, e-sugia); роздруковані зберігаються у друкованому вигляді.
Фінляндія	Суди зобов'язані подавати документи, візуальні чи словесні / мовні матеріали, включаючи електронні документи згідно з актом 831/1994 ("Закон про архіви", переклад не доступний). Матеріал повинен зберігатися таким чином, щоб він не був знищений, пошкоджений або використаний неналежним чином. Кодекс поведінки юристів, підготовлений Фінською колегією адвокатів, передбачає безпеку інформаційних систем у пункті 11.6: "Адвокат повинен забезпечити, щоб безпека інформаційних систем в офісі не дозволяла стороннім особам переглядати інформацію клієнтів без дозволу". Фінська колегія адвокатів також видала наказ про захист інформації та посібник, що підтримує цей припис (перекладів немає). Наказ включає, наприклад, правила безпеки комп'ютера та інших пристроїв (паролі, захист від вірусів, захист мобільного комп'ютера та wi-fi тощо) та правила щодо зобов'язання дбати про захист інформації під час укладення договору, наприклад за межами правил ІТ-компанії та правил безпеки архівів.
Франція	В цілому, що стосується доказів, принцип рівнозначності письма на основі електронних даних та письма на паперовому носії впливає із дотримання умов зберігання, необхідних для збереження його цілісності (стаття 1316-1 Цивільного кодексу). Так само автентичний документ може бути складений на електронному носії, лише якщо він зберігається за умов, що забезпечують його цілісність та розбірливість (ст. 1317 Цивільного кодексу). Нотаріально посвідчений документ, складений на електронному носії, відповідно реєструється з метою його збереження, як тільки він буде встановлений нотаріусом, який підтверджує, що зберігає виключний доступ до документа (стаття 28 Указу від 26 листопада 1971 р. із змінами та доповненнями). Що стосується процедури, здатність технічних процесів гарантувати збереження виконуваних передач є також умовою використання електронних комунікацій (ст. 748-6 ЦПК). Що стосується судових приставів, законодавство (стаття 26 декрету від 29 лютого 1956 р. із змінами, внесеними указом від 10 серпня 2005 р.) вимагає, щоб оригінали документів, складених на електронному носії, повинні бути встановлені шляхом обробки, зберігання та інформації система передачі, затвердженою Національною палатою судових виконавців і гарантує цілісність та конфіденційність їх змісту. Юристи Оригінали документів повертаються клієнтам після провадження у справі. Стаття 2225 Цивільного кодексу передбачає строк позовної давності у п'ять років, протягом якого клієнт може порушити провадження проти свого адвоката у разі помилки. Цей п'ятирічний строк позовної давності є відносно недавнім законодавчим положенням, яке було введено законом від 17 червня 2008 року. Адвокати зобов'язані зберігати копії документів, у тому числі в електронному вигляді, мінімум п'ять років після розгляду справи. Однак слід зазначити, що на практиці адвокати зберігають копії протягом більш тривалого періоду як запобіжний захід. У ряді

	випадків у цій справі встановлено прецеденти, особливо щодо визначення моменту, коли період п'яти років повинен почати перебіг. Судові реєстри Відповідно до правил, що застосовуються до державних адміністративних органів, будь-яке цифрове архівування, що здійснюється судами, повинно відповідати моделі OAIIS (Відкрита архівна інформаційна система. еталонна модель, опублікований ISO за посиланням ISO14721:2003).
Грузія	Спеціальних правил з цього приводу немає
Німеччина	Адвокати Норма, що стосується обов'язку та вимог щодо зберігання та збереження файлів адвокатами, головним чином це § 50 Федерального закону про адвокатів (Bundesrechtsanwaltsordnung, BRAO). Норма має такий зміст: BRAO § 50. Файли адвоката (1) Адвокат повинен бути в змозі впорядковано розповісти про свою професійну роботу. Це потрібно зробити, створивши файли. (2) Адвокат повинен зберігати справи протягом п'яти років після завершення справи. Однак цей обов'язок втрачає силу ще до того, як закінчиться цей період, якщо адвокат попросив клієнта забрати файли, а клієнт не виконав цього запиту протягом шести місяців після його отримання. (3) Адвокат може відмовити в тому, щоб віддати файли клієнтові доти, доки не будуть сплачені гонорари та інші кошти. Це не може мати місце в тій мірі, коли було б необґрунтовано відмовляти у видачі файлів або окремих документів. (4) Файли у значенні пунктів 2 та 3 цього положення - це лише документи, які адвокат отримав від або від імені клієнта на підставі його професійної практики, але не переписка між адвокатом та клієнтом, ні документи, оригінал або копію яких клієнт вже отримав. (5) абзац. 4 застосовується відповідно до тих випадків, коли адвокат використовує електронну обробку даних для збереження файлів. Крім цієї норми, на адвоката покладається основний обов'язок дотримуватися професійної таємниці відповідно до § 43а, пункта 2 BRAO. Суди та вимоги, що забезпечують безпеку доказів після судового розгляду Загальних норм щодо норм архівації судами у цивільному процесуальному кодексі немає. Правила архівації залишаються на розсуд земель, у яких розроблені свої власні правила ("Aktenordnung"). Крім того, розділ 298а ZPO у чинній редакції містить: (1) Судові протоколи можуть зберігатися як електронні файли. Федеральний уряд та уряди земель визначають, згідно із встановленим законом для своєї сфери відповідальності час, з якого слід зберігати електронні файли, а також базові умови в організаційних та технічних умовах, що регулюють створення, адміністрування та зберігання електронних файлів. Земельні уряди можуть надати законодавчим актом відповідне уповноваження земельним управлінням юстиції. (2) Будь-які документи та інші записи, подані на папері, повинні бути змінені на електронний формат шляхом заміни оригіналу. Якщо документи та записи все ще потрібні у паперовому форматі, вони повинні зберігатися щонайменше до закінчення провадження <i>res judicata</i>. (3) Електронний документ повинен містити примітку про те, коли і хто змінив документи на електронний формат.

Греція	Юристи Адвокати несуть деякі зобов'язання, що стосуються їх клієнтів та провадження у суді. Після того, як судові процеси розпочаті (навіть якщо справа припинена і закінчується, незалежно від результату), адвокати зобов'язані зберігати всі відповідні документи не менше п'яти років (стаття 37 Кодексу поведінки адвокатів); таке ж зобов'язання існує для матеріалів судових справ, які також зберігаються максимум п'ять років і потім знищуються. Недотримання цих положень може означати, що адвокату-порушнику загрожує дисциплінарне стягненням. У випадках серйозного порушення також можуть бути застосовані кримінальні санкції. Було встановлено, що як тільки адвокат подає до суду докази та документи, він більше не володіє ними; це означає, що він не може їх навмисно знищити або змінити будь-якими способами, оскільки він буде нести відповідальність і притягатися до кримінальної відповідальності за незбереження документів (ст. 222 Кримінального кодексу) або підробку (стаття 216 Кримінального кодексу) відповідно, про що див.: Верховний Суд (5-а кримінальна палата) 566/2006 (АР (кримінальна палата) 566/2006). Суди Відповідно до положень статті 6 Указу Президента 150/2013, що стосується електронної процедури у цивільних судах, суди зобов'язані отримувати та зберегти електронні файли усіх заяв та відповідних документів (доказів та процесуальних документів), які були надані, та будь-який інший електронний документ, що стосується справи. Усі збережені електронні архіви повинні відповідати всім вимогам та умовам безпеки та гарантувати цілісність, достовірність, конфіденційність та якість документів та даних, що входять до них.
Угорщина	Адвокати Обов'язки конфіденційності стосуються юридичних фірм та їх працівників, адвокатських органів та їх посадових та службових осіб, а також фізичних та юридичних осіб, відповідальних за зберігання, архівування, збереження та обробку даних, включених до електронних чи паперових документів, що класифіковані як конфіденційна інформація про клієнтів: пункт (4) статті 8 Закону XI 1998 р. про адвокатів. Відповідно до статті 2 (1) Указу 114/2007 (29 грудня) Міністра економіки та транспорту про правила цифрового архівування, сторона, яка зобов'язана зберігати документи, має забезпечити збереження електронних документів таким чином, що виключає можливість подальшої модифікації та захищає ці документи від видалення, знищення, випадкового знищення, пошкодження, а також від несанкціонованого доступу. Суди Стаття 6 (5) Директиви 17/2014 (23 грудня) про типові правила щодо документів, якими керуються суди, видана Національним бюро з питань судової влади, вимагає від суду збереження електронних документів, документів, а також електронноархівованих документів справи та документів, складених в ході його звичайної роботи в електронних архівах. Стаття 195 (1) передбачає, що документи суду повинні зберігатися до закінчення строку зберігання або до дати їх передачі до компетентних архівів.
Ірландія	Адвокати (Solicitors) в цивільному судочинстві оригінали доказів заносяться до судової справи. У своїх матеріалах адвокати зберігають копії документів, залучених у якості доказів. Юридичне товариство Ірландії, яке є професійним органом, що керує адвокатами в Ірландії, випустило Посібник з професійної поведінки адвокатів в Ірландському

юридичному товаристві (2-е видання 2002 р.), В якому у п. 9.13 сказано: «З метою захисту інтересів клієнтів, на яких може бути подано позов до суду третіми сторонами, а також для захисту інтересів фірми адвокатів, на яку може бути подано позов до суду від колишніх клієнтів або третіх осіб, адвокат повинен забезпечити збереження всіх файлів, документів та інших записів протягом відповідних строків». Посилання на "відповідні строки" полягає у відповідних строках позовної давності для розгляду справи, який, як правило, становить 6 років, але може складати до 12 років для контрактів, засвідчених печаткою.

Комітет з технологій Юридичного товариства Ірландії опублікував практичну записку, в якій вимагає, щоб адвокати зберігали документи, що стосуються судових процесів, принаймні 6 років, що є періодом, протягом якого клієнти можуть розпочати позов стосовно договору адвоката/клієнта та наявності документа для страховиків професійного відшкодування адвоката.

Практична записка передбачає, що: «якщо документація належним чином зберігається в електронному форматі (і з урахуванням будь-яких законодавчих чи нормативних обмежень щодо зберігання чи зберігання в електронному форматі), паперову версію (якщо така існує) не потрібно зберігати. Три основні проблеми, що стосуються електронного зберігання, - це: постійність або довговічність формату; доступність формату; безпека формату». Якщо матеріал зберігається в електронному вигляді, практична записка вимагає, щоб він був у відкритому форматі, щоб його майбутня придатність та доступність не були порушені.

Адвокати (Barristers)

Коли адвокат проходять інструктаж зі спірних питань справи, відповідна документація міститься у досьє, підготовленому до судового розгляду чи апеляції. Досьє повертається до інструктуючого адвоката (солісітора) в кінці судового розгляду чи апеляції.

Суди

Після завершення цивільного судочинства паперова справа, що містить позови та деякі інші документи, які мають характер доказів, наприклад, свідчення під присягою, зберігається під охороною Судової служби, яка є незалежною корпоративною організацією, заснованою Законом про судові послуги 1998 року, яка, крім усього іншого, керує судами та надає підтримку для суддів. Предмети, подані у якості доказів, повертаються тій стороні, якою вони були представлені. Аналогічно і в кримінальній процедурі такі докази, як диск або магнітна стрічка, що містять відеозображення, повертаються органу прокуратури або підсудному залежно від справи.

Можна відзначити, що у новому Апеляційноиу суді розроблено (публічно фінансується) цифровий проект для полегшення електронної подачі, що може означати, що багато інформації про справу, наприклад, клопотання, можуть бути доступні в електронному вигляді.

Судові справи підпадають під дію положень Закону про Національний архів 1986 р., та віднесені до "Відомчих записів". Розділ 7 Закону про національний архів 1986 р. стосується зберігання та видалення відомчих записів. Підпункт 7 (1) вимагає, щоб відомчі записи, які не були передані до Національного архіву відповідно до п. 8 або утилізовані відповідно до підпункту 7 (5) повинні зберігатися і зберігатися в Державному департаменті, в якому вони були зроблені або знаходяться. Підпункт 7 (2) дозволяє директору або "призначеній

	посадовій особі" розпоряджатися відомчими документами за певних обставин, наприклад, за письмовою заявою конкретного державного департаменту, коли записи не потрібні; якщо директор Національного архіву або призначений офіцер переконані, що записи не потребують збереження Національним архівом.
Латвія	Не існує спеціальних правил щодо обов'язку та вимог щодо зберігання та збереження електронних доказів. Електронні докази, подані через Литовську інформаційну систему суду, зберігаються судами відповідно до Регламенту Ради судових органів № 13Р-74- (7.1.2) від 20 червня 2013 року, що охоплює правила, що стосуються обробки, архівації та зберігання електронних даних, пов'язаних з судовим провадженням із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.
Литва	Немає спеціальних положень, розроблених для цивільних та адміністративних судів стосовно зберігання електронних доказів, які містяться в матеріалах матеріалів справи. Електронні докази зберігаються в матеріалах після запису їх на диск CD або інший носій даних, наприклад, флеш-пам'яті. Порядок визначений Постановою Кабінету № 748 «Положення щодо записів та управління архівами», прийнятою 6 листопада 2012 року. Ця Постанова визначає, що читабельність файлів повинна перевірятися на електронних документах. Залежно від типу носія даних, температура для зберігання може відрізнятись.
Мальта	Юристи Відповідно до статті 101А Конституції Мальти Комісія з питань правосуддя видала Кодекс етики та поведінки адвокатів. Правило 6 відповідно до глави III Кодексу етики передбачає, що «Після припинення розгляду адвокат повинен, за урахуванням будь-якої переваги та / або права зберігання, передати клієнту всі папери та майно, на які клієнт має право та прозвітувати про це». Глава VI Кодексу етики стосується конфіденційності. Суди Покладено обов'язок зберігати записи судів відповідно до Закону про національний архів (Глава 477 Законів Мальти), оскільки такі записи вважаються державними документами та архівами.
Чорногорія	Архівування електронних доказів як електронних документів регулюється статтею 21 Закону про електронний документ, яка передбачає: юридичні особи, фізичні особи та компетентні органи зобов'язані зберігати електронні документи спочатку в інформаційних системах або на носіях, які надають безперервність електронного запису протягом визначеного часу зберігання, відповідно до Закону. Електронні документи, зазначені у пункті 1 цієї статті, зберігаються в електронному архіві. Електронні архіви повинні гарантувати, що: 1) електронні документи зберігаються у тому вигляді, у якому вони були створені, відправлені, отримані та збережені, та які істотно не змінюють змісту документів; 2) електронні документи доступні для читання протягом усього часу зберігання особам, які мають право доступу до цих документів; 3) дані про електронні підписи, якими підписані електронні документи, а також дані для перевірки цих підписів, зберігаються; 4) електронні підписи зберігаються у формі та із застосуванням технологій та процедур, які поряд із вбудованими електронними підписами забезпечують розумну гарантію їх достовірності та цілісності протягом усього часу зберігання та того, що їх неможливо змінити чи видалити без дозволу протягом визначеного Законом

	строку; 5) можна для кожного електронного документа достовірно визначити походження, автора, час, спосіб і форму, в якій він був отриманий в систему для зберігання; 6) процедури обслуговування та заміни носія інформації для зберігання електронного документа не погіршують цілісність та недоторканність електронних документів. Захист електронних документів викладено у статті 24: Відповідні технологічні процедури та обладнання, що забезпечують захист електронного документа, повинні застосовуватися в документообігу відповідно до Закону. У процедурах, в яких використовується інформаційне обладнання та система зв'язку інформаційного посередника, захист електронних документів забезпечує інформаційний посередник.
Норвегія	Докази залишаються в Lovisa після закінчення судового розгляду. Лише чиновники суду з особистими пароллями можуть отримати доступ до Lovisa. Всі паперові копії доказів знищуються після судового розгляду. Юристи Не існує загального закону, який би регулював архівацію юридичних документів юристів. Процедури, що регулюють архіви юристів, охоплюються різними актами законодавства (найважливішими є закони про конфіденційність та протидію відмиванню грошей) та стандартами професійної поведінки. Закон від 14 квітня 2000 року № 31, що стосується обробки персональних даних (Закон про персональні дані), вимагає від адвокатів вживати адекватних заходів безпеки даних для захисту конфіденційної інформації клієнта. Адекватність заходів безпеки необхідно постійно оцінювати, і адвокат зобов'язаний вжити необхідних заходів для усунення виявлених слабких місць. Наприкінці справи професійні стандарти вимагають, щоб адвокат переглянув накопичену документацію та вирішив, що потрібно зберігати, знищувати чи повертати клієнту. Клієнтські архіви зазвичай зберігаються протягом 10 років. Це робиться на випадок, якщо клієнт пізніше вимагає відшкодування збитків за невідповідну юридичну консультацію. Через 10 років оригінали документів повертаються власнику, а решта клієнтської документації знищується. Професійні стандарти диктують, що адвокати архівують оригінали документів. Однак, як зберігаються електронні докази, залежатиме від того, чи має адвокат фізичний чи електронний архів. Чи адвокат зберігає версію електронних доказів, що містять повні метадані, також залежить від джерела доказів. Клієнт часто надає докази. Клієнт час від часу додає електронні докази, але в інших випадках докази спочатку можуть бути надруковані, а потім відскановані або завантажені в інший формат, перш ніж надсилатися адвокату. В інших випадках адвокат відкриє фрагмент електронних доказів самостійно та заархівує його безпосередньо.
Польща	Не існує загальних правових норм, що застосовуються до електронних доказів, включаючи їх захист та збереження.
Португалія	Правила такі ж, як і для документальних доказів, тобто Положення про ведення архіву судів загальної юрисдикції та адміністративних та податкових судів (затверджене наказом 368/2013 від 24 грудня), яке застосовується до документів, виготовлених та отриманих у межах своїх обов'язків та повноважень судами загальної юрисдикції, адміністративними та податковими судами (зокрема, стаття 12).
Румунія	Юристи

	Відповідно до положень Рішення Національної спілки адвокатських колегій Румунії № 64/03.12.2011 р. щодо прийняття умов обслуговування, що регулюють юридичну професію, адвокати зобов'язані записувати будь-які складені документи та зберігати їх у професійних архівах, у тому вигляді, в якому вони були складені. Протягом не більше трьох днів з дати складання документів, у зв'язку з невиконанням зобов'язань щодо третіх осіб, адвокат зобов'язаний записати операцію в електронному реєстрі документів, складених адвокатами. Юристи зобов'язані зберігати письмові докази будь-яких операцій, здійснених згідно з довіреним дорученням або у зв'язку з ним. Якщо клієнт вимагає оригіналу цих документів, адвокат має право зберігати паперові або електронні копії. Суди Відповідно до Рішення № 387/22.09.2005 р. про затвердження Регламенту судів, голови та віце-голови судів та головні секретарі організовують та контролюють електронне архівування матеріалів справ на рівні відповідного суду. Архівісти та секретарі несуть відповідальність щодо електронного архівування матеріалів справ, де це можливо, а ІТ-персонал відповідає за роботу з системою електронного архівування; вони складають документи, необхідні для отримання електронних підписів для суддів та посадових осіб суду, сертифікати, передбачені Законом № 455/2001 про електронний підпис.
Російська Федерація	Докази в електронному форматі підпадають під загальні законодавчі вимоги щодо забезпечення безпеки. Відповідно до статті 26.7 Кодексу про адміністративні правопорушення Російської Федерації (КпАП РФ), суддя, відомство чи посадова особа, відповідальна за адміністративне провадження, зобов'язані вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки документів до вирішення справи по суті, а також приймати рішення в кінці провадження. Відповідно до ч. 3 статті 26.6 КпАП РФ, суддя, відомство чи посадова особа, відповідальна за адміністративне провадження, зобов'язані вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки речових доказів до вирішення справи по суті, а також приймати рішення в кінці провадження. Докази зберігаються відповідно до наказів Судового департаменту при Верховному Суді Російської Федерації від 15 грудня 2004 року № 161 «Про затвердження Інструкції по судовому діловодству в верховних судах республік, крайових і обласних судах, судах міст федерального значення, судах автономної області і автономних округів», від 29 квітня 2003 р. № 36 «Про затвердження Інструкції по судовому діловодству у районному суді».
Сербія	Народні збори Сербії прийняли закон про електронний документ, який охоплює зберігання електронних документів. Відповідно до положень цього закону, юридичні та фізичні особи та органи влади зобов'язані зберігати та архівувати електронні документи в інформаційній системі чи на носіях, які є достатньо довговічними протягом встановленого часу зберігання та відповідно до закону, що регулює архіви, закону, що регулює електронний підпис та положення про діловодство. Юридичні та фізичні особи можуть взяти на себе зберігання електронних документів юридичної особи, яка зобов'язана виконувати ці завдання відповідно до закону. Юридична особа, якій доручено зберігати електронні документи, не несе відповідальності за зміст оригіналів документів. Захист електронних документів

	Для електронних документів, що забезпечують захист цих документів, слід застосовувати відповідні технологічні процедури та обладнання відповідно до закону, що регулює архіви, положень про діловодство та міжнародних стандартів у сфері управління документами.
Словацька Республіка	Постанова № 543/2005 Col. (адміністративний та службовий порядок судів (районних, регіональних та військових)) регулює правила архівації та зберігання судових справ. Ці ж правила стосуються документів, поданих електронними засобами (включно, електронні докази). За загальним правилом, матеріали в цивільній справі підлягають архівуванню протягом 20-річного періоду після остаточного закриття провадження. Після цього файл або знищується, або передається до Національного архіву, якщо це буде визнано доцільним. Подані в електронному вигляді із завіреним електронним підписом, електронні листи зберігаються на серверах суду поряд із усіма поданими електронними документами (тобто клопотаннями, доказами тощо) з моменту впровадження електронної системи подачі документів.
Іспанія	Не існує правил, що регулюють зберігання та збереження електронних доказів. Це залежить від конкретної сфери або конкретних доказів. Загальне правило, передбачене статтею 148 LEC 1/2000, полягає в тому, що службовці несуть відповідальність за зберігання матеріалів справи, яка архівується судами. Рішення Суду ЄС від 8 квітня 2014 року під номером C-293/2012 та C594/2012 щодо попереднього рішення, що стосується законності Директиви 2006/24/CE, може вплинути на цю позицію. Не зрозуміло, чи торкнеться це Закону 25/2007 від 18 жовтня 2007 року щодо збереження даних, пов'язаного з електронними комунікаціями та мережами громадського зв'язку.
Швеція	Суди - як і інші органи влади - зобов'язані архівувати публічні документи. Документи можуть бути впорядковані через певний проміжок часу, наприклад, записи із слухання в суді можуть бути видалені через шість тижнів після набрання рішенням остаточності. Конкретних правил, що регулюють електронні документи, немає. Законодавство є нейтральним щодо технологій. Відповідно до Кодексу професійної поведінки членів Шведської колегії адвокатів, член Асоціації адвокатів зобов'язаний архівувати всі відповідні документи, подані у зв'язку з мандатом, в оригіналі або як копії. Однак це не стосується дублікатів, друківаних матеріалів або подібних матеріалів, які без проблем можна отримати в іншому місці. Архівний період становить десять і більше років, залежно від характеру мандату. Документи, окрім оригіналів документів, що належать клієнту, можуть архівуватися у фотографічній чи електронній формі.
Швейцарія	Адвокати Існує кілька законів, які передбачають обов'язок зберігання доказів, включаючи електронні дані та файли, та яким мають відповідати адвокати. Положення про професійну поведінку містять приписи щодо тривалості зберігання документів, включаючи статтю 11 Бернського закону про адвокатів, яка передбачає, що адвокати повинні зберігати документи справи протягом десяти років. Згідно з деякими доктринами, таке правило (збереження протягом десяти років) має застосовуватися і для юристів з інших кантонів. У зв'язку зі строками збереження документів немає спеціальних правил, що стосуються електронних даних та файлів. Федеральні суди Для федеральних судів діють інші правила, ніж до кантональних судів. Федеральний Верховний Суд, Федеральний кримінальний суд та

Федеральний адміністративний суд мають власні положення щодо архівації документів, включаючи електронні дані та файли (спеціальних правил для них немає). Федеральний Верховний Суд та Федеральний адміністративний суд зберігають лише судові протоколи, які безпосередньо пов'язані з діяльністю судів (пункт 1 статті 3 Постанови Федерального Верховного Суду до Федерального закону про архівування та пункт 1 статті 3 Регламенту щодо архівування Федеральним адміністративним судом; наприклад, письмові подання, рішення, листування, протоколи тощо). Вони зберігають їх постійно (пункт 1 статті 3 Указу Федерального Верховного Суду та пункт 1 статті 3 Положення про архівування Федеральним адміністративним судом). Однак ці суди в принципі не зберігають подальших документів, таких як засоби доказування тощо. Такі документи будуть повернуті їх надавачу (пункт 2 статті 3 Постанови Федерального Верховного Суду та пункт 2 статті 3 Положення про архівування). Відповідно до положень пункту 1 статті 39 Федерального акта про організацію органів прокуратури, Швейцарський кримінально-процесуальний кодекс застосовується як Федеральним кримінальним судом, так і кантональними судами. Стаття 103 Кримінально-процесуального кодексу Швейцарії передбачає збереження матеріалів справи у кримінальних справах. Пункт 1 статті 3 Положення про архівування Федеральним кримінальним судом вимагає від суду постійно зберігати записи про судові справи. Оригінали документів мають бути повернені особам, які мають на це право, як тільки кримінальна справа буде вирішена остаточним рішенням (стаття 103, пункт 2 Швейцарського кримінально-процесуального кодексу).

Кантональні суди

Кантональні суди повинні дотримуватись федеральних законів щодо зберігання даних і файлів. Тому стаття 103 Кримінально-процесуального кодексу Швейцарії також застосовується до кантональних (кримінальних) судів (див. вище). Але на федеральному рівні не передбачено положень, що передбачають обов'язок зберігання документів (включаючи електронні докази), які застосовуються до кантональних судів. Крім того, Федеральний закон про захист даних не застосовується до кантональних судів (пункт 1 статті 1 e contrario).

Існує декілька кантональних законів, які регулюють збереження документів справи в судових процесах. Наприклад, існує Положення кантону Ааргау, видане вищим органом правосуддя, яке регулює період збереження (існують різні періоди залежно від питання судового розгляду; § 22 Регламенту), а також стандарти безпеки (§ 5). Кантональний закон про захист даних не поширюється на кантональні суди (пункт 2 пункту 2 Закону про захист даних кантону Ааргау).

У Берні існує положення, яке визначає, що електронні документи будуть розглядатися як паперові документи (стаття 7, пункт 1, Закон про архівування кантону Берн). Відповідно до статті 12, Апеляційний суд (кримінальне та цивільне провадження) та Адміністративний суд відповідають за регулювання зберігання та збереження даних і файлів. Тому є два регламенти: той, що стосується збереження даних цивільними та кримінальними судами; інший щодо збереження даних адміністративними судами. Регламентом щодо цивільних і кримінальних судів регулюється період збереження (існують різні періоди залежно від предмета судового розгляду; статті 11-13), а також стандарти безпеки (пункт 1 статті 7).

Положення щодо адміністративних судів аналогічне Федеральному регламенту. Буде збережено лише деякі протоколи та записи, інші, як правило, повернуться видавцю (стаття 4). Крім того, Закон про захист

	даних Бернського кантону поширюється на суди, а також на інші органи влади (пункт 1 статті 4 Закону про захист даних Бернського кантону). Суди відповідають за захист та безпеку даних (пункт 1 статті 8 та стаття 17).
Туреччина	Докази, надані під час судового провадження, зберігаються в архівах суду відповідно до законодавства.
Україна	Законом України № 2453-VI від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій та статус суддів» Господарський процесуальний кодекс України доповнено статтею 2 "Автоматизована система документообігу", яка запровадила розподіл справ між суддями на основі випадкової вибірки, передбачає цифровий архів справ, реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції суду за допомогою комп'ютерів та централізоване збереження текстів судових рішень в електронному вигляді.
Великобританія (Англія та Вельс)	Юристи Обов'язок зберігати докази до тих пір, поки судове провадження продовжується і будь-який шанс на оскарження не відпаде. Суди Існує обов'язок зберігати судові документи на поточний рік плюс від 7 до 12 років - це залежатиме від юрисдикції. Однак документи, як правило, повертаються до цього часу або зберігаються залежно від характеру доказів та можливостей для подальших дій.

Заключні зауваження

73. Технічне завдання вимагає:

1. Аналізу існуючих національних законодавчих положень, прийнятих або адаптованих щодо впливу електронних доказів на правила доказування та способи доказування, з акцентом на провадження, що стосуються цивільного права, адміністративного права та комерційного права.

2. Визначити проблеми, з якими стикаються різні правові системи в державах-членах у цій галузі, і стосовно яких вони потребують засобів правового захисту або щодо яких вони знайшли вирішення.

3. Скласти пропозиції щодо рішень на основі підходів та передового досвіду, вже прийнятих у державах-членах та інших державах, з метою ліквідації або принаймні скорочення завантаженості судів при роботі з електронними доказами в цивільному та адміністративному судочинстві.

74. З отриманих відповідей випливає, що в контексті цивільного, адміністративного та комерційного права ряд існуючих національних правових положень значною мірою були адаптовані для відображення реалій електронних доказів щодо правил доказування та способів доказування.

Частина А

75. У частині А були розглянуті типи доказів, які, можливо, необхідно отримати в ході судового провадження, і були задані питання щодо того, як можна збирати чи вилучати електронні докази, враховуючи потребу в автентичності, які права сторони мали отримати до порушення судової справи та чи існують спеціальні правила щодо подання доказів, особливо стосовно електронних підписів під час подання доказів в адміністративному процесі.

76. Метою першого питання було встановити, чи потрібно, подаючи докази з загальнодоступних веб-сайтів в Інтернеті, збирати дані певним чином для забезпечення достовірності, наприклад, використання сервера або призначеного судом спеціаліста з цифрових доказів. Хоча п'ять держав-членів (Андорра, Хорватія, Франція, Литва та

Туреччина) вказали «так» на питання, більш детальні відповіді цих країн-членів показали, що збирати дані потрібно лише в певних обставинах, головним чином, там, де справжність може викликати сумніви. Решта держав-членів, відповідаючи на анкету, виявили, що не існує вимог збирати електронні докази конкретним чином. Зроблено висновок, що метод збору доказів з Інтернету, як правило, не містить будь-яких конкретних технічних вимог і що розсудливий суддя оцінює справжність і, отже, вагомість доказів відповідно до сукупності доказів.

77. Задаючи питання 2, метою було встановити, чи можна отримати електронні докази до того, як судова справа буде порушена. За винятком трьох держав-членів (Андорра, Вірменія та Сербія), як правило, сторона може отримати копію електронних даних за таких обставин, хоча можуть застосовуватися різні правила залежно від того, чи (i) сторона, ймовірно, є стороною позову; (ii) там, де сторона, ймовірно, не є стороною позову, і (iii) коли особа вчиняє правопорушення. У більшості випадків відповідні цивільно-процесуальні правила будуть актуальними. Тип доказів не має значення, коли сторона має вагомі причини для отримання доказів до того, як судова справа порушена по суті. Особливо це стосується електронних доказів, оскільки відповідні докази скоріше є в електронному форматі, ніж будь-які інші форми доказів.

78. Враховуючи необхідність сторони вимагати електронних доказів до того, як судова справа порушена по суті, було визнано необхідним задати питання 3, чи може сторона, яка не проживає в цій юрисдикції, подати заяву на той самий судовий наказ, що і згадується у питанні 2. Це важливо, оскільки докази в електронному форматі можуть знаходитися на серверах у будь-якій точці планети. За винятком Андорри та Сербії, сторони в інших державах-членах, які не проживають у цій юрисдикції, можуть подати заяву на той самий судовий наказ, який зазначено у питанні 2 вище.

79. Питання 4 - це змінене питання 1, яке в основному посилається на те, чи зобов'язана сторона, яка вимагає вилучення електронних доказів на підставі судового наказу, дотримуватися певного набору законодавчих положень або вказівок. Такі вказівки існують для кримінальних проваджень, але вказівки щодо кримінальних проваджень не застосовуються до цивільних справ, де такі керівні принципи існують. Однак практика деяких юрисдикцій полягає в тому, щоб адвокати в цивільному судочинстві пропонували своєму клієнту, що отримання електронних доказів у межах керівних принципів кримінального провадження допомагає встановити, що використовувались належні процедури для вилучення та зберігання доказів таким чином, щоб не вплинути на їх цілісність та достовірність даних.

80. Переважаюча відповідь полягала в тому, що не існує вказівок, які застосовуються до вилучення електронних доказів у цивільному судочинстві. Слід зробити висновок, що відсутність будь-яких настанов щодо цивільного судочинства відображає різницю стандартів доказування між кримінальним та цивільним судочинством. Однак, передбачається, що через збільшення навмисного знищення та фальсифікації електронних доказів, адвокатам у цивільному судочинстві доцільно розглянути питання застосування керівних принципів, коли електронні докази є складними, як, наприклад, у банківських справах.

81. Звіт включає адміністративне провадження, а питання 5 намагається з'ясувати, чи існують якісь спеціальні правила щодо подання доказів в адміністративному провадженні, особливо стосовно електронних підписів. З відповідей на це питання, 15 держав-членів вказали, що конкретних вимог немає. Ряд держав-членів (Хорватія, Естонія, Греція, Латвія та Сербія) потребують вдосконаленого електронного підпису, визначеного Директивою ЄС, а в Німеччині електронні документи повинні бути підписані кваліфікованим електронним підписом, коли законодавство вимагає письмової форми. Зважаючи на те, що адміністративне провадження є значною мірою внутрішньою юрисдикцією і не зачіпає значної кількості іноземних заявників, не вважається, що цей конкретний висновок заслуговує подальшого розгляду.

Частина В

82. У частині В було розглянуто питання отримання допомоги від суду для встановлення особи, коли сторона, наприклад, стверджує, що повідомлення електронною поштою заподіяло шкоду (наклеп, комерційна таємниця тощо), але особу відправника неможливо встановити.

83. Мета задати питання 6 – встановити, чи можна стороні звернутися до суду для ідентифікації користувача електронної послуги, що надається компанією, яка перебуває під юрисдикцією, наприклад, щодо користувача облікового запису електронної пошти, доступу до Інтернет-сервісу або облікового запису VoIP, щоб встановити, наскільки легко або важко стороні отримати важливу інформацію, яка не обов'язково легкодоступна. Усі ці держави-члени, які відповіли, за винятком Хорватії, Фінляндії, Грузії, Сербії, Словацької Республіки та України, вказали, що сторона може звернутися до суду для ідентифікації користувача електронної послуги, що надається компанією в межах їх власної юрисдикції.

84. Питання 7 - це продовження питання 6, яке задається з метою встановити, чи може сторона, яка не проживає в країні, подати заяву на той самий судовий наказ. Усі відповіді, за винятком Бельгії, Хорватії, Фінляндії, Грузії, Російської Федерації, Сербії, Словацької Республіки та України, вказали, що сторона, яка не проживає в цій юрисдикції, може звернутися до суду для ідентифікації користувача електронної послуги, наданої компанією, що підпадає під юрисдикції, і може ініціювати справу по суті.

85. Нездатність деяких держав-членів дозволити ні власним громадянам, ні громадянам інших країн отримати відповідну інформацію про потенційну сторону цивільного судочинства викликає певне занепокоєння. З огляду на легкість, з якою злочинець може ховатися за фасадом анонімності або використовуючи засоби, що знаходяться в юрисдикції, яка не дає можливості потенційній потерпілій стороні розпочати судовий розгляд, може вважатися дещо несправедливим перешкоджання потерпілій стороні отриманню відповідної інформації для того, щоб визначитись, чи буде вона подавати позов чи ні.

Частина С

86. У частині С, яка охоплює суттєві питання, що стосуються електронних доказів, метою було встановити, як держава-член класифікувала електронні докази (якщо вони наявні) та чи існувала презумпція їх надійності.

87. Питання 8 дозволило країнам-членам вказати, як були класифіковані електронні докази, якщо вони були класифіковані. Для детального пояснення кожної юрисдикції, будь ласка, дивіться індивідуальну відповідь та конспекти, наведені в таблиці на це питання, але загалом докази вважаються достовірними, якщо вони не оскаржуються протилежною стороною. Давши відповідь на попереднє питання, питання 9 намагалося встановити, чи існує презумпція щодо того, що електронні докази є "надійними", "належними", "точними", "правильно встановленими або відкаліброваними" або "належним чином працюють". Єдина юрисдикція, в якій існує явна презумпція щодо надійності комп'ютерів, - це Англія та Уельс, і це тема критики²⁰. У цивільному судочинстві в Англії та Уельсі існує презумпція достовірності всіх форм доказів, і протилежна сторона повинна поставити питання про справжність згідно з Цивільно-процесуальними правилами (CPR 32.19). В Естонії ця позиція схожа, оскільки всі докази вважаються достовірними, крім випадків, якщо протилежна сторона не оскаржує докази, тоді такі докази повинні бути завірені. Положення не визначене в Чорногорії. У Російській Федерації існує презумпція, якщо електронні дані отримані у встановленому

²⁰ Детальну критику див. Stephen Mason, gen ed, *Electronic Evidence* (3rd ed, LexisNexis Butterworths, 2012), chapter 5.

законодавством порядку. В Іспанії застосовується презумпція залежно від того, чи дані в цифровому форматі "підписані" вдосконаленим електронним підписом. В інших юрисдикціях, які подають відповіді на анкету, немає такої презумпції.

88. З практичної точки зору, беручи до уваги нижчий рівень доказування у цивільному судочинстві, презумпція справжності всіх форм доказів є корисною презумпцією, яка звільняє сторони від необхідності доводити кожен доказ - особливо, коли обидві сторони можуть не оскаржувати докази. Якщо сторона оскаржує докази, тоді стороні, яка прагне представити докази, потрібно буде продемонструвати справжність. Крім того, якщо застосовуються певні процедури, такі як вдосконалені електронні підписи, або коли незалежні та офіційно визнані зовнішні органи, такі як судові виконавці, отримують докази незалежно від сторін, необхідність суворих правил, що стосуються справжності доказів, не потрібно перевіряти - якщо тільки одна сторона оспорує докази. Однак в Англії та Уельсі презумпція того, що комп'ютери надійні, є небезпечною, і презумпція, яка не підтверджується жодними доказами.

Частина D

89. У частині D щодо допустимості електронних доказів метою було встановити, чи потрібно застосовувати конкретну процедуру отримання електронних доказів (як це відбувається у кримінальному провадженні), а якщо ні - чи суд буде розглядати, яким чином були отримані докази, вирішуючи питання про визнання доказів допустимими. Це було темою питання 10. У відповідях зазначено, що жодна держава-член не має юридичної вимоги отримати електронні докази за допомогою певної процедури, хоча щодо отримання та допуску доказів можуть застосовуватися цивільно-процесуальні правила. Питання 11 стосувалося випадку, якщо електронні докази не були отримані відповідно до будь-якої стандартної чи спеціальної процедури, чи прийме суд це до уваги, приймаючи рішення про допустимість доказів. Загалом, відповідь полягала в тому, що суд буде оцінювати подані докази у звичайному процесі судового провадження, враховуючи всі наявні технічні докази. У деяких юрисдикціях суддя вирішить, які докази прийняти та які докази перевірити на справжність.

90. Варіант цієї теми супроводжувався питанням, де було запитано, чи були опубліковані якісь технічні вказівки чи найкращі практики, які описують, як можна отримати електронні докази, зберігаючи цілісність. Інструкції не були розроблені іншими країнами-членами, ніж Польща - і це може не охоплювати цивільне судочинство - а також Англією та Уельсом стосовно кримінальних, але не цивільних справ. У Німеччині існує обмежена презумпція щодо добросовісності, коли фізична особа зареєструвала аккаунт "De-Mail", а в Чорногорії Закон про електронний підпис передбачає створення набору правил, що стосуються вдосконалених електронних підписів, у разі дотримання яких, передбачається презумпція надійності.

91. У постановці 13 питання було запитано про те, чи змінювалися правила щодо прийнятності електронних доказів залежно від складності чи простоти доказів. Переважаюча відповідь полягала в тому, що правила щодо прийнятності електронних доказів, зазвичай, не відрізняються. Кількість доказів для демонстрації достовірності цифрових даних може змінюватися залежно від складності доказів.

Частина E

92. У частині E намагалися встановити, які, якщо такі є, норми, що стосуються обов'язку та вимог щодо зберігання та збереження електронних доказів для адвокатів та судів, а також вимог забезпечення безпеки доказів після судового розгляду.

93. Позиція щодо архівування та безпеки електронних даних адвокатами та судами здається дещо заплутаною. Якщо держава-член також є членом ЄС, застосовується

відповідна Директива про захист даних²¹, зокрема, положення статті 17 "Безпека обробки". Настанови ССВЕ та національні професійні рекомендації (там, де вони існують) також можуть охоплювати це питання. Ряд відповідей держав-членів свідчить про те, що обов'язки судів та адвокатів щодо безпеки даних клієнтів недостатньо вивчені. Положення відповідно до законодавства є чітким в Європейському Союзі, і щоб проілюструвати важливість цього питання, 2 листопада 2015 року Королівська прокурорська служба в Англії та Уельсі була повідомлена Уповноваженим з питань захисту даних про грошові штрафи в розмірі 200 000 фунтів стерлінгів після того, як у приватної кіностудії були викрадені ноутбуки, що містять відеозаписи інтерв'ю поліції. Опитування було з 43 жертвами та свідками. Вони включали 31 розслідування, майже всі з яких мали насильницький або сексуальний характер.²²

94. Державам-членам необхідно розглянути цей аспект електронних доказів чітко та з ряду точок зору, включаючи: безпечне зберігання; ефективне видалення (тобто вилучення даних) та винятки щодо історичних справ. Адвокати мають професійний обов'язок перед своїми клієнтами, а той факт, що їх листування - це суміш паперу та електронних комунікацій, не звільняє їх від обов'язку забезпечувати належну безпеку електронних документів.

²¹ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 281, 23.11.1995, pp. 31 – 50.

²²<https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/mpns/1560074/crown-prosecution-service-monetary-penaltynotice.pdf>.

**КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ**

*(Прийняті Комітетом Міністрів 30 січня 2019 на 1335-му засіданні заступників
Міністрів)²³*

Комітет Міністрів,

Беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між державами-членами, зокрема шляхом сприяння прийняттю спільних правил у правових питаннях;

Враховуючи необхідність надання практичних рекомендацій щодо обробки електронних доказів у цивільних та адміністративних справах судам та іншим компетентним органам, які виконують судові функції; фахівцям, у тому числі практикуючим юристам, і сторонам у судовому процесі;

Беручи до уваги, що метою цих керівних принципів є забезпечення спільної основи, а не гармонізація національного законодавства держав-членів;

Враховуючи необхідність поважати різноманітність у правових системах держав-членів;

Визнаючи прогрес, досягнутий державами-членами стосовно оцифрування своїх систем правосуддя;

Відзначаючи, однак, перешкоди для ефективного управління електронними доказами в системах правосуддя, таких як відсутність єдиних стандартів і різноманітність та складність процедур збору доказів;

Підкреслюючи необхідність сприяти використанню електронних доказів у правових системах та у судовій практиці;

Визнаючи необхідність вивчення державами-членами сучасних недоліків у використанні електронних доказів, та визначення сфер де можна було б запровадити чи покращити принципи та практику використання електронних доказів;

Відзначаючи, що метою цих керівних принципів є надання практичних рішень існуючим недолікам у законодавстві та на практиці,

Приймає ці керівні принципи, які слугуватимуть практичним інструментом для держав-членів, допомагатимуть їм адаптувати функціонування своїх судових та інших механізмів врегулювання спорів для вирішення питань, що виникають у зв'язку з електронними доказами у цивільних та адміністративних провадженнях, і запрошує їх широко розповсюджувати ці керівні принципи з метою їх імплементації відповідальними чи іншими зацікавленими особами.

Мета і сфера застосування

²³ Джерело: The Guidelines of the Committee of Ministers to member States on electronic evidence in civil and administrative proceedings were adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 January 2019, as proposed by the European Committee on Legal Co-operation (CDCJ). URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>.

Переклад здійснено к.ю.н., доцентом кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» *Бутом І.О.* за загальною редакцією д.ю.н., професора, заслуженого юриста України, завідувачої кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», професора кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» *Голубєвої Н.Ю.*

Керівні принципи стосуються:

- усних свідчень, отриманих засобами дистанційного зв'язку
- використання електронних доказів
- збору, вилучення та передачі доказів
- значимості
- достовірності
- зберігання та збереження;
- архівування
- підвищення об'єктивності розгляд навчання та освіти

Керівні принципи не повинні тлумачитися як такі, що передбачають певну доказову цінність для певних типів електронних доказів і повинні застосовуватися лише в тій мірі, в якій вони не суперечать національному законодавству.

Ці керівні принципи спрямовані на полегшення використання та управління електронними доказами в правових системах і в судовій практиці.

Визначення

Для цілей цих керівних принципів:

Електронні докази

“Електронні докази” означає будь-які докази, що містяться, або виробляються будь-яким пристроєм, функціонування якого залежить від програмного забезпечення або даних, що зберігаються або передаються через комп'ютерну систему або мережу.

Метадані

“Метадані” відноситься до електронної інформації про інші електронні дані, які можуть виявити ідентифікацію, походження або історію доказів, а також відповідні дати і час.

Електронні довірчі послуги

електронні довірчі послуги ” означає електронну послугу, яка складається з:

- a. створення, верифікації, та підтвердження електронних підписів, електронних печаток чи електронних відміток, електронних зареєстрованих служб доставки та сертифікатів, пов'язаних з цими послугами; або
- b. створення, верифікації, та підтвердження сертифікатів для аутентифікації веб-сайтів; або
- c. збереження електронних підписів, печаток або сертифікатів, пов'язаних з цими послугами.

Суд

Термін «суд» включає в себе будь-який компетентний орган, який виконує судові функції, при виконанні яких він використовує електронні докази.

Базові принципи

Питання вирішення потенційної доказової цінності електронних доказів належить судам відповідно до національного законодавства.

Електронні докази повинні оцінюватися так само, як і інші види доказів, зокрема стосовно допустимості, достовірності, точності та цілісності.

Опрацювання електронних доказів не повинно бути невідгідним для сторін або надавати несправедливу перевагу одній з них.

Керівні принципи

Усні свідчення, отримані засобами дистанційного зв'язку.

1. Усні свідчення можуть бути отримані дистанційно, використовуючи технічні пристрої, якщо характер доказів це дозволяє.
2. При вирішенні питання, чи можуть усні свідчення бути прийняті дистанційно, суди повинні розглянути, зокрема, такі фактори:

- значимість свідчення;
- статус особи, яка дає свідчення;
- безпека та цілісність відеозв'язку, через який мають передаватися свідчення;
- витрати та труднощі доставлення відповідної особи до суду.

3. При дистанційному прийнятті доказів необхідно забезпечити таке:

a. передача усних свідчень може бути побачена та почута особами, які беруть участь у провадженні, та представниками громадськості, якщо провадження проводиться публічно; і

b. особа, яка дистанційно була заслухана, може бачити та чути провадження, за необхідності для забезпечення справедливості та ефективності.

4. Процедура та технології, які застосовуються для отримання свідчень дистанційно, не повинні ставити під загрозу прийнятність таких доказів та здатність суду встановити особистість заінтересованих осіб.

5. Незалежно від того чи передаються свідчення шляхом стаціонарного чи мобільного зв'язку, слід забезпечити належну якість відеоконференції та зашифрувати відеосигнал для захисту від перехоплення.

Використання електронних доказів

6. Суди не повинні відмовлятися від електронних доказів і не повинні заперечувати їх юридичну силу лише тому, що вони збираються та/або подаються в електронному вигляді.

7. В цілому, суди не повинні заперечувати юридичну силу електронних доказів виключно через те, що вони не мають розширеного, кваліфікованого або аналогічно забезпеченого електронного підпису.

8. Суди повинні розуміти доказову цінність метаданих та потенційні наслідки їх невикористання.

9. Сторонам має бути дозволено подавати електронні докази в вихідному електронному форматі без необхідності надавати роздруківки.

Збір, вилучення та передача доказів

10. Електронні докази повинні бути зібрані у належний та безпечний спосіб, і подані до судів з використанням надійних послуг, таких як електронні довірчі послуги.

11. Беручи до уваги більш високий ризик потенційного знищення або втрати електронних доказів порівняно з неелектронними доказами, держави-члени повинні встановити процедури для безпечного вилучення та збору електронних доказів.

12. Суди повинні бути обізнані про окремі питання, які виникають при розгляді питання про арешт та збір електронних доказів за кордоном, у тому числі у транскордонних справах.

13. Суди повинні співпрацювати при транскордонному отриманні доказів. Суд, який отримав запит, повинен повідомити запитуючий суд про всі умови, включаючи обмеження, згідно з якими доказ може бути прийнятий запитуваним судом

14. Збирання, структурування і управління електронними доказами має відбуватися таким чином, щоб полегшити їх передачу іншим судам, зокрема, апеляційному суду.

15. Передачу електронних доказів електронними засобами слід заохочувати і полегшувати з метою підвищення ефективності судового розгляду.

16. Системи і пристрої, що використовуються для передачі електронних доказів мають бути здатні зберігати їх цілісність.

Значимість

17. Суди повинні брати участь в активному управлінні електронними доказами з метою, зокрема, уникнення надмірного або спекулятивного надання, чи вимоги надання електронних доказів.

18. Суди можуть вимагати проведення експертами аналізу електронних доказів, особливо коли виникають складні доказові питання або коли йдеться про маніпулювання електронними доказами. Суди мають вирішувати, чи мають такі особи достатній досвід у цьому питанні.

Надійність

19. Стосовно надійності, суди повинні враховувати всі відповідні фактори відносно джерела та достовірності електронних доказів.

20. Суди мають бути обізнані щодо цінності електронних довірчих послуг у встановленні надійності електронних доказів

21. Якщо це не суперечить нормам національної правової системи, і за винятком рішення суду, електронні дані повинні бути прийняті як докази, якщо справжність таких даних не оскаржується однією зі сторін.

22. Якщо це не суперечить нормам Національної правової системи, і підпадає під дію рішень суду, повинна бути передбачена надійність електронних даних, за умови, що особа підписувача може бути підтверджена, а цілісність даних забезпечена, якщо і поки не буде обґрунтованих сумнівів у протилежному.

23. Якщо чинне законодавство передбачає спеціальний захист для вразливих категорій осіб, закон повинен мати пріоритет над цими керівними принципами.

24. Якщо це не суперечить нормам Національної правової системи, електронні докази, які державний орган передає незалежно від сторін, є переконливим щодо їх змісту, у випадку не доведення протилежного.

Зберігання та збереження

25. Зрозумілість, доступність, цілісність, автентичність, надійність і, у разі необхідності, конфіденційність і приватність, мають бути складовими електронних доказів під час їх збереження.

26. Електронні докази повинні зберігатися зі стандартизованими метаданими, аби їх контекст їх створення був зрозумілим.

27. Зрозумілість і доступність збережених електронних доказів повинні гарантуватися з плином часу, враховуючи еволюції інформаційних технологій.

Архівування

28. Суди повинні архівувати електронні докази відповідно до національного законодавства. Електронні архіви повинні відповідати всім вимогам безпеки та гарантувати цілісність, автентичність, конфіденційність і якість даних, а також повагу до приватності.

29. Архівування електронних доказів має здійснюватися кваліфікованими фахівцями.

30. Дані мають переписуватися на нові носії для зберігання, коли це необхідно для збереження доступності електронних доказів.

Підвищення обізнаності, огляд, навчання та освіта

31. Держави-члени повинні сприяти обізнаності про переваги та цінність електронних доказів у цивільних та адміністративних провадженнях.

32. Держави-члени повинні постійно відслідковувати технічні стандарти, пов'язані з електронними доказами

33. Всі фахівці, що працюють з електронними доказами, повинні мати доступ до необхідного міждисциплінарного навчання щодо обробки таких доказів.

34. Судді та практикуючі юристи повинні бути обізнані про розвиток інформаційних технологій, які можуть вплинути на доступність та цінність електронних доказів.

35. Юридична освіта має включати здачу модулів по електронним доказам.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ <i>Голубєва Н. Ю.</i>	5
ЮРИДИЧНА СИЛА СУДОВИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ <i>Андронов І. В.</i>	12
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ <i>Степанова Т. В.</i>	15
ДВУХСТУПЕНЧАТА ОЦЕНКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ ФРАНЦИИ <i>Овчинников А.</i>	19
ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ <i>Третьяков Д.</i>	21
ЕЛЕКТРОННЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДОКАЗ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ <i>Апалькова І. С.</i>	25
ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У НАЦІОНАЛЬНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ <i>Бут І. О.</i>	28
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ <i>Волкова Н. В.</i>	32
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ <i>Гонгало Р. Ф.</i>	36
ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВА ФРАНЦІЇ <i>Дрогозюк К. Б.</i>	40
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГРЕЦІЇ <i>Іліопол І. М.</i>	43
ОСНОВНІ ЗМІНИ ЩОДО ПЕРЕБІГУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В УМОВАХ COVID-19 <i>Корнілова Л. І.</i>	46
ДОПУСТИМІСТЬ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ ПЛР-ТЕСТУ ЯК ДОКАЗУ ЗАХВОРЮВАННЯ НА COVID-19 <i>Островська Л. А.</i>	51
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В УМОВАХ COVID-19 <i>Павлова Ю. С.</i>	54
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ <i>Петренко В. С.</i>	59
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ОСКАРЖЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГІВ З РЕАЛІЗАЦІЇ АРЕШТОВАНОГО МАЙНА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ <i>Писанчин М. М.</i>	69
ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН <i>Полуніна О. О.</i>	73
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ <i>Полюк Ю. І.</i>	77
РОЛЬ ВИХОДУ СУДУ ДО НАРАДЧОЇ КІМНАТИ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ <i>Прохоров П. А.</i>	83

НОВЫЕ СТАНДАРТЫ ДОКАЗЫВАНИЯ ПО СУДЕБНЫМ ДЕЛАМ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ОТЦОВСТВА <i>Скобелев В. П.</i>	87
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В БЕЛЬГІЇ ТА НІДЕРЛАНДАХ <i>Стоянова Т. А.</i>	91
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ТУРЕЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ <i>Сулейманова С. Р.</i>	96
ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЩОДО ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ШВЕЦІЇ <i>Цал-Цалко Ю. Ю.</i>	100
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕМЕТА ДОКАЗУВАННЯ ТА КОЛО ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ <i>Шкорупеев Д. А.</i>	105
ЛИСТУВАННЯ У МЕСЕНДЖЕРІ ЯК ДОКАЗ, БЕЗ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА КОМУНІКАЦІЙНУ ПРИВАТНІСТЬ <i>Островська М. А.</i>	108
ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ <i>Васильків В. І.</i>	113
ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ ФАКТУ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ <i>Данилець Л. В.</i>	117
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ <i>Коробенко О. О.</i>	121
ОЦІНКА РИЗИКІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ВИДАЧІ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ <i>Кияшко О. О.</i>	126
ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР <i>Московчук Д. О.</i>	129
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ <i>Полегенький В. С.</i>	132
СУДОВІ ВИТРАТИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОКАЗУВАННЯМ <i>Устюшенко С. Е.</i>	135
ДОДАТКИ	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ З ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (CDCJ)	138
КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	178

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Новели цивільного процесуального законодавства:
ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

14 вересня 2020 року

За загальною редакцією д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубевої

Підписано до друку 14.09.2020.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 11,1.
Наклад 100 прим. Зам. № 2009-10.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com